

T.C.

GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**KUR'AN'DA MÜNAFIKLARIN ÖZELLİKLERİNE TEMATİK
YAKLAŞIM**

Yüksek Lisans Tezi

Zehra FIRTINA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Zeki KESKİN

GAZİANTEP

2023

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**KUR’AN’DA MÜNAFİKLERİN ÖZELLİKLERİNE TEMATİK
YAKLAŞIM**

Yüksek Lisans Tezi

Zehra FIRTINA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Zeki KESKİN

GAZİANTEP
2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

... / ... / 20... Öğrenci Adı SOYADI

ÖZET

KUR'AN'DA MÜNAFIKLARIN ÖZELLİKLERİNE TEMATİK

YAKLAŞIM

Zehra FIRTINA

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana-Bilim

Yüksek Lisans Tezi

2023

Dr. Öğr. Üyesi Zeki KESKİN

Yüce kitabımız Kur'an'da ifade edildiği üzere Allah'ın (c.c.) gönderdiği peygambere iman ederek O'nun getirdiği emir ve yasakları kabul edip O'nun izini takip edenlere Müslüman denildiği gibi bunları kabul etmeyip inkâr edenlere de kâfir denilmiştir. Kur'an'da iman edenlerin dışında hak ve hakikatten sapmış belli zümreler zikredilirken bunların içinde önem arz eden bir zümre de münafıklardır. Bu zümre, içten inkâr ettikleri halde çeşitli nedenlerden dolayı Müslüman görünerek iman ettiklerini ifade ederler. Gerçekte karakter olarak farklı insan tiplerine sahip olan bu zümre ikiyüzlü davranışlarıyla gerek sosyal alanda gerekse psikolojik olarak güvensiz bir imaj ortaya koymuşlardır. Bu güvensiz şahsiyetlerinden öte İslam dinine olan düşmanlıklarından dolayı Müslümanların inançlarına her fırsatta gizliden gizliye düşmanlıklarını göstererek bozgunculuk ve fitne yolu ile İslam'ı içten içe çökertmeye çalışırlar. Sahip oldukları özellikleri ile Müslümanlara daha fazla zarar verebilmektedirler. Toplum içerisinde yalanla kendi inanç durumlarını gizleyen bu kimselerin özelliklerinin bilinmesi, temkinli davranılması yönünden önem arz etmektedir.

İslam toplumu içinden çıkan münafık toplumu ile ilgili birçok özellikten bahsedilebilir. Yalan, ahde vefasızlık, kibir, emanete ihanet, aldatma, ikiyüzlülük ve fitne çıkarmak başlıcalarıdır. Münafıkların söz konusu özelliklerini ele aldığımız çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Nifak, münafık kavramları ve nifakın başlangıcı ile buna yakın olan kavramlar ele alınmıştır. İkinci bölümde: Nifaka götüren sebepler ve nifak çeşitleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise: Münafıkların psikolojik, sosyal ve inanç yönünden özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışma sürecinde klasik tefsir kitaplarından, ansiklopedilerden, sözlük ve konuyla ilgili müstakil eserlerden istifade edilmiştir.

Münafıkları konu edinen ayetlerin tespiti ve tefsiri ayetlerdeki murad-ı ilahinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Böyle bir yapıya sahip olmanın kişiyi dünya ve ahirette nasıl izole ettiğini görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: İnsan, mümin, münafık, nifak, iman, sosyal hayat.

ABSTRACT

THEMATIC FEATURES OF HYPOTHICS IN THE QUR'AN

APPROACH

ZEHRA FIRTINA

Gaziantep Islam Science and Technology University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

M.A./ December / 2023

Supervisor: Dr. Instructor Member of Zeki KESKİN

In the Qur'an, those who accept Allah's orders and prohibitions and follow the Prophet's footsteps are called Muslims, and those who do not accept them and deny them are called Kafirs. While certain groups that have deviated from the truth and the truth are mentioned in the Qur'an, apart from the believers, an important group among them is the hypocrites. This group expresses their faith by pretending to be Muslims for various reasons, although they sincerely deny it. In fact, this group, which has a different human type as a character, has revealed an insecure image both in the social field and psychologically with these two-faced behaviors. Apart from these insecure personalities, due to their hostility to the religion of Islam, they secretly show their hostility to the beliefs of Muslims at every opportunity and try to collapse Islam from the inside through corruption and sedition. With their characteristics, they can cause more harm to Muslims. It is important to know the characteristics of these people who hide their belief status by lying in the society and to act cautiously.

Many features can be mentioned in this group that emerged from the Islamic Society. Lying, disloyalty to the promise, arrogance, betrayal of trust, deception and hypocrisy, causing strife are the main ones. Our study, which deals with the mentioned characteristics of hypocrites, consists of an introduction and three parts. In the first part; The concepts of hypocrisy and hypocrisy, the beginning of hypocrisy and the concepts close to it are discussed. In the second part; The reasons leading to discord and the types of discord are explained. In the third part; The psychological, social and religious characteristics of hypocrites are emphasized. During the study period, classical tafsir books, encyclopedias, dictionaries and independent works related to the subject were used.

The determination and interpretation of the verses about hypocrites will help to understand the divine intent in the verses. We see how having such a structure isolates a person in this world and the next.

Keywords: Man, believer, hypocrite, faction, faith, Social

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
II. Araştırmanın Metodu	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
NİFAK VE MÜNAFIK KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ	3
1.1. NİFAK VE MÜNAFIK KAVRAMLARI	3
1.1.1. Nifak Kavramı	3
1.1.2. Nifakın Başlangıcı.....	5
1.1.3. Münafık Kavramı	6
1.2. Nifak Kavramı ile Yakınlığı Olan Kavramlar.....	9
1.2.1. Küfür	9
1.2.2. Fısk.....	12
1.2.3. Şirk.....	15
1.2.3.1. Şirke Götüren Nedenler	18
1.2.4. Riyâ.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
NİFAK ve NİFAKIN KISIMLARI	27
2.1. NİFAKA YOL AÇAN SEBEPLER	27
2.1.1. Korkaklık	27
2.1.2. Menfaatperestlik.....	33
2.1.3. Cahillik.....	40
2.1.4. Bedevilik.....	42
2.1.5. Şüphe.....	45
2.2. NİFAK ÇEŞİTLERİ	47
2.2.1. İnanç Bakımından Nifak	47
2.2.2. Amel Bakımından Nifak	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	50
MÜNAFIKLARIN İNANÇLA İLGİLİ SOSYAL ve.....	50
PSİKOLOJİK TAHLİLLERİ	50
3.1. MÜNAFIKLARIN İNANÇLA İLGİLİ ÖZELLİKLERİ	50
3.1.1. İman ve Küfür Kuşkusunda Olmaları	50
3.1.2. İnkârı Gizleyerek Karanlıkta Kalmaları.....	52

3.1.3. Sağır Dilsiz ve Kör Olmaları	54
3.1.4. Namaza Karşı Tembellik	56
3.2. MÜNAFIKLARIN TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ	59
3.2.1. Bozguncu Olmaları	59
3.2.2. Dini Değerler ve Müslümanlarla Alay Etmeleri	62
3.2.3. Sözleri ve Fiziki Yapıları ile Aldatıcı Olmaları	66
3.2.4. İkiyüzlülük İçinde Olmaları	67
3.3. MÜNAFIKLARIN PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ	69
3.3.1. Kalplerinde Hastalık Olması ve Oluşturduğu Netice	69
3.3.2. Kibirli Olmaları ve Müslümanları Hakir Görmeleri	71
3.4. MÜNAFIKLARIN BELİRGİN ÖZELLİKLERİ	74
3.4.1. Konuştuklarında Yalan Söylerler	74
3.4.2. Ahde Vefa Göstermemeleri ve Hainlikleri	76
3.4.3. Emanete İhanet Etmeleri	78
3.4.4. Yemin	80
3.4.5. Münafıklarla Alay	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

- a.s. : Aleyhisselam.
b. : ibn, bin
c.c : Celle Celâluh
çev. : Çeviren.
Hz. : Hazreti.
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi.
m. : Miladi.
M.Ü. : Marmara Üniversitesi.
ö. : Ölüm.
r.a. : Radiyallahu Anh.
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı.
Ts. : Tarihsiz

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Allah (c.c.) kâinatı yoktan var ettikten sonra yeryüzünde kendisini tanıması, bilmesi için insanoğlunu yarattı. Yarattığı bu insanın kendisini bilmesi, tanıması ve dünya hayatında yaşarken onun emir ve yasaklarına uyması için de onlara seçilmiş peygamberler gönderdi. Peygamberlerin getirdiği ilahi buyruklara uyanlar olduğu gibi uymayanlar ve karşı çıkanlar da olmuştur. Bu ilahi tebliği kabul ederek iman edenler örnek gösterilip övülürken, kabul etmeyip iman etmeyenler ise kınanarak onların yanlış yolda oldukları hem dünyalarını hem de ahiretlerini ziyan ettikleri gönderilen mesajlarla bize bildirilmiştir. İman etmeyen topluluklar iman edenlere çoğunlukla olumlu davranmamışlardır. Onların bu tavırlarına karşılık Yüce Yaratıcı kendisine iman edenlere her şartta yardım etmiş ve onları koruyup kollamıştır. Zaman zaman iman etmeyenlerin iman edenlere zararları dokununca yaratıcı iman edenlere kendilerini korumaları ve onlardan sakınmaları için ilahi mesajlar beyan etmiştir. Kutsal kitabımız Kur'an, iman etmeyenleri sınıflandırırken bunlardan inkârını açıkça ifade edenler ve inkârını içlerinde gizleyenler olarak sınıflara ayırmıştır. Bunların içinde en tehlikelileri de inkârlarını içinde saklayan münafıklardır. Çalışmamızda münafıkların sergiledikleri tutarsız davranışları gerek inanç yönünden gerekse psikolojik alt yapıları ve buna bağlı olarak sosyal tezahürleri ile beraber insani karakteristik özellikleri de ele alınmıştır.

Bu çalışmayı inanç açısından farklı özellikte ve karakteristikte olan münafıkların, konuştuklarında yalan söylemeleri, sözlerinde durmamaları ve kendilerine bir şey emanet edildiğinde emanete riayet etmemeleri gibi davranışları psikolojik ve sosyolojik sorunlara neden olan bu sorunun sonraki nesillerde ve günümüz insanında da belirgin özellikleri tezahür etmesinden dolayı gerekli gördük. Münafıkların günümüz bazı insan tipleriyle uyuşan özelliklerine baktığımızda dine karşı samimi ve bağlı görünürken Allah'a, (c.c.) Hz. Muhammed'e (s.a.v) ve müminlere karşı içten düşmanca tavır takınmalarından bu konunun ilgimizi çekmesi ile böyle bir çalışmayı uygun gördük.

Çalışmamızın ana temasını inanç açısından farklı insan tiplerinden münafıklar oluşturmaktadır. Kur'an'da kişinin karakteristik yapısı ve insanın tabiatı ile ilgili çok sayıda darb-ı meseller ve betimlemeler yer alır. Onların özellikleri göz ardı edilmemesi gerekir. İnsan basit içgüdülerle değil, inanç ve fikir doğrultusunda hareket eder. Fertler arasındaki davranış farklılıkları inandıkları dünya görüşlerinin farklılığındandır. Nitekim ahiretin varlığına inanmayarak hayatın ölümle son bulduğunu kabul eden ile hayatı bir imtihan alanı, ölümü ise imtihanın neticelendiği ebedi hayata geçiş olarak kabul edenler aynı olmayacaktır.

II. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızın başlangıcında nifak ve münafık kavramlarını işledikten sonra İslam'ın Medine'de devletleşmesi ile İslam'ın gücü ve otoritesi karşısında inkârını açıkça ortaya koyamayan, kalbiyle inanmadığı halde dili ile inandığını ifade eden ve münafık olarak adlandırılan yeni bir grubun ortaya çıkışını ele alacağız. Münafığı, münafıklığa götüren süreçte nifaka yol açan; korkaklık, menfaatperestlik, cahillik, şüphe gibi başlıklar ile birlikte nifak çeşitleri üzerinde durulacaktır. Son bölümde ise çalışmamızın ana gövdesini oluşturan münafıkların, kendilerine yöneltilen dini hitaba olumsuz karşılık vermelerini ve bunu gizlemelerini, iman ve küfür arasında

kalmalarıyla net olamayışlarını, oluşturdukları Müslüman kimliğini korumak maksadıyla ibadet etmelerini, kibirle Müslümanları hor görerek dini değerlerle alay etmelerini, toplumun huzurunu bozan fesatlıklarını, sözleri ve fiziki yapıları ile aldatıcı, ikiyüzlülükleri tüm bunların sonunda doğrulara karşı duyamaz işitemez noktasına gelmelerini, münafıkların öne çıkan yalan, sözde durmamak ve emanete ihanet gibi başlıca yönleri üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte kendilerini bir koruma yolu olarak sık sık başvurdukları yemin kavramına da ayrı bir başlık olarak temas edilecektir.

Bu çalışmamızın yönteminde genel olarak Kur'an ayetleri öne çıkmakla birlikte hadisi-i şeriflerden de istifade edilmiştir. Konu araştırılırken Arapça tefsirlere, hadis kitaplarına, yerli kaynak ve tefsirlere müracaat edilmiştir. Çalışmamızın her aşamasında başlık ile ilgili kısa bilgiler verilmiş olup sonrasında konuyla ilgili ayetlere, hadislere ve münafık hakkında yapılan çalışmalardan alıntılara yer verilmiştir. Ele alınan başlıklarla ilgili ayetler öncelikle; Taberî'nin (Ö.310/923) *Câmiu'l-beyân an tevilî âyi'l-Kur'an'ı*, Fahreddin Râzî'nin (Ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-gayb'ı*, Elmalılı Yazır'ın (Ö.1942) *Hak Dini Kur'an Dili*, Seyyid Kutub'un (Ö. 1966) *Fîzılâil Kur'an'ı*, Mevdûdî'nin (Ö.1979) *Tefhîmü'l-Kur'an'ı*, Ebü'l-Kâsım Mâhmûd Hârizmî Zemahşerî'nin (Ö.1143) *el-Keşşaf'ı*, gibi müfessirlerin eserlerindeki değerlendirmeler ile izah edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİFAK VE MÜNAFİK KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ

1.1. NİFAK VE MÜNAFİK KAVRAMLARI

1.1.1. Nifak Kavramı

Nifak, “Ne-fe-ka” fiilinden gelir. “*Bir yeri yarıp geçen yol, tünel,*¹ *bitmek tükenmek yok olmak,*² *ara açmak, karıştırmak,*”³ anlamlarını içerir. Sözlükte: “(tarla faresi) yuvasına girmek; (bir kimse) olduğundan farklı şekilde görünerek,⁴ şeriate bir kapıdan girip başka bir kapıdan çıkmaktır.”⁵ Bu anlamda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: *وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيهِمْ* ^{بِآيَةٍ} “Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mucize getiresin!..”⁶ Fakat bu giriş ve çıkış normal giriş çıkıştan ziyade kimseye görünmeden gizli saklı yer altında dolaşmak ve burada bütün sırlarını muhafaza etmektir. Köstebeğin bir kapıdan girip diğer taraftan çıkması ile münafığın zahirde İslam’a girmesi, esasında dinden çıkmasına benzetilmiştir.⁷ Nifak kelimesinin aynı zamanda ölmek ve yok olup gitmek manaları ile münafığın karakter yapısı arasında bir benzerlik söz konusudur çünkü münafık kimse de inanç ve ihlaslı amel bakımından yok hükmündedir.⁸

İstılâhî anlamı ise, bir kimsenin dıştan Müslüman görüldüğü halde kalben küfür üzere bulunmayı sürdürmesidir.⁹ Onların bu hali Kur’an’da belirtildiği üzere sağır, dilsiz ve kör olarak betimlenmiş ve kalplerine mühür vurulmuştur.¹⁰ Müminlerin

¹ Râğıb el-İsfâhânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınları, 2019), “N-f-k”, 2/448.

² Ali Bardakoğlu, vd. *Kur’an-ı Kerim Ansiklopedisi* (İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1988), 2/66.

³ Abdullah Özkan, *Büyük Sözlük* (İzmir: Ansiklopedik yayıncılık, ts), 9/1591.

⁴ Hülya Alper, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/565.

⁵ İsfâhanî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “N-f-k”, 2/449.

⁶ el- En’âm, 6/35.

⁷ Sadık Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifak*, (İstanbul: Furkan Yayınları, 1982),31.

⁸ Hasan Kurt, *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2004), 23-24

⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Temelleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 527.

¹⁰ el- Bakara, 2/7.

ruhlarına açılan bütün pencereler onlara kapalıdır.¹¹ Allah (c.c.) nifak içinde bulunanları bulundukları yerden ayrılamayan ileri gideceklerini yoksa geride mi bekleyeceklerini düşünemeyen ve ilk başladıkları yere nasıl döneceklerini bilemeyen kişiler olarak nitelendirmiştir.¹² Esasında nifak, zafiyetten hakka karşı çıkmamanın yanında şer içeren konulara iltimas göstermeleridir. Zafiyet ise korku ve dünyevi arzuların tabii sonucudur. Korku ve arzuyu Allah'tan (c.c.) başkasına dayandırmanın neticesidir.¹³ Kalplerinde böylesi bir zafiyet yani nifak taşıyan kimselerin durumu kalbi bir rahatsızlık olarak nitelendirilmiştir. Hastalık ise hastalığı doğurur. Yoldan sapmak basit bir muhalefetle başlar, her adımda artar bu Allah'ın (c.c.) bir kanunudur.¹⁴

Bu tanımların dışında diğer tanımlara baktığımızda Nifak; hayrı açıklayıp şerri gizlemektir, inanmadığı bir şeye inanıyor gibi görünme halidir.¹⁵ Bununla beraber nifak kişinin içindeki inancı gizleyip dışardan içindekinin aksini göstermesidir.¹⁶ وَمِنْ “İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler.”¹⁷ Ayetiyle onların iman konusundaki durumları net bir şekilde ifade edilmiştir. İman etmekle küfür ekseninde bir yol takip eden münafıkların kalbi fitratı bozulmuş bir kalptir. Parlak bir şekilde yanan kandil gibi imanla dolu bozulmamış kalp ise müminin kalbidir. Böyle bir kalpte iman, temiz sulardan beslenerek büyüyen bir ağaç gibiyken nifakla dolu olan kalp ise kötü sıvıların aktığı bir yara gibidir. Kalpte hangisi daha fazla yer edinirse kalp ona tabi olur.¹⁸ Onlar, inancı noktasında zayıf olan emin olamayan fakat Müslüman görünen bir gruptur.¹⁹ Hakkın karşısına sarıh bir imanla çıkma cesaretini gösteremedikleri gibi açık bir inkârla çıkma cesaretini de gösteremezler.²⁰

Yukardaki tanımlarda ifade ettiğimiz üzere nifak kelimesinin tematik şemasını çizmeye çalıştık nifak ile ilgili görüş ve rivayetlere baktığımızda; İbn Merdûye'nin, Enes'ten (r.a.) gelen rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.): “Kişi namaz ibadetini oruç, hac

¹¹ Seyyid Kutub, *Fizılâlîl Kur'an*, çev. Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, ts), 1/83.

¹² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l- gayb*, (Beyrût: Dâru'l- fikr, 1401/1981), 1/85.

¹³ Kutub, *Fizılâlîl Kur'an*, 3/498.

¹⁴ Kutub, *Fizılâlîl Kur'an*, 1/87.

¹⁵ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, çev. Bekir Karlığa- Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009), 2/185.

¹⁶ Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, 2/185.

¹⁷ el- Bakara, 2/8.

¹⁸ Celaledin Suyûtî Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, çev. Zekeriya Yıldız. (İstanbul: Ocak Yayınları, 2012), 1/373.

¹⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 2/230.

²⁰ Kutub, *Fizılâlîl Kur'an*, 1/85.

ve umre ibadetlerini yerine getirirse hatta savaşa katılsa dahi münafık olabilir.” buyurdu. Ashap, “Yâ Resulallah! Nifak ona nasıl bulaşmıştır?” diye sorunca Resulullah (s.a.v.): “İmamına (önderine) itiraz ederek karşı gelmesi nedeni ile girmiştir. İmamları ise Allah’ın (c.c.) kitabında ‘Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun’ şeklinde ifade ettiği kimselerdir.”²¹ Bütün bu bilgilerden hareketle nifakın her çeşidi kişinin içinde sakladıklarıyla davranışlarının farklılık göstermesidir.

1.1.2. Nifakın Başlangıcı

İslamiyet’in Mekke döneminde donanımlı bir nifak hareketi yoktu bu yüzden münafıkların nitelikleri medenî surelerde nazil olmuştur. Mekke döneminde münafıklığın ortaya çıkmamasındaki etkenlerden biri Müslümanların henüz korkulacak bir güce sahip olmamalarıydı.²² Çünkü Mekke’de iken İslam’ın bir devleti ve kuvveti yoktu.²³ Müslümanların sayılarının ve güçlerinin sınırlı kalmasında karşılaştıkları zorlukların, işkencelerin büyük etkisi vardır. İşkence ederek dinlerinden vazgeçirmeye çalışıyorlardı.²⁴ Ancak hicretle beraber sistemli bir hareket olarak nifak, Medine devrinde yeni düzene tam uyum sağlayamayan, toplum tarafından da dışlanmak istemeyen insanlar arasında ortaya çıkmıştır.²⁵

Nifak hareketi için belirleyici bir etkiye sahip olan, Bedir savaşında Müslümanların galip gelmesi sırasında Abdullah İbn Ubeyy İbn Selûl, Hazrec kabilesinin reisiydi. Cahiliye Dönemi’nde, Evs ve Hazrec’in efendisi sayılmakta, kral tacı giydirilmesi planlanmaktaydı.²⁶ Ancak Evs ve Hazrec kabilelerinden bazıları Müslüman olunca İbn Ubeyy’den yüz çevirdiler. Yaşanan bu hadiseden sonra kral tacına erişme aşamasındayken bunu kaybetmiş olmasından İslam’a ve diğer inanlara karşı İbn Ubeyy’de haset ve kin oluşmuştur. Buna rağmen Bedir Savaşı vuku bulunca İslam’a girdiğini açıklama durumu oluştu. Onunla beraber kendisinin yolundan yürüyen bazı gruplar da onun izinden giderek sözde Müslüman olduklarını beyan ettiler. Bu şekilde Müslüman görünmeyi tek çare olarak düşünen Medine’de ve Medine’nin çevresinde bulunan şehir dışında yaşamlarını sürdüren bedeviler arasında üçüncü bir inanç grubu ortaya çıktı.²⁷ Münafıkların liderlerinden Abdullah b. Ubeyy,

²¹ Suyûtî, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, 9/60.

²² İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsîri*, 2/185.

²³ Kutub, *Fîzılâil Kur’an*, 1/57.

²⁴ Siret-i İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1/356.

²⁵ Alper, “Münafık,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/565.

²⁶ Kutub, *Fîzılâil Kur’an*, 1/57.

²⁷ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsîri*, 2/185.

Medine’de otorite sahibi olacağı sırada bu hayalinin İslamiyet’in gelmesiyle gerçekleşmemiş olması onu yeni bir otorite aramaya sevk etmiştir. Bununla önceki gücünü korumayı da hedeflemiştir. Bu nedenle kendi ile aynı amaç doğrultusunda hareket eden bir grup kurarak gizli bir strateji geliştirmiştir.²⁸

Allah’ın (c.c.) Hz. Peygamber’i (s.a.v.) Medine’de muzaffer kılması üzerine Müslümanların sayılarının artmasıyla Yahudilerde de kıskançlık ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak Hz. Peygamber’e (s.a.v.) karşı kin ve düşmanlık beslemişlerdir. Bu nedenle Yahudilerle münafıkların İslami tebliğe ve Müslümanlara karşı olan davranışlarında büyük oranda benzerlik vardır. Ortak bir amaç etrafında toplanmış olmaları onları birbirlerine yakınlaştırmıştır.²⁹ Bu kişiler açıkça kâfir olduklarını ifade etmeleri durumunda Müslümanların kendilerini öldüreceklerinden veya esir edeceklerinden çekinmişlerdir. Can ve mal korkusu, kalben iman etmediği halde iman etmiş gibi yaşayan münafıklar sınıfını ortaya çıkarmıştır.³⁰

Netice itibari ile nifakın ilk tezahürleri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mekke’den ayrılışından itibaren yani hicretle yavaş yavaş ortaya çıktığı görülmeye başlamıştır. Bedir Savaşı’na kadar organize olmadan küçük çaplı bireysel olaylar olarak ortaya çıkmış ancak Abdullah b. Ubeyy’in Bedir Savaşı’nda İslam’ı kabulü ile bilinçli ve organize bir topluluk olma yoluna girmiştir. Medine’de oluşan nifak, halis nifak türü; Mekke’de oluşan ise kuşku nifakı olduğu bilgisine ulaşırız.

1.1.3. Münafık Kavramı

Münafık/المنافق kavramına baktığımızda: “Kalbinde küfrü gizlediği halde Müslüman görünen,³¹ küfrünü gizleyerek, imanla küfür arasında bocalayan³² ikiyüzlü, yalan söyleyen, ihanet eden³³ şeriatın dışına çıkan”³⁴ kimsedir. Kalben inanmayan kişi dil ile ikrar etse ve bu yönde amel etse de münafıktır.³⁵ Şek ve kaygı münafıkların kalplerini işgal etmiş tam cahilliğe inanmış, ilme ve doğru bilgiye, güzel huylara

²⁸ H. Ahmet Sezikli, “Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/567.

²⁹ Fikret Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”, (Elâzığ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 89.

³⁰ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Âmulî Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîlî â yi’l- Kur’ân*, (Kahire: Daru Hicr, 2001), 1/275-276.

³¹ Kemal Ilıcak vd, *Ansiklopedik İslam Lügati*, (İstanbul: Tercüman tesisleri, 1982), 2/486.

³² Alper, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/565.

³³ İsmail Hekimoğlu vd, *Yeni Ansiklopedi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1991), 3/1277.

³⁴ İsfâhânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “N-f-k”, 2/449.

³⁵ Ebü’l-Kâsım Mahmûd Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Riyad: Mektebetu’l-‘Abîkân, 1998), 1/103

ulaştıracak feraset ve basiret nurları kaybolmuş, suizanni düstur edinmiş kimselerdir.³⁶ Kur'an'da, münafık kavramı iki ayrı insan karakteri için ifade edilir. Bunlardan birincisi: Allah'a ve ahiret hayatına inanmış gibi görünerek esasında bunlara iman etmeyenlerdir. İkincisi ise: İrade zayıflığı, zihin karmaşası, ruh bozukluğu gibi nedenlerle iman edip etmeme arasında kararsız kalıp iman ve küfür ikileminde kalanlardır.³⁷ Münafıklar, nifaklarını gizleyerek Müslümanları aldatıp aleyhlerinde çalışırlar. Toplum içerisinde Müslüman görünüp kabul edildiklerinden kendilerine karşı tedbir alınmamış olmasından Müslümanları özellikle savaş vs. gibi zor zamanlarda pek zarara uğratmışlardır.³⁸ Münafıkların bu ikiyüzlülüğü ve gizli işler çevirmeleri fare ve köstebeğin yer altındaki gizli yerlere girip çıkmalarına benzetilmiştir.³⁹ Burada ince bir bağlantı vardır çünkü bu canlılar yer altında iki yuva edinirler; birini göstererek diğerini saklı tutarlar. Biri ihtiyaç halinde kaçmak, diğeri içeriye girip iyice saklanmak içindir. Münafık da inkârını gizlemede aynı hile yoluna başvurur.⁴⁰

Münafıklık kavramına hadislerde de işaret edilmiş, münafıkların içinde bulunduğu psikoloji ve bir kimsenin münafık olduğunu gösteren işaret ve özellikler hakkında bilgi verilmiştir. Bununla ilgili bir hadiste iman etmekle küfür ikileminde olan münafık hakkında şu benzetme yapılmıştır: “Münafık iki sürü arasında gidip gelen şaşkın koyun gibidir. Bir o sürüye gider bir bu sürüye”⁴¹ Onların bu şaşkınlıkları başka bir hadis-i şerifte bir vadi kenarında bulunan üç kişi üzerinden bir misalle aktarılmıştır: Mümin olan vadiye inerek karşı tarafa geçer, arkasından münafık vadiye iner vadinin orta yerinde bulunduğu sırada mümin ve kâfirin aynı anda ‘Bu tarafa gel’ nidaları ile ikisi arasında hangi yöne gideceği kararsızlığını yaşarken bir anda gelen sel felaketi ile boğulur gider.⁴² Yine Hz. Peygamber, (s.a.v.) mümin ile münafığın durumunu karşılaştırırken şu benzetmeyi yapmıştır: “Mümin, rüzgârın yatırıp kaldırdığı (ama zarar vermediği) yeşil ekin gibidir. Münafık ise dimdik iken, rüzgârın

³⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.), 1/158.

³⁷ Alper, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/565.

³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Ali'si ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Yayınları, ts.), 7/3415.

³⁹ Bardakoğlu, *Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi*, 2/66.

⁴⁰ Karaman, “Münafıklığın İtikadî Boyutu ve İslamî Tebliğ Etkisi”, 30-31.

⁴¹ Ebu'l- Hüseyin el- Kuşeyri en-Nisâbü'rî Müslim b.el Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, nşr. Sâlih b. Abdülazîz, (Arabistan: Dâru's- Selâm, 2000), “Sıfatu'l-Münafikun”, 17.

⁴² Hülya Alper, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 6/242.

bir defada kökünden söküverdiği selvi ağacı gibidir.”⁴³ Müslümanlar dünya hayatında birtakım zorluklarla sınanırlar. Gerek maddi gerekse manevi problemler karşısında samimi inancı ile başına gelen musibetlerde dirayetli olur bu şekilde hem dünya hayatında hem ahiret hayatında kazançlı olur. Münafıklar ise hile ile oluşturdukları Müslüman görünümü ile kısa dünya hayatındaki refah ve rahatlığa karşı ahiret hayatında uğrayacağı azapla tek hamlede yeksan olacaklardır.⁴⁴ Münafıkların kalbi hiçbir verim elde edilemeyen çorak toprak gibidir. Çıkarları doğrultusunda bir kalıba girerler. Eğer müminin kalbi açılabilseydi onu ak ve temiz bir yapıda bulurdunuz. Münafığın kalbini de açabilseydiniz onu bozuk ve kara bir yapıda bulurdunuz.⁴⁵ Nitekim onların çıkar odaklı yaklaşımlarını her alanda görmek mümkündür. Asr-ı saâdette ki münafıklara: *“عَيِّمَانُ صَدَقَةٌ نَجْوِيكُمْ يَدَيَّ بَيْنَ فَقَدِمُوا الرَّسُولَ نَاجِيْتُمْ إِذَا أَمْنُوا الَّذِينَ أَيُّهَا يَا”* *“Ey iman edenler! Peygamberlerle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce sadaka verin.”*⁴⁶ Denildiği halde çıkarlarına dokunduğu için kaçtıkları tespit edilmiştir.⁴⁷ Mümini münafıktan ayıran en önemli hususlardan biri de Allah’ın (c.c.) verdiği rızıktan infak etmesidir. Münafık elinde bulunduğu imkânları kaybetme korkusu ile onlara sıkı bir şekilde tutunur ve ondan başkalarının da faydalanmalarına karşı çıkar. Bir münafığın en ayırıcı özelliği; malına sımsıkı sarılarak ondan başkalarının faydalanmasını engellemektir.⁴⁸

İslam toplumu içerisinde geçmişten günümüze din düşmanları ve münafıklar yer almıştır. Bu kimseler dost görünümlü hareket ederek Müslümanları aldatmaya çalışırlar. Asıl maksatları, Müslümanları maddi ve manevi huzursuz etmektir.⁴⁹ Münafıklar bu birlik içerisinde hareket ediyor görünimleri ile muhataplarını aldattıklarını düşünseler de asıl aldanan kendileri olmuştur. Zira bu halleriyle geçici bir sevinç yaşamaktadırlar. Onlar kendilerini kurtuluşu ve yardımcısı olmayan Allah’ın (c.c.) çetin azabına sürüklemektedirler. Kendilerine kötülük ederken, iyilik ettikleri yanılsaması içindendirler.⁵⁰ Münafıkların bu davranışları zaman içerisinde şekillenir. Nitekim fitne kalp ile karşılaştığında bunu kabul etmeyen kalpte beyaz bir

⁴³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *el- Edebbü’l- müfred*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Dâru’l-Beşâiri’l- İslâmiyye, Beyrut, 1989), “Merda”, 1 (No.5643).

⁴⁴ Mehmet Görmez vd., *Hadislerle İslam* (İstanbul: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2017), 1/626.

⁴⁵ Suyûtî, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, 1/373.

⁴⁶ el- Mücadele, 58/12.

⁴⁷ Ahmet Ağrakça, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Şâmil Yayınevi 2000), 6/58.

⁴⁸ Ahmet Ağrakça, *İslam Ansiklopedisi*, 6/60.

⁴⁹ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 3/1276-1277.

⁵⁰ Suyûtî, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, 1/373.

nokta oluşur. Kabul eden kalpte ise siyah bir nokta oluşur. Sonra kalp tekrar başka fitne ile karşılaştığında yine kabul etmeyen kalpte beyaz bir nokta daha oluşur. Kabul eden kalbe ise bir siyah nokta daha eklenir. Bu durum farklı fitnelerle birer kez daha tekrarlanır. Fitneyi kabul etmeyen kalbin, saflığı ve berraklığı artarak artık ona hiçbir fitne zarar veremez noktasına gelmiş olur. Daha öncekiler gibi fitneyi kabul eden kalpte ise siyahlık oluşur, iyiyi ve kötüyü ayıran bu yetisi bozulur.⁵¹

Münafık kötü ahlakıyla dili ile ikrar ederken kalbi ile inkâr ederek davranışı ve düşüncesi arasında tutarsızlık oluşturur. Sabah farklı akşam farklı bir hâldedir. Gece başka bir hâl üzerine yatarken sabah ondan farklı bir hâl üzerine uyanır. Geminin suyun üzerinde salınması misali bir o tarafa bir bu tarafa salınır, rüzgâr nerden etkisini gösterirse o tarafa sürüklenir. Münafıklar inkâr edenler içerisinde en tehlikelileridir. Allah'ın (c.c.) en hoşnut olmadığı kişilerdir. Çünkü onlar aldatma ve alay gayesi ile küfrü daha da çirkinleştirdiler.⁵²

Toplumda kişiler arasındaki ihlası ve güveni sarsan bir yıkıcı inanç yapısı olan münafıklık, Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından oldukça tehlikeli bulunmuş gerek iman gerek ahlak yönünden sorun teşkil etmesi nedeni ile ayet ve hadislerde yerilerek kınanmıştır. Böylesi bir kesinliğe sahip olmasına karşın hâlâ devam eden bir durumdur. Buna bağlı olarak gayri ahlaki davranışlar yaygınlaşarak olağan bir hayatın parçası haline gelmektedir.⁵³ Baktığımızda “Din samimiyettir”⁵⁴ ifadesiyle kişide bulunması gereken inançtaki halisliğin gerek Allah ile olan kulluk ilişkisinde gerekse insanlara karşı olan söz ve davranışlarında samimiyetin görülmesidir.⁵⁵

1.2. Nifak Kavramı ile Yakınlığı Olan Kavramlar

1.2.1. Küfür

Küfür/الكفر sözlük anlamı itibari ile; “bir şeyin üzerini kapatmak,⁵⁶ nankörlük etmek, saklamak⁵⁷ ve Allah'ın tevhidini inkâr etmek”⁵⁸ gibi manalara gelir. İnsanların üzerini örtmesinden ötürü geceye kâfir, tohumun üzerini örttüğünden çiftçiye de kâfir

⁵¹ Suyûtî, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, 1/373.

⁵² Kâdî Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Selsebil Yayınevi, 2011), 1/58.

⁵³ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 1/628.

⁵⁴ Müslim, “İman”, 95.

⁵⁵ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 1/628.

⁵⁶ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “K-f-r”, 2/301.

⁵⁷ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26/533-536.

⁵⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2021), 109.

denir.⁵⁹ İstilah olarak küfür: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği emir ve yasakların, herhangi birinde onu tasdik etmemektir.⁶⁰ Küfür, nimete karşı nankörlük etmek anlamını da taşır. Bu nimetin gizlenmesi ve nimete karşı şükürsüzlüktür.⁶¹ Dinde küfür imanın zıddıdır. İman etmedeki kalp ile tasdik dil ile ikrar gibi küfür de kalbi, sözlü ve fiili olur. Kalpten yalanlamanın küfür olduğu gibi zorlamaksızın yalanlamak da onun gibidir.⁶² وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ذٰلِكَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ “Onlara Allah katından ellerindeki (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur'an) kendilerine gelince onu inkâr ettiler.”⁶³ Ayet-i kerimede Yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.v.) gönderilmeden önce O'nu vesile kılarak Allah'tan (c.c.) yardım isterlerken Tevrat'ta vasıflarını okudukları Peygamber gelince O'nu inkâr ettiklerine ulaşıyoruz.⁶⁴ Ayetteki örnek ile de görüldüğü gibi iman edilecek şeylerin birine veya birkaçına inanmamak da küfre götürür. Yani yalnızca tamamına inanmamak küfür kapsamında değildir. İman etmenin gereği bütünlüğü içerir. Küfür ise bazılarının inkârı ile de gerçekleşir. İman ile küfür birbirinin tersidir.⁶⁵

Nimetin küfüründen kasıt ise, şükürünü yerine getirmeyerek gizlemek şeklinde mecaz anlamıyla ifade edilmiştir. فَادْكُرُوا رَبِّيَ اذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!”⁶⁶ Bu ayette Allah (c.c.) zikir ve şükür ile kullarını mükellef tutmuştur.⁶⁷ Allah'a (c.c.) İslam ile nimetlendirerek doğru yola erdirdiği için şükür gerekir. O'nun iyiliklerine karşı nankörlük edilmemesi gerektiğini aksi durumda Allah'ın (c.c.) bu nimetlerini geri alacağını bildirir.⁶⁸ Allah'a (c.c.) şükretmemek, O'nun birliğini ve sıfatlarını gizlemekte bu şekildedir. Allah'ın (c.c.) vahiyle bildirdiği ilahi gerçeklerini, elçilerini örtbas etmek, karşı çıkmak, emir ve yasaklarına bağlanarak uymamak Allah'a (c.c.) karşı itaatte ortak tanımaktır. Bunların tamamı örtmek ve gizlemektir.⁶⁹

⁵⁹ Kâdî Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, 1/53.

⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/74.

⁶¹ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “K-f-r”, 2/301-304.

⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/191.

⁶³ el-Bakara, 2/89.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 22/236.

⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/192.

⁶⁶ el-Bakara, 2/152.

⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/158.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 2/696.

⁶⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/181.

İman, güzel söz; kökü yerin derinliklerinde sabit olan dalları gökte güzel bir ağaç gibidir. Kötü sözün durumu ise köksüz yerde sabit olmayan dayanıksız bir ağaç misalidir. Onun bir kararı yoktur çünkü kökleri derinliklere inmemiş yere yakındır.⁷⁰ Onlar cehennem ashabıdır. İsterlerse hayır yaptıklarını zannederek infak etmiş olsunlar, imanla alâkalı olmadıktan sonra hiçbir faydası yoktur. Harcadıkları malların hepsi boşa gitmiştir.⁷¹ Amelden önce niyet esastır. إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئاً “İmanı küfürle değiştirenler, şüphesiz Allah’a zarar veremeyeceklerdir.”⁷² Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) elçi olarak gelmeden öncesinde inanıp yardım edeceklerini söylerken, peygamber olarak gönderildikten sonra bunun aksi bir tutum sergileyerek inkâr ettiler. Bu şekilde iman karşılığında küfrü satın aldılar.⁷³ Küfre yönelik şeylerin bilerek, isteyerek yapılması halinde bu küfürdür. Ancak istemeyerek önceden bu niyette olmayarak bir günaha düşme halinde Allah’ın (c.c.) bağışlayacağı umulur. Bile bile günah işlenilmesi durumunda ise sonradan pişmanlık duyup geri dönerse ve Allah (c.c.) bağışlanmasını dilerse bağışlanır.⁷⁴ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَرَادُوا كُفْرًا “İman edip sonra inkar edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkar edenleri, sonra da inkarlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir.”⁷⁵ Allah’a, (c.c.) Tevrat’a ardından Hz. İsa’ya ve İncil’e iman ettikten sonra karşı çıkıp yalanlayanlar, sonra da Hz. Peygamber’i (s.a.v.) yalanlamalarıyla inkârlarını katlamışlardır.⁷⁶

İman ve küfür çatışması, insanlığın var oluşundan bu yana vardır. Kıyamet vuku buluncaya dek varlığını sürdürecektir.⁷⁷ İnsan, yeryüzünde var edeni bilmek, tanımak ve bu doğrultuda O’na kulluk etmekle mükellef tutularak var edilmiştir. Bu nedenle söz konusu gayenin dışına çıkarak küfür batağına düşmesi her iki dünyası için büyük bir mahrumiyettir ve küfrün en büyüğüdür. Ölüm anında ve ahiret hayatında gerçeklerle karşı karşıya kaldığı vakit, tekrar dünyaya gönderilip imtihana tutulmayı talep edecek fakat onların bütün canlılar için geçerli olduğu gibi dünya hayatı tek seferlik verildiğinden bu talebi reddedilecektir.⁷⁸ Küfür ve şirkte ısrar edip bu durum

⁷⁰ Kâdî Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, 2/499.

⁷¹ Kutub, *Fîzılâil Kur’an*, 2/399.

⁷² Âl-i İmrân, 3/177.

⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/108.

⁷⁴ Ebü’l- Berekât Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları ts.), 2/193.

⁷⁵ en-Nisa, 4/137.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/597.

⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 3/354.

⁷⁸ Ağırakça, *İslam Ansiklopedisi*, 5/31.

üzere ölenler için Allah'ın (c.c.) vaadi gerçektir. Onlar Allah'ın (c.c.) rahmetinden ve lütfundan kendilerini ebediyen mahrum bırakmışlardır.⁷⁹

1.2.2. Fısk

Fısk/الفسق sözlükte: “taze hurma, kabuğundan ayrılıp çıkmak,⁸⁰ belirli bir seviyeyi geçmek”⁸¹ manalarına gelir. İstilahta *fısk*, “Allah'ın emrini terk etmek,⁸² hak yoldan ayrılma⁸³ Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve O'nun getirdiklerine itaatsizlik,⁸⁴ başıbozukluk,⁸⁵ isyan etme haline girmesi,⁸⁶ kendisine çizilen sınırdan dışarı çıkması” manasındadır.⁸⁷ İsyân etmek anlamının yanında daha çok, dinî esasları kabul edip dil ile ifade ettikten sonra onların tamamını ve bazılarını bozan kimse için kullanılır. Şayet köken itibarı ile kâfir olan kişi için fasık denilir ise; onun fitratın ve aklın gerektirdiklerine zarar vermesindendir.⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de kök hâli ile (*fısk-füsûk*) yedi, çekimli fiil veya sıfat (*fâsık*) olarak kırk yedi yerde ifade edilir. Fısk kavramı kimi ayetlerde küfür kavramından daha geniş kullanılmıştır. Bazı ayetlerde ‘imanın karşıtı’ bazılarında ise ‘itaatin karşıtı’ olarak ifade edilmiştir.⁸⁹

İslam'a göre fıskın üç ayrı hali vardır. Bunlardan ilki: Günah işlemeyi çirkin saymanın yanında arada bir günah işlemektir. İkincisi, bu günahı ısrarla sürdürmektir. Sonuncusu ve küfür derecesinde bulunanı ise; çirkinliği inkâr ederek yapmaktır. Fasık bu dereceye gelmediği sürece ehl-i sünnet mezhebine göre Müslüman kabul edilir. Bu durumda fasıkların arasında kâfirlerin yer alacağı gibi imanı olanlar da yer alabilir. Fısk, küfrü veya İslam'ı inkâr etmeyi kapsar ve sonucu hüsrandır.⁹⁰ Bu noktada “*fısk*” kavramının ve türevlerinin Kur'an'daki ifadeleri ile ilgili örneklerine baktığımızda: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا

“Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin; zira onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; çünkü alay edilenler edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi aşağılamayın, birbirinize kötü ad takmayın, iman

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 4/1690.

⁸⁰ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “F-s-k”, 2/188.

⁸¹ Ali Şafak, “Fısk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13/37-38.

⁸² İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “F-s-k”, 2/189.

⁸³ Şafak, “Fısk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13/37-38.

⁸⁴ Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, 398.

⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/365.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/97.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/210.

⁸⁸ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “F-s-k”, 2/189.

⁸⁹ Şafak, “Fısk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13/37-38.

⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/245-246.

*ettikten sonra fasıklıkla anılmak ne kötüdür!”⁹¹ Ayet-i kerime genel bir ifade ile müminlerin birbirlerini ayıplamalarını, alaya almalarını, seilmeyen lakaplarla çağırımlarını yasaklamıştır. Bu tür davranışlar müminler arasında sevgi ve saygıyı zedeleyeceğinden bu kimselerin fasık olacakları, fasıklığın ise müminlere uymayan bir sıfat olduğu beyan edilir.⁹² Ayette ifade edilen fasık kavramının müminin zıddı anlamında kâfir için geçtiği anlaşılmaktadır: “إِْمَانٌ أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ” *İman etmiş kimse günaha batmış kimse gibi olur mu? Bunlar elbette eşit değildirler.”⁹³ Ayet-i kerime: Velid b. Ukbe, Hz. Ali ile tartışarak “Benim sözüm senden daha geçerli, kılıcım seninkinden daha keskin, orduları püskürtmem senden daha fazladır.” demiştir. Hz. Ali’nin ise ona fasık olduğunu söylemesi üzerine bu ayet nazil olmuştur.⁹⁴ Kâfirlerin fasık olduğu hususunda diğer bir ayete baktığımızda: وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفْنَا فِي الْأَرْضِ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ” *Allah, içinizden iman edip de sâlih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine ve yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaatte bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”⁹⁵ Ayet ile kastedilen; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tebliğde bulunması ve müminlerin de O’na itaat etmesidir. Çünkü Allah (c.c.) iman ederek sâlih işlerde bulunanları yeryüzünde halife kılacağını böylece emniyet içerisinde ibadet edeceklerini vaat etmektedir. Herhangi bir şeyden sebep endişeye düşmezler.***

Bu vaatten sonra inkâr ederek dönenler, fasıklardır.⁹⁶ Burada konusu geçen fertlerin fasık olma sebebi ise onların ahiret hayatının ve dolayısıyla ahiret hayatının içerisinde var olanları da yalanlayıp yok saymalarındandır. Şu âyet de bu yöndedir: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ” *“Ayetlerimizi yalanlayanlara ise yapmakta oldukları fasıklık sebebiyle azap dokunacaktır.”⁹⁷ Kendilerine gönderilen elçileri ve*

⁹¹ el- Hucurat, 49/11.

⁹² Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîlî âyi’l- Kur’ân, 21/365.

⁹³ es-Secde, 32/18.

⁹⁴ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîlî âyi’l- Kur’ân, 18/624-625.

⁹⁵ Nûr, 24/55.

⁹⁶ Râzî, Mefâtîhu’l-gayb, 24/23.

⁹⁷ el-En’âm, 6/49.

vahiyleri yalan sayan her toplum farklı farklı cezalara uğramışlardır. Ad, Nuh ve Semud kavimleri gibi.⁹⁸ Fısk fiilini işleyenlerin durumu şöyle hatırlatılır:

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوِيَهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ دُفُّوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ *“Fasıklık edenlere gelince, onların barınağı ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde, oraya döndürülürler ve onlara, ‘Yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın’ denir.”*⁹⁹ Allah kâfirleri cehennem ateşinde toplayıp bir araya getirdiğinde bir gün olsun cehennemden çıkmanın yollarını arayacaklardır. Tekrar dünyaya gönderilerek önceki yaptıklarının dışında amellerde bulunmayı isteyeceklerdir.¹⁰⁰ Sonra onlara şöyle denilecek:

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْرَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ *“Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız her şeyden yararlanıp durdunuz ve onları bitirdiniz. Bugün yeryüzünde haksız yere büyüklemeniz ve fasıklık etmeniz sebebi ile aşağılanmak azabı ile cezalandırılacaksınız.”*¹⁰¹ Allah (c.c.) bu ayet-i kerime ile beyanı; dünyada iken, hakka boyun eğmeyi gururlarına yediremeyerek sefa içerisinde fıska düşenler, ahirette bu tür nimetlerden faydalanamayacaklar ve cehenneme sürükleneceklerdir.¹⁰²

Özetle “Fasık” kavramının bulunduğu ayetlere bakıldığında; isyan ve inkâr edenler, aynı zamanda günah işleyenler ‘fasık’ olarak nitelendirilmiştir. Bu yönleri ile kınanan söz, inanç ve davranıştır. Kur’an’ın beyanı ile Allah (c.c.): وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ *“Allah, Fasıklardan razı olmaz.”*¹⁰⁴ ve فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ *“Ancak fasık toplumu helâka sürükler.”*¹⁰⁵ Bu sebepten fasık birey ve topluluk olmamak adına fıska götüren sözlere ve fiillere tövbe etmek gerekir.

⁹⁸ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 9/255.

⁹⁹ es-Secde, 32/20.

¹⁰⁰ Mukâtil b. Süleyman, Tefsîr-i kebîr, çev. M. Beşir Eryarsoy. (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 4/448-449.

¹⁰¹ el-Ahkâf, 46/20 .

¹⁰² Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 21/147.

¹⁰³ et-Tevbe, 9/24.

¹⁰⁴ et-Tevbe, 9/96.

¹⁰⁵ el-Ahkâf, 46/35.

1.2.3. Şirk

Şirk/الشرك sözlükte şirk; “ortak olmak ve ortaklık.¹⁰⁶ başkasını denk tutmak¹⁰⁷ Allah’tan (c.c.) başka ilah bulunduğuna inanmak¹⁰⁸ ve bunu iddia etmektir.”¹⁰⁹ Terim anlamı ise: Allah’a (c.c.) ilahlığında, sıfatlarında ve fiillerinde¹¹⁰ O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi ya da benzerinin bulunduğuna inanma,¹¹¹ tabiat güçlerinden bir güç veya put, melek, şeytan gibi varlıklar arasından; hükmüne uyulacak hakem tanımak demektir.¹¹² Yani var olan yaratıcının yanına bir yakıştırma yaparak ikinci bir varlığı kabul etmek hem yaratılış gereği hem tabiat gereği tezatlık bulunan; biri hakikatte tek olan eşi, benzeri ve dengi olmayan bir varlık diğeri her şeyiyle başkasına muhtaç olan bir varlıkken ikisinin yan yana gelip aynı görevi icra edecekmiş gibi bir makamda görmek şirki ortaya çıkarmaktadır. Şirk kavramını zıttı olan tevhit kavramı; *birlemek tek olduğunu kabul etmek, eşi ve benzeri olmadığını bilmek* gibi sadece Allah’a (c.c.) ait olan bir sıfatı bilmekteyiz.

Tevhidin önemi kâinattaki denge ve düzenin varlığında da büyük önem arz etmektedir. Bununla ilgili Kur’an’da birçok ayette tevhidin önemine yer verilmiştir. Bunu Lokman (a.s.) öğütünde de görmekteyiz: *وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ* “Lokman oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: Sevgili oğlum! Allah’a ortak koşma; çünkü O’na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır.”¹¹³ Burada Lokman (a.s.) evladına şirk koşmanın ne denli kötü bir inanış olduğunu belirterek bundan men etmiştir. Çünkü şirk, büyük bir zulümdür. Bu zulmün büyüklüğü kişinin bu işi, uygun olmayan bir yere yöneltmesidir. Bu yer, Allah’ın (c.c.) rızasının ve yolunun dışında tutulan her şeydir.¹¹⁴ Diğer ilahi din kitabından Tevrat’ta da Hz. Musa’ya on emirde: “Benden başka tanrın olmayacak; kendine yukarıda gökyüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın” şeklindeki ifade tevhit inancını ortaya koymakla beraber, İlah’a

¹⁰⁶ Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010),39/193.

¹⁰⁷ Süleyman, *Kur’an Terimleri Sözlüğü*, 111.

¹⁰⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993) 1001.

¹⁰⁹ İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “Ş-r-k”, 1/504.

¹¹⁰ Muhsin Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2020), 27.

¹¹¹ Sinanoğlu, “Şirk”, *İslâm Ansiklopedisi*, 39/193.

¹¹² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/521.

¹¹³ Lokman, 31/13.

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 25/147.

benzeyecek her türlü nesnelerden uzak durulması gerektiğini Ahdî Atik'in ifadelerinde görmekteyiz.¹¹⁵

Bununla beraber şirkin tarihsel arka planına baktığımızda Yunanlılarda çok tanrı inancını görmekteyiz. Aynı şekilde Romalılarda, Hindularda ve bunun gibi toplumlarda kişiler tanrılaştırılıp çok tanrı inancını yaşamışlardır. Kaynaklarda şirke götüren inancın ilk adımı putperestlik, Hz. Nuh (a.s.) döneminde ortaya çıktığı ve Hz. İbrahim'in (a.s.) tevhit mücadelesinde bulunduğu ve putperestliği ortadan kaldırmak için çok büyük çaba sarf ettiği bilinmektedir.¹¹⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminden önce Câhiliye Araplarından müşrikler güneş, yıldız ve ay gibi cisimlere yaratıcı vasfını atfetmişlerdir. Duyu organları ile algılanamayan cin ve melek gibi varlıklara da yaratıcılığı atfederek Allah'ın (c.c.) yanında İlahlar tanımışlardır. Şirk koşan kimseye "müşrik", şirk koşulan varlığa "şerik,"¹¹⁷ bu inanç sistemine de "müşriklik"¹¹⁸ denir. İnsanların inanç yönünü ifade etmesi açısından Kur'an'da 153 yerde geçmektedir.¹¹⁹ Müşrik kelimesinin özel ve genel olmak üzere iki anlamı vardır. Özelden, Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşayanlardan batıl tanrılara tapanlar, genelde ise inanç ve itikatlarında şirk bulunanlar kastedilir.¹²⁰ Şirk, esasında bir şeyin birden fazla kişiye aidiyetine¹²¹ dolayısıyla nimeti verenle veremeyeni bir tutmaktır.¹²² Ancak şirk yalnızca doğrudan Allah'a (c.c.) ortaklık tanımakla kalmamıştır. Namaz ibadetini başkasının görmesi ile daha özenli yerine getirmek, başkasının etkisinde kalarak oruç tutmak, başkasından övgü alabilmek gayesi ile infakta bulunmak, ibadetlerinde Allah'tan (c.c.) başkasının rızasını veya hoşnutluğunu önemsemek ciddi manada tehlike içeren bir durumdur, bundan kaçınılması kişide gizli şirki oluşturur.¹²³

Kişinin dinde şirke düşmesi iki yönlüdür: İlki büyük şirktir ki Allah'ın (c.c.) dengi veya ortağı olduğunu iddia etmektir. Bu küfrün en büyüğüdür. Kur'an, ortak koşmayı en tehlikeli ve büyük günah olarak nitelendirerek, tövbe edilmediği sürece müşriğin bağışlanmayacağını belirtir: إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

¹¹⁵ Sinanoğlu, "Şirk", *İslâm Ansiklopedisi*, 39/195.

¹¹⁶ Sinanoğlu, "Şirk", *İslâm Ansiklopedisi*, 39/193-198

¹¹⁷ Sinanoğlu, "Şirk", *İslâm Ansiklopedisi*, 39/193.

¹¹⁸ Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 27.

¹¹⁹ Fikret Karaman, "Münafıklığın İtikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi", 27.

¹²⁰ Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 28.

¹²¹ Karaman, "Münafıklığın İtikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi", 27.

¹²² Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 27.

¹²³ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 1/638.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيْمًا “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”¹²⁴ Böylece Allah’a (c.c.) ortak koşmanın dışındaki büyük günahların affı Allah’ın (c.c.) dilemesine bağlı olduğunu dilediğini affedip dilediğini azaba uğratacağını ifade eder.¹²⁵ Şirkin diğer bir çeşidi ise küçük şirktir. Küçük şirk, bazı işlerde Allah’ı (c.c.) hoşnut etmenin yanında başkalarının hoşnutluğunu da gözetmektir.¹²⁶ Kimi amelleri yerine getirirken Allah’ın (c.c.) dışındakilerinin de rızasını düşünmektir.¹²⁷ Kur’an’da bu tür şirk: “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın...”¹²⁸ Ayetiyle belirtilirken Hz. Muhammed, (s.a.v.) bu şirk ile alakalı ifadesinde ise: “Riya şirktir ve riyanın en basiti şirktir.” Buyurarak ümmetini bu tehlikeli şirkten sakındırmak istemiştir.¹²⁹ Bununla beraber şirkin birçok alt çeşidi vardır. Sevgide şirk,¹³⁰ itaatte şirk,¹³¹ dua ve ibadette şirk,¹³² yasama ve kanun koymada şirk,¹³³ bazı varlıkları ve toplumu kaynaştırma için putlaştırmada şirk¹³⁴ olarak sınıflandırabiliriz. Bütün bu şirk unsurlarının temelde ve inanç düzeyinde yıkan Allah’ın (c.c.) ifadesini görmekteyiz: “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” (Rabbimiz) ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.”¹³⁵

Özetle insanı yaratan yüce Allah (c.c.) sadece kendisine kulluk edinilmesini ister. İnsanlar da Allah’ı (c.c.) bırakıp başka ilahlara veya başka araçlara taparak Allah’ın (c.c.) hoşnut olmadığı bir fiili işlemiş olurlar. Oysa İslam’a giren izzet sahibi, İslam dininden çıkanlar ise zelil olurlar. Hayat standartlarında insanın doğumundan ölümüne kadar yaşanılacak din İslam dinidir ve İslam dini geçmişi ve geleceği kuşatıcı özelliği ile evrensel bir dindir.¹³⁶ Bütün bunlar yalnızca Allah’a (c.c.) has olan hakkı diğer farklı varlıklarda da görmeye yönelmektir. Bu yüzden Kur’an’da şirkin büyük bir zulüm olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) bildirdiğine göre Allah

¹²⁴ en-Nisa, 4/48.

¹²⁵ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 7/485.

¹²⁶ İsfahânî, Mufredat Kur’an Kavramları Sözlüğü, “Ş-r-k”, 1/504.

¹²⁷ Hasan Kurt, İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2004), 69.

¹²⁸ el-Bakara, 2/264.

¹²⁹ Kurt, İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık, 69.

¹³⁰ el-Bakara, 2/165.

¹³¹ et-Tevbe, 9/31.

¹³² el-A’râf, 7/37.

¹³³ el-Kehf, 18/26.

¹³⁴ el-Ankebût, 29/25.

¹³⁵ el-Fatiha, 1/5.

¹³⁶ Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 1/120.

(c.c.) şöyle buyurur: “Kim benim için amel ederken başka birini de o amele ortak koşarsa, yaptığıнын benimle ilgisi kalmaz; hepsi de ortak koştuğuna ait olur. Ben hiçbir varlığın olmadığı kadar ortaklıktan münezzehtir bulunuyorum.”¹³⁷ Diğer taraftan ise “...Takva sahipleri için hidayet kaynağıdır.”¹³⁸ İbn Cerir, İbn Abbas’ın şöyle dediğini bildirir: “... Takva sahipleri için hidayet kaynağıdır” ayeti ile ifade edilen kişiler, şirkten uzak duranlar ve Allah’a (c.c.) itaat edenlerdir.¹³⁹ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ “Bilinmeli ki her kim Allah’a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zalimlerin yardımcısı da olmayacaktır.”¹⁴⁰

1.2.3.1. Şirke Götüren Nedenler

Şirk insanlık tarihi kadar eskidir. Geçmişten bu yana zaman zaman çok yoğun olduğu dönemlere ulaşılmıştır. Cahiliye devri de böyle bir dönemdir.¹⁴¹ Şirke düşme nedenlerinin psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutlarının üzerinde durulmuş, şirkin önde gelen nedeni olarak ise Allah’ın (c.c.) yeteri kadar tanınmaması ve tevhit inancının benimsenip korunmamasıdır.¹⁴² İslam tarihine bakıldığında Hz. Nuh (a.s.) zamanında ortaya çıkan bu anlayış Hûd, Âd ve Semûd kavimleri zamanında da sürmüştür.¹⁴³ إِنَّ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوِّءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ “Tanrılarımızdan biri senin akılını almış!’ demekten başka söyleyeceğimiz söz yok! Hûd dedi ki: ‘Ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki sizin Allah’ı bırakıp da O’na ortak koştuklarınızdan uzağım. Haydi, hepiniz bana tuzak kurun, bana aman vermeyin!’”¹⁴⁴ Hz. Hûd’un (a.s.) kavmi açık bir delil getirmediği gerekçesiyle Peygamberliğini kabul etmemiş, hatta kendi ilahlarına tapılmasını engellemesi sebebi ile bazı ilahlarının Hz. Hûd’u (a.s.) çarptığını dahi iddia etmişlerdir.¹⁴⁵ Onlar küfürde, taklitte ve inkârda ısrarcı olmuşlardır.¹⁴⁶ Puta tapma âdeti Hz. İbrâhîm’in neslinden gelenler ve başta Harrânîlerde (Keldânîler/Nabatîler) ve diğer kavimler arasında da devam etmiştir.¹⁴⁷

¹³⁷ İmam Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi ‘d-Dîn Tercümesi*, çev. Mustafa Çağrı (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/432.

¹³⁸ el- Bakara, 2/2.

¹³⁹ Suyûtî, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, 1/127.

¹⁴⁰ el- Maide, 5/72.

¹⁴¹ Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 28.

¹⁴² Sinanoğlu, “Şirk” *İslâm Ansiklopedisi*, 39/193-198.

¹⁴³ Ahmet Güç, *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/365-368.

¹⁴⁴ Hûd, 11/54-55.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmiu ‘l-beyân an te’vîli âyi ‘l-Kur’ân*, 12/445-446.

¹⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu ‘l-gayb*, 18/13.

¹⁴⁷ Güç, *İslâm Ansiklopedisi*, 34/365-368.

Kur'an-ı Kerim'de Cahiliye Arapları'nın belli başlı şirke düşme nedenlerine baktığımızda bunların ilki "bilgisizlik": *سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ* *"Putperestler diyecekler ki: 'Allah dilseydi ne biz ortak koştardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık."*¹⁴⁸ Cahiliye halkının bu konudaki bahaneleri, Allah bizdeki küfrü dilemeseydi bizden men ederdi. Men etmediğine göre küfrü bırakmamız mümkün değildir.¹⁴⁹ Eğer Allah ona iman etmemizi dileseydi atalarımız da biz de iman ederdik ona ortak koşmazdık. Allah yaptıklarımızdan razı olmaktadır.¹⁵⁰ Şeklindedir.

Şirke sürükleyen bir diğer nedene baktığımızda, "düşünmemeleri" dir. *إِنَّ شَرَّ* *الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضُّمُّ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ* *"Allah katında canlıların en aşağı derecede olanları, sağır, dilsiz ve düşünemez olanlarıdır."*¹⁵¹ Yeryüzünde yaratılanların en habisi, hak olanı işittiği halde ondan öğüt almaya yanaşmayan ve onun konuşulmaması adına sağır kesilen, Allah'ın (c.c.) ilahi buyruklarını akıl edemeyen kişilerdir.¹⁵² Şüpheci yaklaşımları ise bir diğer görülen etkenler arasındadır: *قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّ لَآلِئَ شَتَّىٰ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ* *"Dediler ki: 'Ey Salih! Sen bundan önce aramızda kendinden iyi şeyler beklenen biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın din konusunda şüphelerimiz var!"*¹⁵³ Atalarının taptıklarının yasaklanması onları şüphe içinde bırakmıştır.¹⁵⁴ Çünkü Salih'in (a.s.) davetinden önce kendi dinlerine dönmeleri hususunda umut besliyorlardı.¹⁵⁵ Heva ve heveslerine tabi olmaları: *إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمِيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَىٰ* *"Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır."*¹⁵⁶ Putlara verilen isimler atalarının ve kendilerinin vermiş olduğu isimlerdir. Allah (c.c.) bu isimlerin konulmasına yönelik herhangi bir delil

¹⁴⁸ el-En'âm, 6/148.

¹⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/237.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 9/648.

¹⁵¹ el-Enfâl, 8/22.

¹⁵² Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11/99.

¹⁵³ Hûd, 11/62.

¹⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l Kur'ân*, 12/454.

¹⁵⁵ Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, 2/249.

¹⁵⁶ en-Necm, 53/23.

indirmemiştir. Bu adları vahyin ve Peygamberin dışında tutarak zanları ve heveslerine uyarak vermişlerdir. Bu putlar ibadete de layık değillerdir.¹⁵⁷

Şirke düşüren en önemli nedenlerden körü körüne atalarının izinden gitmek de etkili olmuştur: *وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلَا يَهْتَدُونَ* “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denildiğinde, ‘hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız’ Dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!”¹⁵⁸ Onlara haram ve helallere riayet etme hususunda Allah’ın buyruklarına uyun, şeklinde davet edildiğinde; atalarını buldukları şey üzerine tabi olacaklarını ifade ederler.¹⁵⁹ Atalarının kendilerinden daha bilgili daha hayırlı oldukları düşüncesi, bu katı bağılılığı ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁰ Aynı zamanda atalarının kendi ibadet ettiklerine onların da ibadet etmeleri emrini yerine getirmek istemişlerdir.¹⁶¹ Yani önceki atalarından kalan adetlerin Allah’ın (c.c.) hükmüne uygunluk derecesine bakmaksızın körü körüne ne olursa olsun taklit edeceklerini söylerler.¹⁶²

Makam ve şöhrat sevgisini dünyanın gayesi olarak görmekte ortak koşma sebepleri arasındadır. *أَهُمْ يَفْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ* “Ne o, Rabbinin rahmetini yoksa onlar mı bölüştürüyorlar (da, dilediklerine peygamberlik veriyor, istediklerini ondan mahrum ediyorlar? Üstelik zenginliklerine ve dünyalık mevkilerine bakarak insanlara üstünlük taslıyorlar.) Oysa dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaşıyor ve bir kısmının diğerine iş gördürmesi için akıl, kabiliyet, zenginlik gibi yönlerden kimini kimine derecelerle üstün kılıyoruz! Fakat Rabbinin iman, hidayet ve Peygamberlik rahmeti, onların biriktirmekte oldukları dünyalık şeylerden çok daha hayırlıdır.”¹⁶³ Onlara göre Allah’ın risâlet makamı kıymetlidir ve böylesi kıymete sahip bir makam şerefli ve çok mal sahibi kimseye verilmelidir. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) onların nazarında bunlara sahip değildi, bu nedenle de risâlet makamı ona düşmemeliydi. Çünkü onlara göre bu makam, zengin ve makam sahibi olan birisine daha layık olurdu.¹⁶⁴ Dünya malı ve makamıyla büyüklüğü eş

¹⁵⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 22/55.

¹⁵⁸ el- Bakara, 2/170.

¹⁵⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 3/41.

¹⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 5/30.

¹⁶¹ Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, 1/147.

¹⁶² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/482.

¹⁶³ ez-Zuhruf, 43/32.

¹⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/210.

değer tutuyorlar bunların mevcudiyetini arıyorlar ve dünyaca zengin bulduklarını Peygamberden daha büyük saydıklarından Kur'an'ı onlara yakıştırıyorlardı.¹⁶⁵

Putlara karşı aşırı sevgi ve saygı beslemek ortak koşmada başlıca nedenler arasındadır. *“İnsanlardan kimileri vardır وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler.”*¹⁶⁶ İnsanlardan kimileri Müslümanların Allah'ı (c.c.) sevmesi gibi başka varlıkları severek O'na eş koşarlar. Müminler ise onların putlara olan sevgisinden daha büyük bir sevgi ile Allah'ı (c.c.) severler.¹⁶⁷ Allah (c.c.) tevhidini güçlü delillerle ortaya koyduktan sonra tevhidine zıt olanların çirkinliğini ortaya getirmiştir. Çünkü bir şeyin zıddını gözler önüne sermek o şeyin güzelliğini tekit eder. Her şey zıttı ile kaimdir.¹⁶⁸ Konuyla alakalı diğer bir ayette ise ortak koşanların sundukları nedenler arasında cüzi iradenin din tercihinde herhangi bir etkisinin olmadığına inanmalarıydı. *“سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ” Putperestler diyecekler ki: ‘Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık.’*¹⁶⁹ Şayet Allah (c.c.) dileseydi ne atalarımız ne de biz şirk koşmazdık düşüncesiyle kendi yapıp ettiklerini ve iradelerini dışarda tutarak Allah'ın dilemesine indirgemişlerdir.¹⁷⁰

Geçen ayetlerden de anlaşılıyor ki dinimizde şirki hatırlatan eylemler, ifadeler dahi hoş görülmemiştir. Buna örnek ashabın Hz. Peygamber'in (s.a.v) komutasında Hudeybiye'ye gidilen gece yağmur yağmıştır. Münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy, yağmurun yağmasını gök cisimlerinden yıldızla atfeder: “Bu yağmur güz mevsimi yıldızının işidir! Şi'râ yıldızından dolayı bize yağmur yağdı.” Der. Akabinde Hz. Peygamber, ashaba sabah namazını kıldırdıktan sonra selâm verir ve yüzünü cemaate dönerek: “Rabbinizin ne dediğini biliyor musunuz?” buyurur. Ashap büyük bir teslimiyetle “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” derler. Resulullah, “Allah buyurdu ki: (Bu gece) kullarımdan kimi mümin kimi de kâfir olarak sabahladı. Kim Allah'ın fazlı ve rahmetiyle yağmur yağdı derse o bana iman etmiş, yıldızın yağmur yağdırdığını inkâr etmiştir. Kim de yıldızın şöyle doğup batmasıyla yağmur yağdı derse beni inkâr etmiş, yıldızla iman etmiştir.” der.¹⁷¹ Peygamber efendimiz (s.a.v.) her fırsatta

¹⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/51.

¹⁶⁶ el- Bakara, 2/165.

¹⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 3/16.

¹⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/225.

¹⁶⁹ el- En'am, 148.

¹⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 9/652.

¹⁷¹ Buhârî, “İstiska”, 28 (No.1038).

müminleri şirkten uzak durmaları noktasında uyarıda bulunmuş ve yeni iman etmiş kimselerden Allah’a (c.c.) hiçbir hususta şirk koşulmaması yönünde biat almıştır. Yine bu endişesinden dolayı Veda Haccında, “Allah’a (c.c.) ortak koşmayın!” buyurarak bu konunun önemini bir kez daha ifade etmiştir.

1.2.4. Riyâ

*Riya/الرياء terimi rü’yet (görme, görülme) mastarından, süm’a (duyulma, meşhur olma) semâ’dan gelir.*¹⁷² İkiyüzlülük, gösteriş¹⁷³ “görmek” anlamındaki re’y kökünden gelen riyâ (riâ’), “saygın olmak, çıkar sağlamak gibi dünyevî gayelerle kişinin kendinde üstün yetilerin varlığına, başkalarını inandırmaya yönelik davranmak”¹⁷⁴ olduğu gibi görünmemektir.¹⁷⁵ Riya kavramı Kur’an’da üç âyette isim (el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38; el-Enfâl 8/47), iki âyette fiil (en-Nisâ 4/142; el-Mâûn 107/6) olarak yer almaktadır.¹⁷⁶ Kişiyi riyakârlığa götüren nedenlerin başında “ucb” yani kendini beğenmek ve beğenilmek duygusu gelir. Kötülenmekten çekinme, şan, ün ve bazı menfaatleri elde etme isteği de insanı riyakârlığa götüren diğer etkenler arasındadır.

Başkaları tarafından beğenilme, insanın nefsinde hoş giden bir durumdur. Bu duygu itidal dengesinden çıkarsa; kişi her ne yaparsa bu arzusunu tatmin etmek gayesi ile gerçekleştirmeye çalışır. Bunun farkında bile olamayabilir. Zamanla insanların yanında farklı, yalnızken olduğundan daha farklı davranmaya başlayarak ikiyüzlülüğe bürünür. Zira riya, siyah karıncanın, kapkaranlık gecede, siyah bir zemin üzerindeki hareketinden daha gizli olabilmektedir.¹⁷⁷ Riya ameli ve itikadi olmak üzere ikiye ayrılır. Ameli Riya: Allah’ı (c.c.) gözeterek ihlasla yapılması gereken bir ameli başkasını gözeterek ihlastan yani sadece Allah (c.c.) için yapmaktan uzaklaşmaktır.¹⁷⁸ Allah’a (c.c.) ibadet yoluyla aslında kulların takdirini amaç edinir. Bu amaçla ibadet edene “mürâi” denir.¹⁷⁹ Bu kimseler İslam dinini tasdik etmekle birlikte ibadetlerde riyaya saparlar. Mesela cuma vaktinde insanların ayıplamasından çekinmese cuma namazına gitmeyecektir. Allah’ın (c.c.) cezalandırmasından daha çok insanların

¹⁷² Gazzâli, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*, 3/434.

¹⁷³ Ali İbn Muhammed Cürcânî, *Tarîfat*, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997)112.

¹⁷⁴ Mustafa Çağrı, “Riya,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008),35/137.

¹⁷⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Temelleri*, 482.

¹⁷⁶ Çağrı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35/137-138.

¹⁷⁷ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 3/596.

¹⁷⁸ Cürcânî, *Tarîfat*, 112.

¹⁷⁹ Gazzâli, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*, 3/434.

ayıplamasından çekinirler. Allah'ın (c.c.) vereceği sevaptan ziyade insanların övmesine yönelirler. Hz. Muhammed (s.a.v.) riyayı “Küçük şirk” olarak nitelendirerek, Allah (c.c.) kıyamet gerçekleştikten sonra inananlara yaptıklarının karşılığını verirken yaptıkları amel ve hayırları gösteriş amacıyla ifa edenlere: “Ey riyakârlar! Dünyada amellerinizi gösteriş olsun diye kimin için yaptıysanız gidin onu arayın, bakalım bulabilecek misiniz?” diyerek onları huzurundan göndereceğini bildirir.¹⁸⁰

Amellerde esas olanı gizli olmasıdır; çünkü gizlilik ihlâsı ve riyadan uzak durmayı sağlar. Ebu zer el-Gifârî'den (r.a.) gelen rivayetle Hz. Muhammed'e (s.a.v.) sadakanın karşılığı nedir sorusuna cevaben “*kat kattır*” buyurmuştur. “Hangi sadaka daha efdaldır?” sorusuna ise: Malı az olanın kendisi zorluk içerisindeyken verdiği sadaka ile gizli verilen sadaka buyurmuştur.¹⁸¹ Yine başka bir hadise baktığımızda, “Kul gizli şekilde bir iyilik yaptığında Allah (c.c.) onu gizli verilen infak grubunda değerlendirir. Şayet kul yaptığı bu iyiliği açığa çıkarırsa, Allah'ta (c.c.) onu gizli olmaktan çıkararak alenen yapılan işler grubunda değerlendirir. Bu kişi yaptığı iyiliklerden insanlara anlatmaya başlarsa Allah o fiili hem gizli hem alenen yapılan işler arasından çıkararak riya olarak yazar.” buyurmuştur.¹⁸²

Diğer yandan amelleri açıktan yapıyor olmanın bir mahzurunun olmadığı aksine faydalı olduğu durumlar da vardır. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de: *إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ* “*Sadakaları açık olarak verirseniz bu ne güzel! Şayet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır.*”¹⁸³ Sadaka ibadetinin yanında namaz, oruç gibi gizli yapılabilen amellerin de insanlara örnek olarak teşvik edilmesi gayesi ile açıktan yapılmasının daha faziletli olduğu ifade edilmiştir. Bu niyetle davranan kimselerin hem kendi yaptığı amelinden hem de teşvik ettiği kişinin amelinden dolayı iki kat ecrini kazanacağı bildirilmiştir.¹⁸⁴

Konuyla ilgili ayetlere baktığımızda ise: *وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ* “*Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenler de (ahirette azaba duçar olurlar).*”¹⁸⁵ Ayet-i kerime ile

¹⁸⁰ Ebû Bekr Ahmed b. El- Hüseyin Beyhakî, *Delaîlün-nübüvve*, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut,1988). “Şuabü'l İman”, 5 (No.333).

¹⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 5/15.

¹⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/78.

¹⁸³ el- Bakara, 2/271.

¹⁸⁴ Çağrıcı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35/137-138.

¹⁸⁵ en- Nisa, 4/38.

mallarını gösteriş için harcayanlar kınanmaktadır.¹⁸⁶ İbadet maksadının dışında bir niyetle verdikleri için batıldır.¹⁸⁷ Dini ve ahlaki bir kıymeti yoktur.¹⁸⁸ Çünkü ne cömertler ne fedakârlar demeleri maksadıyla vermişlerdir.¹⁸⁹ Ayetin, Mekke'nin ileri gelenleri insanlara Bedir Savaşı'na katılmaları gayesiyle yemek yedirmişlerdir. Bu kimseler hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir.¹⁹⁰

İçerisinde riya bulunan amelin ibadet ruhundan uzak kuru bir davranıştan ibaret olduğunu Kur'an'da şöyle dile getirilmiştir: *“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidayet vermez.”*¹⁹¹ Yaptıkları iyiliği başa kakanların hayrın mükâfatı, toprağın kaygan bir taşın üzerinden kayıp gittiği gibi kaybolup gider. Amellerinden dolayı bir sevaba ulaşamazlar.¹⁹²

Sadaka gizli tutulduğu zaman, insanlar arasında oluşan saygınlık, takdir görme gibi nefse hoş gelen durumlar meydana gelmez; bu da nefse ağır gelir. Bundan dolayı ecir daha fazla olur.¹⁹³ Yine diğer bir ayette de konuya dikkat çekilmiştir: *الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤْنَ* *“Onlar halka gösteriş yaparlar.”*¹⁹⁴ Ayette belirtilen kimseler namazlarını gösteriş için kılanlardır. Allah korkusundan uzak, vereceği cezadan çekinmezler. Vereceği sevaba da ümit etmezler, amaçları insanların kendilerini mümin sanarak canlarını ve mallarını korumaktır.¹⁹⁵ Bu yüzden en güzel namazı insanların yanında kılarlar.¹⁹⁶

Riya çeşitlerinden bir diğeri ise itikatta riyadır; imanda olan bu riya, münafıklıktır.¹⁹⁷ İman düzeyinde riyaya sapma bütün riya çeşitlerinin en kötüsüdür, bu kişiler görünüşte kelime-i şehadet getirirken içleri inkârla doludur.¹⁹⁸ Her riyakâr

¹⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 7/27.

¹⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/102.

¹⁸⁸ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 2/591.

¹⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/233.

¹⁹⁰ Muhammed Kurtubî, *el-Camiu li ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryaysoy. (İstanbul: Buruc Yayınları, 2005), 5/205.

¹⁹¹ el-Bakara, 2/264.

¹⁹² Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 4/268.

¹⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/222.

¹⁹⁴ el-Maun, 107/6.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 9/239.

¹⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/115.

¹⁹⁷ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, ts), 377.

¹⁹⁸ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 3/443.

münafık değilken, her münafık riyakârdır. Çünkü riya imana karşı olmayarak bazı amellerde görülebilir. Asıl münafıklık imanda olan riyakârlıktır.¹⁹⁹

Allah (c.c.) Kur'an'ın birçok ayetinde böyle kimselerden bahsetmiştir. Bazılarına baktığımızda: إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ: *Münafıklar sana geldiklerinde, 'tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin' Derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler.*"²⁰⁰ Münafıklar yalancıdırlar çünkü söylediklerine kendileri de inanmıyorlardı.²⁰¹ Dil ve kalp birliği ile söylemediklerinden gerçek bir şahadet olmamasıyla yalancıdırlar.²⁰² Bu sözün yalan oluşu söylediklerinin gerçekte onların vicdanlarında olmamasındandır. Şهادeti bir yönüyle kalkan edinmişler, mümin görünerek canlarını ve mallarını korumak istemişlerdir.²⁰³ Söz konusu ayetten asıl imanın kalp ile olduğunu görmekteyiz.²⁰⁴ Diğer bir ayette ise: هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا تُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لُفُّوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغِظِ *Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman 'inandık' diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırtıyorlar.*"²⁰⁵

Müminler öyle ki kâfirleri severek, iyi davranarak ziyaret ederler. Onlar ise Müslümanları sevmeyerek düşmanlık besleme ve tuzak kurma hâлиндeler. Siz Allah'ın (c.c.) Peygamberlerine indirilen kitapların hepsine inanırken münafıklar ise vahyedilen ilahi kitapları inkâr etmişlerdir. Sizinle karşılaştıklarında sözde iman edip tasdik ettiklerini söyleseler de birbirleri ile yalnız kaldıklarında kin nefret ve öfke içerisindeler.²⁰⁶ Müminlerin buradaki sevgisi onların inan kişiler olarak kendilerini göstermelerindendir. Müslümanların onlara sevgisi dini sırlarını açarak, çeşitli afet ve sıkıntılara düşmemeleri suretiyledir. Onlar ise her türlü bela ve sıkıntıya sizleri düşürmek suretiyle sevmezler.²⁰⁷

¹⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8 /66.

²⁰⁰ el-Münâfikûn, 63/1.

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 22/650.

²⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/730.

²⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8 /67.

²⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/12.

²⁰⁵ Âl-i İmran, 3/119.

²⁰⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 5/721.

²⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/218.

Sonuç itibari ile bütün riya çeşitleri amellerden alınacak olan ecre zarar verir. Gizli riyanın ise tehlikeleri çoktur. Bir kimse, ibadetini bir hayvanın görmesi ile bir insanın görmesi arasında fark hissediyorsa onda riyanın bir çeşidi ortaya çıkmış demektir. Kişi yaptıklarını Allah'ın (c.c.) bilip görmesini yeterli bularak ihlaslı olursa çocukları, hayvanları veya akıl hastalarını ibadetinin görünmesinde umursamadığı gibi akıllı insanları da umursamaz.²⁰⁸

²⁰⁸ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 3/450.

İKİNCİ BÖLÜM

NİFAK ve NİFAKIN KISIMLARI

2.1. NİFAKA YOL AÇAN SEBEPLER

2.1.1. Korkaklık

Havf/الخوف Sözlükte: *korkmak*,²⁰⁹ *endişelenmek, kaygılanmak*;²¹⁰ ileride kötü bir şey olacağı hissiyle elem duymak, huzursuz olmak²¹¹ veya geleceğe yönelik öngörü ile ya da açıkça bildiğine dayanarak kaygı duymaktır.²¹² Korku, fitrat olarak kişide var olan bir duygudur. İnsanlar korku duygusundan uzak kalamadığı gibi bu istenen bir durum da değildir.²¹³ Kur'an'da havf kelimesinden gelen ve eş anlamlı mastardan türeyen isimler ve fiiller 124 ayrı yerde geçmektedir.²¹⁴ Bunların yarısı dünyaya yönelik korkular diğerleri ise Allah'a ve azabına yönelik korkular, ahiret endişesi, günaha düşme korkusu gibi dini kaygılardır.²¹⁵

İnanç yönünden korkuya baktığımızda, asıl korku Allah'ın (c.c.) kullarını amel ve ilimde devamlılığa yönlendirmek üzere onlara uyguladığı bir baskıdır.²¹⁶ Korku organlar üzerindeki etkisini; günahlardan uzaklaşmak, taat ve ibadetlere bağlanmak şeklinde gösterir.²¹⁷ *إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ* “Allah katında en şerefli, Allah'a karşı saygısı, korkusu ve O'nun yasaklarından kaçınıp emirlerine itaati en yüksek olanınızdır”²¹⁸ ifadelerinden görüyoruz ki Allah katındaki üstünlük, Allah korkusuyla yaratıcının emir ve yasaklarını dikkate alarak gerçekleşecektir.²¹⁹ Kim ki en çok günahlardan sakınır ve hayatını muttaki üzere yaşarsa en iyisi,²²⁰ en değerlisi odur.²²¹ Kişiyi sakındırması yönünden korku iyi bir duygudur.²²² Allah'a (c.c.) karşı olan korkunun davranışlardaki etkisinin en düşük derecesi, insanı haramlardan uzak

²⁰⁹ Cürçânî, *Tarifat*, 113.

²¹⁰ Mustafa Kara, “Havf” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/528.

²¹¹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 4/226.

²¹² Râğıb el- İsfâhânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Prof. Dr. Abdülbaki Güneş- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019), “H-v-P”, 368.

²¹³ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 4/228.

²¹⁴ Kara, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16/528-529.

²¹⁵ Kara, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16/528-529.

²¹⁶ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 4/229.

²¹⁷ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 4/228.

²¹⁸ el- Hucurât, 49/13.

²¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîlî âyi'l- Kur'an*, 21/383.

²²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/136.

²²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/585.

²²² Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 4/229.

tutmasıdır. Korku daha güçlü olduğunda ise kişiyi şüpheli şartlardan da uzaklaştırır.²²³ Bu sakınma ise takvayı ortaya çıkarır.²²⁴ Bunun dışındaki korku duygusunu yönlendirememek ise kişiyi ruhi bir zafiyete düşürür ve onu sürükleyerek hayata karşı korkak hale getirir.²²⁵

Korkuyla bağlantılı olarak İslam konusunda sürekli bir tedirginlik içinde yaşayan münafıkların korkularının kaynaklarına baktığımızda ise; Mekke dönemindeki Müslümanlar sayıca az olup ezilen bir toplum yapısında olmalarından kimsenin onlardan çekinme veya hoş görünme çabasında bulunma diye bir şey söz konusu değildi. Hicretle birlikte Medine’de ise durum tamamen değişti.²²⁶ Buna bağlı olarak açık bir şekilde inançlarını izhar edecek bir cesarete sahip değillerdi. Bu tutumları Kur’an’da şöyle zikredilmiştir:

“وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ *O (münafıklar) mutlaka sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler. Hâlbuki onlar sizden degillerdir, fakat onlar (kılıçlarınızdan) korkan bir toplumdur.*” لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ *Eğer sığınacak bir yer, barınacak mağaralar veya girilecek bir kovuk bulsalar, hemen koşup oraya sokulurlardı.*”²²⁷ Ayeti ile de görüyoruz ki onların yurt ve mesken olarak Müslümanların yanlarında olmaları kalplerinden gelen bir durum değildir. Eğer sığınıp kendilerini güvende hissedecekleri bir sığınak bulmuş olsalar, oraya kaçıp sığınarlardı.²²⁸ Münafıkların sığınabilecekleri mekânlar kuytu, kapalı, insanlardan uzak yerlerdir. Bu betimleme onların korkusunu ifade etmektedir. Çünkü ileri derecedeki korkaklık sahibi, gelebilecek zararlardan korunmak maksadıyla insanlardan uzak olan bu gibi mekânları sever. Birlik gözükseler de birbirlerinden dahi korkarlar, bu sebeple birlik de değildirler.²²⁹ Öldürülme ve müşriklere yapılan muameleye uğrama²³⁰ korkusu ile hoş görünmeye çalışırlar. لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مَنْ اللَّهُ *“Şu bir gerçek ki yüreklerinde size karşı duydukları korku Allah’a karşı duyduklarından daha şiddetlidir.”*²³¹ Onların anlayışlarına göre; dinin gerektirdiklerini

²²³ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 4/228.

²²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/136.

²²⁵ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 3/343.

²²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11/502.

²²⁷ et- Tevbe, 9/56-57.

²²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/98.

²²⁹ Ömer Tozal, “Bir Münafıklık Karakteri Korkaklık ve Korku”, *Reyhan Dergisi* 3(2016),43.

²³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/150.

²³¹ el-Haşr, 59/13.

sözde yerine getirmekten ve Müslümanlarla birlik içinde hareket etmekten başka çözüm yolu kalmamıştı.²³²

Münafıkları korkuya sürükleyen diğer bir unsur ise; münafıkların çoğunluğu zengin kimselerdi ve sadece bu dünya refahını gözettileri bir yaşam şekline sahiplerdi.²³³ Örneğin, Medine toplumuna baktığımızda İslam dini, Medine halkı tarafından büyük bir istiyak ve samimiyetle kabul görünce tedirgin oldular ve açıktan reddedemediler. Kâfir olarak kalsalar makamlarını ve saygınlıklarını kaybedecekleri hatta kendi hanesindekilerin isyanı ile de karşılaşacakları korkusu içerisindeydiler. Diğer taraftan samimiyetle inansalar sadece Arabistan’la değil, bütün çevre millet ve imparatorluklarla savaşmaya maruz kalacaklardı.

Samimi bağlılığın gerektirdiği kayıp ve zorluklar karşısında ikiyüzlü tutuma karar verdiler.²³⁴ Bu durum onları sırlarının açığa çıkması korkusu içerisinde hapsetmiştir öyle ki lehlerine olan konuşmaları dahi aleyhlerine yorumlarlar. Bu yüzlerini kapatmak için tatlı dilli ve hoş görünlü bir tavır içinde olurlar. Bunu bu ayetle daha iyi anlayabiliriz: *وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسْنَدَةٌ* “Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki dayanmış keresteler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar.”²³⁵ Ayeti ile kastedilen Abdullah b. Ubeyy’dir, “Abdullah b. Ubeyy yakışıklı, sağlıklı, tatlı dilli ve yüzü güzel bir kimseydi. Konuşmaya başladığında Hz. Muhammed (s.a.v.) konuşmasını önemseyip dinlerdi. Hâlbuki bu kimseler içinde ne olduğu belli olmayan başkasına dayandırılmış içi kof kereste ile betimlenmiştir.²³⁶ Konuşmaya başladıklarında her manada boş ve hissiz oldukları anlaşılabilir.²³⁷

Hiz. Peygamber meclis topluluğunda bulunduklarında sırtları yastıklara yaslanmış bir şekilde kendilerinden emin konuşmalar yaparlardı. Öyle ki onların bu duruşlarını görenler, onların asıl yüzlerini fark etmezdi. Duvar yastıklarına yaslanan bu kimseler, duvara dayanan kütük misali gibidirler. Bu ifade, onların özü itibari ile insani yönden uzak olmalarını belirtmek amacıyla ifade edilmiştir. Aynı zamanda duvara yaslandırılan kütüklerin iki ayrı yöne doğru iki ucu vardır. Münafıklar da

²³² Ağırakça, *İslam Ansiklopedisi*, 6/59.

²³³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/238.

²³⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/238.

²³⁵ el-Münâfikûn, 63/4.

²³⁶ Kurtubi, *el- Cami li ahkâmi'l- Kur'an*, 17/371-372.

²³⁷ Kutub, *Fîzilâlil Kur'an*, 14/496.

böyledir; iç ucu kâfirlere, dış ucu Müslümanlara doğrudur.²³⁸ Onlar vasıfsız oldukları ve bir işe fayda sağlamadıkları için içi boş kütüğe benzetilir.²³⁹ Kütük nasıl ki düşünüp anlayamaz ise münafıklar da böyledir.²⁴⁰ Ne bilgiye sahiptirler ne anlayışa, akıl etmekten yoksundurlar²⁴¹.

Münafıklar, her duydukları güçlü sesi kendi aleyhlerine olduğu düşüncesiyle onlarda korku oluşur. Lehlerine yönelik söylenmiş olanları dahi aleyhlerine yorumlayarak tedirginlik içinde kaçmak isterler. Belirgin bir öksürükten bile kuşku duyarlar. İçlerinde yaşadıkları sırlarının ortaya çıkacağı korkusuyla her an endişe içerisinde olduklarından her durumdan etkilenirler. Yalanı alışkanlık haline getirmiş olduklarından muhatapları kendileri için iyi bir şey bile ifade etse onun da yalan olduğuna inanır, suizanla yaklaşarak olumsuza yorumlarlar.²⁴² Yemin ve döneklikle kendilerini gizlerler. Yüzlerindeki ince perdenin ansızın açılması endişesi içinde kalırlar.²⁴³ Kendilerinin rezil olacağı ayetlerin indirilmesinden ve öldürülmeleri helal olacağı hükümlerden korkarlar.²⁴⁴ “*Münafıklar, üzerlerine bir sure indirilip de onlara kalplerinde olanı açıkça haber vereceğinden korkarlar. De ki: Siz istihzada bulunup durunuz şüphesiz ki, Allah sizin çekinir olduğunuz şeyi açığa çıkarıcıdır.*”²⁴⁵ Münafıkların içinde bulundukları bu durum ayette de ifade edildiği üzere bir çıkmazlık, bir aymazlık içinde bocalayıp dururlar.

Bununla ilgili şu olay konumuzu desteklemektedir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Tebuk Seferi için çıkıldığı vakit, münafık bir süvari birliği önde giderken o sırada kendi aralarında Kur’an’la ve Hz. Peygamber’le (s.a.v.) Rum Kalelerini ve köşklerini fethi yönünde alay ediyorlardı. Allah (c.c.) elçisine bu konuşulanları haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) birliği durdurarak yanlarına gitti. Onlara konuştuklarını ifade ederek “Siz şöyle şöyle dediniz.” dedi. Onlar da “yemin ederek inkâr edip, yol yorgunluğunu unutturmak amacıyla şakalaştıklarını” söylemişlerdir. Münafıklar ister kadın ister erkek olsunlar bu tutumları ile ²⁴⁶ Müslümanların cesaretini kırmayı amaçlıyorlardı.²⁴⁷ Söz konusu ayet; münafıkların hem nifak hem

²³⁸ Râzî, *Meḡâṭihu’l-gayb*, 30/14.

²³⁹ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 6/331.

²⁴⁰ Râzî, *Meḡâṭihu’l-gayb*, 30/15.

²⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 22/653.

²⁴² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/69.

²⁴³ Kutub, *Fîzılâlil Kur’an*, 14/496.

²⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 22/653.

²⁴⁵ et-Tevbe, 9/64.

²⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/379-380.

²⁴⁷ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 2/248.

kâfirane davranışlarını ifşa edecek bir ayetin indirilmesinin kaygısını ve korkusunu taşıdıklarını bildirir.²⁴⁸ Ayetin indirilmesindeki diğer sebeplerden biri ise şöyledir: Münafıklardan biri, “Görüyorum ki şu bizim hocalar boğazına daha düşkün, dil bakımından bizden daha yalancı, düşmanla karşılaşınca da bizden daha korkaktırlar.”²⁴⁹ Bu haber Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaşınca o sırada adam, endişeye kapılarak Hz. Peygambere gelip ancak eğlenip oynadıklarını söylemiştir. Bunun üzerine: **“وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ:”** *“Kendilerine niçin alay ettiklerini sorsan, mutlaka: ‘Biz öylesine lafa dalmış, eğleniyorduk’ derler. Deki: Demek siz Allah ile, O’nun ayetleriyle ve O’nun Resülüyle eğleniyorsunuz, öyle mi?”*²⁵⁰ Ayeti nazil oldu.

Münafıklar Hz. Peygamber’in (s.a.v) Allah’ın (c.c.) elçisi olduğuna iman etmiyorlardı fakat tecrübeleri Hz. Muhammed’in (s.a.v) kendilerinin gizlediklerini öğrenebileceği olağanüstü güçlere sahip olduğuna ve bu sırları da Kur’an’a yerleştirdiğine inanmışlardı. Çünkü Kur’an’ı, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisinin yazmış olduğuna inanıyorlardı.²⁵¹ Bir diğer korkuları ise insanlara karşı olanıdır:

فَلَمَّا كُنِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا فَلَمَّا كُنِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا *“Onlara savaş farz kılınca bir de gördün ki, içlerinden bir grup Allah’tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da, ‘Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı? diyorlar.”*²⁵² Ayet-i kerime münafıklara yönelik nazil olmuştur.²⁵³ Onlar Allah’tan (c.c.) korkarcasına bir korkuyla korkarlar ve sızlanarak dünyaya meylederler, rahatı tercih ederler.²⁵⁴ Bu korku canlarını tehlikeye atmaktan hoşlanmadıklarından ve ölüm korkusundan dolayıdır.²⁵⁵ Böyle bir vasıf, ancak münafıklara uygundur. Çünkü Müslümanın fertlerden bu denli korkması ve bunun Allah (c.c.) korkusunun önüne geçmesi uygun olmayacaktır.²⁵⁶ Münafıklara bakıldığında ise durumun farklı olduğunu görürüz: **لَا تَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ** *“Şu bir gerçek ki, yüreklerinde size karşı duydukları korku Allah’a karşı*

²⁴⁸ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Ali’si ve Tefsiri*, 3/1292.

²⁴⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11/541-542.

²⁵⁰ et-Tevbe, 9/65.

²⁵¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 2/246.

²⁵² en-Nisa, 4/77.

²⁵³ Muhammed Ali Sâbunî, *Safvetü’t-tefâsîr*, (Beyrut: Dâru’l Kur’an-ı Kerim, ts). 1/291.

²⁵⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 7/234.

²⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/110.

²⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 10/189.

duyduklarından daha şiddetlidir. Çünkü onlar anlayışı kıt bir topluluktur.”²⁵⁷ Allah’ın (c.c.) azametini anlamayan bir gruptur. Allah’a (c.c.) karşı gelmeyi hafif görürler.²⁵⁸ Görünürde Allah’tan (c.c.) korkuyor gibidirler ama iç dünyalarında insanlara karşı olan korkuları Allah (c.c.) korkusundan daha baskındır.²⁵⁹ Akıllı bir kimse, esas kudret ve gücün Allah’a (c.c.) ait bir sıfat olduğunu ve yalnızca O’ndan korkulması gerektiğini idrak eder. Diğer insan gücüne dayalı dış kuvvetlerden korkmaz. Allah’ın (c.c.) kendisini hesaba çekme tehlikesinin olduğu her işten uzak durma çabasını gösterir. Fakat tüm bunları idrak edemeyen insanî kuvvetler karşısında korkuyu daha fazla yaşayan kimse, davranışlarını bu korku ekseninde disipline eder. O, Allah (c.c.) yasakladığı için sakınmaz iken polis haber alır korkusuyla sakınır.²⁶⁰

Diğer bir korkuları ise ölüm korkusuydu. Cihada çağrıldıklarında ölüm korkusundan dolayı çeşitli mazeretlerle ordudan geri durarak evlerinde kalmayı tercih ediyorlar ve bundan sevinç duyuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) savaştan dönünce özür dileyip yeminler ediyorlardı.²⁶¹ *“İçinizden engelleyicileri ve size karşı nekeslik (cimrilik) içinde arkadaşlarına, ‘Bize katılın’ diyenleri Allah çok iyi bilmektedir. Zaten bunların pek azı savaşa gelir. Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı nekeslik içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir.”*²⁶² Bu ayet de onların olabildiğince korktuklarını göstermektedir.

Allah (c.c.) cimrilik ve korkaklıktan aynı anda bahsetmiştir. Cimrilik ile korkaklık birbirlerinin kardeşi gibidirler. Çünkü korkak kimse malını karşılığı alınmayacak bir harcama olarak görür ve Allah yolunda infak edemez. Bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v) korkaklığın alçaltıcı, kötü huylardan olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Bir kişide bulunan huyların en kötüsü, aşırı cimrilik ve şiddetli korkaklıktır.”

263

Savaşmaktan geri duran ve pek az katılanların, gelmeleri de içten bir istekle değildir. Savaşa katıldıklarında ise öldürülme korkusuyla üzerine ölüm ağırlığı gelmiş bir kimse gibi gözlerini çevirerek sana bakmalarını görürsün. İman etmediklerinden

²⁵⁷ el-Haşr, 59/13.

²⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 22/537.

²⁵⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/35.

²⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 6/221.

²⁶¹ Görmez vd., *Hadislerle İslam* 1/625.

²⁶² el- Ahzâb, 33/19.

²⁶³ Süleyman b. Eş’as b. İshak el- Ezdî Ebû Dâvûd es- Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, nşr. Sâlih b. Abdulazîz (Arabistan: Dâru’s- Selâm,2000), “Cihâd” 21.

dolayı korku ile bakakalırlar.²⁶⁴ Korku geçince asıl savaşımların kendileri olduğunu onlar sayesinde başarı elde edildiğini söylerler. Buna dayanarak ganimetten büyük pay isterler. Hâlbuki öncesinde ganimetten pay almamayı göze alarak kaçmaya razıydılar.²⁶⁵ İman edenler ise: “Keşke bir sure indirilse! derler. Açık ve kesin hükümlü bir sure indirildiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek!”²⁶⁶ Abdullah b. Ubeyy, Rifaa b. Zeyd ve el-Haris b. Amr gibilerinin Kur’an’ın inzalinden hoşnut olmadıkları ve bundan hayıflandıkları için üzerlerinde bulunan ölüm ağırlığı ile baygın bakışlarla baktıklarını görürsün. O, korktukları onlara uzak değildir. “O, onlara yakın olandır” buyruğu bir tehdittir.²⁶⁷

Sonuç olarak Müminler cihadın ecrine nail olmak ve inananların güvenlik içinde hayatlarını idame ettirebilmeleri gayesi içerisinde dirler. İnanmayanlara ise inanç hürriyetini gözeterek samimiyetle savaşa izin verilmesi ve dahi farz kılınmasını arzu ederler. Münafıklar da sözde bu isteği desteklerler. Ancak cihada çıkmayı gerektiren ayetler nazil olunca asıl niyetleri belli olur. Baygın, donuk bakışları korkularındandır. Ne yazık ki korkularının bir faydası yoktur ve korktuklarının başlarına gelmesi kaçınılmazdır.²⁶⁸ Münafıklar, Müslümanların güç kaynaklarını, Allah (c.c.) dışında bir şeyden çekinip korkmamalarını Allah’ın (c.c.) onlara bahşettiği kuvvetten değil de başka kaynaklardan olduğunu düşünürler.²⁶⁹

2.1.2. Menfaatperestlik

Menfaat/المنفعة kelimesi Arapça n-f-a نفع kökünden türeyen bir isimdir. Fiil olarak, *faydalı olmak, yaramak*²⁷⁰ *kâr, çıkar*²⁷¹ gibi manalara gelir. Çoğulu “menâfi” dir.²⁷² Menfaat sözlüklerde *zararın zıddı* olarak geçmektedir. Kur’an’da menfaat ve zarar birlikte geçmektedir. *وَلَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَوَةً وَلَا نُشُورًا*. “Bizzat kendilerine bile bir zarar ya da faydaları dokunmayan, ölüm, hayat ve

²⁶⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 6/265.

²⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 25/202.

²⁶⁶ Muhammed, 47/20.

²⁶⁷ Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, 4/38-39.

²⁶⁸ Hayrettin Karaman, *Kur’an Yolu Tefsir*, Mustafa Çağrıçı vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), V/56

²⁶⁹ Ağırakça, *İslam Ansiklopedisi*

²⁷⁰ Hasan Haca, “Menfaat” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/131.

²⁷¹ Mehmet Kanar, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2017), 502.

²⁷² Haca, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29/131.

*ölümünden sonra yeniden diriliş de ellerinde olmayan (sahte) tanrılar edindiler.”*²⁷³ Ayetinde bunu görmekteyiz. Allah (c.c.) bu ayet ile cahil müşriklerin her şeye hayat veren Allah’ı (c.c.) bırakıp hiçbir şeye muktedir olmayan putlara inanmalarını kınıyor.²⁷⁴ Onların kendileri mahlûktur, bu nedenle de muhtaç olan putlardır. Hâlbuki İlah’ın bir şeye muhtaç olmaması gerekir. Putlar kendilerine bile ne fayda ne zarar verebilirler, bu durumda olan bir başkasına nasıl faydalı olabilir.²⁷⁵ Burada fayda ve zarar bağlamında birlikte kullanılmıştır.

Kişiyi menfaatine göre bir davranış biçimi sergilemeye iten bencillik duygusudur. Bu kişiler yalnız kendisini düşünen çıkarlarını herkesinkinden üstün tutan insanları da bu doğrultuda kullanan kimselerdir. Esasında bencillik hayatı muhafaza etmeye yönelik doğal bir duygudur. Ancak aşırı olması kişiyi yoldan çıkartır ve ruhen hasta eder.²⁷⁶ Münafıkların çıkar anlayışı ise bu düzeydedir ve en önemli özelliklerinden biri de çıkarları doğrultusunda yaşamalarıdır. İnanmadığını yaşıyormuş gibi görünmek normal bir birey için oldukça zordur. Münafıklar, çıkarları için bu zorluğu başarır ya da bunun için üstün bir çaba gösterir. Bu nedenle “iyi insan” maskelerini zor anlarda muhafaza edemezler. Çıkarlarını etkileyen bir hususla karşılaştıklarında asabi ve kaba tutumları onları maske duygular ile tanıyanları oldukça şaşırtır. Dinî hususlardaki geniş hoşgörülerini, bireysel veya grup olarak menfaatlerine dokunulduğunda yerini zorbalığa bırakırdı.²⁷⁷ Konuyla ilgili ayetlere baktığımızda bu doğrultudaki davranışlarını görmekteyiz:

*“İçinizden (öylesi vardır ki), muhakkak ağır davranacaktır. Eğer size bir musibet gelip çatarsa, diyecek ki: ‘Allah bana hakikaten lütfetti. Çünkü onlarla beraber bulunmadım!’ eğer size, Allah’tan bir lutf-u inayet gelirse, sanki sizinle kendisi arasında hiçbir tanışıklık olmamış gibi, muhakkak şöyle diyecektir: ‘Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir murada (ganimete) ereydim.’”*²⁷⁸ Amacı doğrultusunda ölümü göğüsleyebilecek halde olmayanlar daima içsel hesaplarla menfaatlerini kollarlar. Kalkıştıkları için onlara artılarını ve eksilerini hesaba katarak ihtimaller arasında kararsızlık yaşarlar.²⁷⁹ Müslümanlar bir mağlubiyet yaşadığı zaman

²⁷³ el- Furkan, 25/3.

²⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 17/397.

²⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 28/136.

²⁷⁶ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış Psikolojisinin Temel Kavramları*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 470.

²⁷⁷ Ali Kemal Kastan, “Münafıklar ve Mü’minler”, *Reyhan Dergisi* 3(2016),43.

²⁷⁸ en-Nisa, 4/72-73.

²⁷⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Tefsir*, 2/94.

hakkında nâzil olmuştur. Sıcak yaz mevsiminde çölde yolculuk yapacak olmaları hasat döneminin gelmiş olması seferden kaçmalarında etkendi.²⁸⁸ Böylece arzularına nail olduklarını menfaatlerine ulaştıklarını ve büyük ücretler ödemekten kurtulduklarına inanırlar. Hâlbuki az bir ücretle az ve basit şeyler satın alınabilir.²⁸⁹ Eğer menfaatler yakın ve yolculuk kısa olsaydı, onlar o menfaatleri elde etme ümidi ile birlikte giderlerdi.

Yolun uzun olması ve Bizans'a karşı savaşılabileceğinin de gözlerinde büyümesiyle ganimet elde etme hususunda ümitsizliğe kapıldılar, bundan dolayı savaşa katılmak istemediler.²⁹⁰ “Gücümüz yetseydi yani gerekli mali bolluğa sahip olsaydık sizinle birlikte gazveye çıkardık.” diye Allah'ı şahit tutarak kendilerini helâka sürüklemişlerdir. “Gücümüz yetseydi” den diğer kastedilenler ise hazırlığımız, donanımımız yeterli olsaydı ya da fiziksel olarak muktedir olsaydık şeklindedir. İkinci ihtimale göre ise hasta gibi davranıyorlardı. ²⁹¹Allah biliyor ki, şüphesiz onlar yalancılar. Yeterli mali bolluğa sahip oldukları halde çıkmak istemediler.²⁹² Yalan yere yemin etmelerinden ötürü de helâka sürüklenmişlerdir. Peygamber (s.a.v.) efendimiz “Yalan yere yemin, yurtları ıssız bırakır.” buyurmuştur.²⁹³ Böylece Allah (c.c.) onların asıl yüzlerini Peygamberine bildirerek bahanelerinin yersiz olduğunu açıkladı.²⁹⁴

*“Onlardan sadakaların (zekât gelirleri) taksimi hususunda sana dil uzatanlar var. Şayet bunlardan kendilerine verilmişse hoşnut olurlar, verilmemişse hemen öfkelenirler.”*²⁹⁵ Hz. Peygamber'i (s.a.v.) toplanan zekâtlar hususunda kendileri hak etmediği halde, zekâtta talepte bulunmuşlar buna ulaşamadıkları için adaletsiz dağıtımla suçluyorlardı.²⁹⁶ Tamamen çıkar odaklı olduklarından kendilerine infakta bulunulmuş memnun olurlar. Ancak kendilerine beklenti içerisinde olduklarından verilmezse öfkelenirler.²⁹⁷ Sadaka için hak sahibiler midir? Bunu düşünmeden kızarlar. Ayetle ilgili diğer rivayet ise şu şekildedir: Huneyn ganimetlerinin pay edilmesinde Mekke halkından İslam'a yeni girenlerin kalplerini ısındırmak amacıyla

²⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/232.

²⁸⁹ Kutub, *Fîzılâil Kur'an*, 7/307.

²⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/73-74.

²⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/139-140.

²⁹² Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, 2/146.

²⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/350.

²⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 11/476-477.

²⁹⁵ et- Tevbe, 9/58.

²⁹⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/239.

²⁹⁷ Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, 2/152.

Hazret-i Ali bu şahsı öldürmeyi istemiş fakat Peygamber efendimiz (s.a.v.) izin vermemiştir.²⁹⁹ İşte âyet-i kerime bu kişi hakkında indirilmiştir. Bu ayet münafıkların ahlaklarının ve karakterlerinin zayıflığına delâlet etmektedir. Zira onlar, dünya nimetlerine meyilden en uzak duran kimse olmasına karşın zekât ve sadaka alma hususunda hırslarından dolayı Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ayıplamışlar, taksimi hususunda da haksızlık yaptığını söylemişlerdir. Mü'minler verilene razı olup hamd ederken nifak ehli çok verilince sevinip az verilince kızıyorlardı. Dünya nimetlerine bu derece meyledip onların peşinden gidenlerin dini hususlardaki işleri neticede nifaka dayanmaktadır.³⁰⁰ Çünkü Peygamber (s.a.v.) o gün Mekkelilerin gönüllerini kazanmak ümidi ile ganimeti bol tutmuş, münafıklar ise bunu yaygara konusu haline getirmişlerdir.³⁰¹

Onların infaklarının ise Allah (c.c.) katında bir kıymeti yoktur. *"De ki: 'ister gönüllü harcayın ister gönülsüz, sizden asla kabul edilmeyecek!' Zira siz günaha gömülmüş kimseler oldunuz."*³⁰² Bu âyet-i kerime Cedd b. Kays hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Cedi'n Rum kızlarından etkileneceği gerekçesiyle savaşa katılmayıp malıyla yardım edeceğini dile getirince bu âyet-i kerime indirilmiştir.³⁰³ İbn Abbas'tan gelen rivayete göre ise Ced b. Kays oturmak üzere izin istemiştir.³⁰⁴ Cihada katılmamak için izin isteyip, nifaklarını gizlemek amacıyla da maddi katkılar sunmak isteyen münafıklara sert bir uyarı niteliğindedir.³⁰⁵ Allah ve Resulüne kalben küfürleri devam ettiğinden nifakın ecrine inanmadıklarından isteyerek yapmazlar. Allah rızasını gözetmeden dış görünüşü kurtarmak gayesiyle gönül hoşnutluğu ile yapıyormuş gibi görünmeye çalışırlar.³⁰⁶ Fakat ister gönüllü ister zorla olsun Allah onlardan kabul etmeyecektir.³⁰⁷ Konuyla ilgili ayetlere baktığımızda: *"Onların içinde öyleleri var ki, 'Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse biz de elbette hayır yolunda harcar ve iyi*

²⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/366.

²⁹⁹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Ali'si ve Tefsiri*, 3/1286.

³⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/99-100.

³⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/58-59.

³⁰² et- Tevbe, 9/53.

³⁰³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11/498-499.

³⁰⁴ Kurtubi, *el- Camiu li ahkâmi'l- Kur'an*, 8/257.

³⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/236.

³⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/363.

³⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/54.

kimselerden oluruz' diye Allah'a söz vermişlerdi. Ama Allah onlara lütuf ve kereminden ihsan edince hemen cimrilik gösterdiler ve yüz çevirdiler, zaten yan çizip duruyorlardı."³⁰⁸ Nifak zihniyetine ve münafıkların tutumlarına gönderme yapılmaktadır. Ayetin nüzulü için çeşitli sebepler vardır bunlardan en meşhuru olarak şu hadise anlatılmıştır: "Salebe ibn Hâtıb, Hz. peygambere müracaat ederek Allah'a kendisine mal mülk vermesi için dua etmesini istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ey Salebe, şükürünü yerine getirebileceğin az mal, gereğini yerine getiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır." dedi. Salebe, Hz. Peygamber'e (s.a.v) tekrar müracaat ederek: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, şayet Allah bana mal verirse, her hak sahibine hakkını vereceğim." Dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun için dua etti. Edindiği bir koyun Medine'ye sığamaz olacak kadar çoğaldı. O da sürüleri bir vadiye götürdü. Zamanla öğle ve ikindi namazları dışında namazlarını aksatmaya başladı. Sürüsü daha da artınca cuma namazları dışındaki diğer vakitleri eda edemez oldu. En sonunda cuma namazını da bıraktı. Onun bu durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iletildi. *"Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!"*³⁰⁹ Ayeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v) iki kişi göndererek mallarının zekâtını talep etti. O ise, "Bu bir cizyedir veya onun benzeridir" diyerek zekâtını vermedi. Söz konusu ayetin hakkında nazil olduğu haberi verilince Hz. Muhammed'e giderek zekâtının kabulünü istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise "Allah beni bunu kabul etmekten men etti buyurdu." ardından sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a kabul etmesi için gitse de onlar da bu durumdan dolayı kabul etmediler. Ve Salebe, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde ölüp helâk olmuştur.³¹⁰ Verdiklerinde de gönülsüz ve farklı bir niyetle verdiklerini bu ayetlerle de görmekteyiz:

*"Ey İyha llezin آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم باليمن والأذى كالأذى ينفق ماله رياء الناس ولا يؤمن بالله واليوم الآخر إيمان edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş olsun diye mallarını harcayanlar gibi, başa kakıp eziyet etmek suretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın."*³¹¹ Münafıklar, kendilerini Müslüman olarak gösterdiklerinden diğer Müslümanlar, onların infaklarının Allah'ın (c.c.) rızası için olduğunu düşünürler. Gerçekte bu niyeti taşımadıklarından hiçbir sevap alamazlar. Müminlerin de başa kakma tutumuna karşı münafıkların infakı gibi değersizleşebileceğine de ayrıca dikkat

³⁰⁸ et-Tevbe, 9/75-76.

³⁰⁹ et-Tevbe, 9/103.

³¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/141-142.

³¹¹ el- Bakara, 2/264.

çekilmiştir. ³¹² Bu hususu, *“Harcamalarını gönülsüz olarak yaparlar.”* ³¹³ *يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ* ³¹⁴ *“Kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz.”* ³¹⁵ *الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ* ³¹⁶ *“Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder.”* ³¹⁷ Onları şeytan fakirleşmekle korkutmuştur. Bu yüzden elindekilerini hiç kimseyle paylaşmak istemezler. Kendilerinden daha mesut, daha varlıklı birilerinin varlığı onları tahammül edemez hale getirir.

Tüm bu bilgilerden sonra kısaca münafık menfaat ilişkisine baktığımızda; bulunduğu şartlar altında imtihanda olduklarını göz ardı ederek iyi olmayı kendilerine belirli imkânların gerçekleşmesi koşuluna bağlarlar. Mevcut durumda en iyisini yapma iradesini gösterememişlerdir. Gerekli imkânlar sağlandığı takdirde hayırda bulunacaklarının sözünü verirler; kendilerine Allah (c.c.) bir lütufla verdiğinde ise cimrileşirler. Bu kimseler sorumluluk şuurundan ve kendilerine olan öz saygıdan uzak kimselerdir. Onların verdikleri hiçbir söze güvenilmez. ³¹⁸ Aynı zamanda onların uyacakları hiçbir ahlak kuralının olmadığını gösterir. ³¹⁹ Verdikleri söz fakirlik, zor zamanlarında ve ümit günlerinde geçerlidir. Bol nimete kavuşunca sözlerini ve vaatlerini unutuverirler. Fakir düşeceğinden korkarak infaktan vazgeçerler. Sonra onların hayatı emniyetsiz endişe ve korku dünyasına dönüşür. Ahde vefa göstermemeleri, Allah’a (c.c.) yalan söylemeleri kalplerine nifakın yerleşmesine, nifak üzere ölmelerine ve Allah’ın (c.c.) huzuruna münafık olarak varmalarına sebep olur. ³²⁰

Sonuç itibari ile cimrilik onların kalplerine nifak sokmuştur. Çünkü kalplerindeki nifakın sebebi cimriliktir. ³²¹ Vaadinden ya da verilen sözden dönme münafıklığın ya da nifakın üçte biri olarak değerlendirilmiştir. ³²² Onlar Allah’a itaatten yüz çevirmiş bir topluluktur. ³²³ Bencil kimselerin bu tavrı sadece kendilerine

³¹² Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 4/661-662.

³¹³ et-Tevbe, 9/54.

³¹⁴ et-Tevbe, 9/67.

³¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11/499.

³¹⁶ el-Bakara, 2/268.

³¹⁷ Görmez vd., *Hadislerle İslam* 3/531.

³¹⁸ Karaman, *Kur’an Yolu Tefsir*, 3/39-40.

³¹⁹ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 2/256.

³²⁰ Kutub, *Fîzılâlil Kur’an*, 7/339-340.

³²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/71.

³²² Ebü’l- Berekat Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/45.

³²³ Kâdî Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, 2/230.

verdikleri zarar ile kalmaz, toplumsal zararlara da yol açar. İnsanlar arasında rekabet ve düşmanlık duygularını ortaya çıkararak dayanışmaya, yardımlaşmaya ve iş birliğine engel olur.³²⁴ İslam'a ve Müslümanlara yönelik yıpratıcı davranışlarına karşı Hz. Muhammed (s.a.v) onları toplum dışında tutmamıştır. Aksine gerektiğinde onlara hoşgörü ile yaklaşmıştır.³²⁵

2.1.3. Cahillik

Cehâlet/ الجهالة bilgisizlik, serkeşlik, kibir, bozgunculuk,³²⁶ kabalık, zorbalık, barbarlık³²⁷ gibi manalara gelir. Cehl, bilmemezlik,³²⁸ bilgiden³²⁹ ve görgüden uzak olmak anlamında bir mastardır, isim olarak da geçer.³³⁰ Cehl kavramı, kültürlü, akıllı davranma; hoşgörülü, yumuşak, affedici anlamındaki “hilm’in” zıddıdır.³³¹ Cehâlet üç türdür: bunlardan ilki, insanın bilgiden yana geride kalmasıdır ki asıl cehalet budur. Bir diğeri ise, bir şeye olduğu halinden farklı şekilde inanmaktır. Sonuncusu ise, bir şeye hak ettiğinden başka şekilde davranmaktır.³³² Kur'an-ı Kerim'de dört ayette cehâlet olarak yirmi yerde ise aynı kökten gelen isim ve fiiller şeklinde geçmektedir.³³³ Kur'an'da, ilahi emirlere karşı direnme (11/ Hud, 29), onlara karşı alay etme (27/Neml, 55),k şehvete meyletme (12/Yusuf, 33), Allah'ın azabının gerçekleşmesini cesaretle isteme (46/ Ahkâf, 23) ve puta tapma isteği (7 A'râf, 138; 39/Zümer, 64) cehalet olarak nitelendirilmiştir.

Kur'an'ın bu konudaki ayetlerinde cehalet kavramına denk gelecek kelimenin dürtü ve duygular doğrultusunda diğer bir ifade ile hevaya göre hareket etmek olduğuna ulaşırız. *الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ* “Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.”³³⁴ Onlar, cahillik bataklığında ısrarla devam eden, Allah'ın (c.c.) kendilerine indirdiği emir ve yasakları bilmeyen gaflet sahibidirler.³³⁵ Bununla birlikte, İslam öncesindeki yaşantı olarak bilinen cahiliye yaşantısı Kur'an'da, nemelazımcılık, olarak ifade edilen, *يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ* “Bu işten bize ne?

³²⁴ Görmez vd., *Hadislerle İslam* 3/532.

³²⁵ Görmez vd., *Hadislerle İslam* 1/625.

³²⁶ Mustafa Çağrı, “Cehâlet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/218.

³²⁷ Görmez vd., *Hadislerle İslam* 6/204.

³²⁸ Cürcâni, *Tarifât*, 82.

³²⁹ Râğıb el- İsfâhânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “C-h-l”, 249.

³³⁰ Çağrı, “Cehâlet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7/218.

³³¹ Görmez vd., *Hadislerle İslam* 6/204.

³³² İsfâhânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “C-h-l”, 250.

³³³ Çağrı, “Cehâlet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7/218.

³³⁴ ez- Zâriyât, 51/11.

³³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'an*, 21/499.

diyorlardı.”³³⁶sözünden giyiniş ve davranış rahatlığı gibi وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ “Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye Dönemi’nde olduğu gibi açılıp saçılmayın”³³⁷ cahiliye katılığı, asabiyeti ve kibri, إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ “İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye Dönemi’ne ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı.”³³⁸ Mesajıyla keyfi bir yaşam şekli, وَلَا تَتَّبِعْ “onların arzularına uyma”³³⁹ şeklinde bahsedilmiştir. İslamiyet’ten önce Arap toplumu cehaletin karanlığındaydı. Cahiliye anlayışı iman, amel, ahlak ve insani ilişkiler gibi hayatın hemen her alanında görülmektedir.³⁴⁰

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam’ın erdemlerini kazandırma yönünde hem sözleriyle hem fiilleriyle büyük çaba göstermiştir. Hicretin hemen ardından Mescid-i Nebevi’ye bağlı Suffa başta olmak üzere Medine’de farklı yerlerde mektepler açılmıştır. Bedir Savaşı’nda esir düşenlere kurtuluş yolu olarak her on Müslümana okuma yazmayı öğretmeleri şartını koşmuş olması da cehaletten kurtulma çabasının önemli bir örneği olmuştur.³⁴¹ Aksi bir durumda kendi nefsi isteklerine boyun eğen bir toplum meydana gelmiş olur. Bunun en büyük örneklerinden, cahilliğin babası olarak nitelendirilen Ebû Cehil’dir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) tebliğine baştan beri karşı çıkmış ve aleyhine olan bütün olaylarda yer almıştır. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve ashabına yaptığı haksızlık ve zulmüne karşılık birçok ayet nazil olmuştur.³⁴² كَمَا أَنْزَلْنَا أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عِندَ إِذَا “Nitekim biz, bölüp parçalayanları cezalandırdık.”³⁴³ عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ Gördün mü, bir kulu namaz kılarken engelleyen o adamı?”³⁴⁴ Ayetleri ile Allah (c.c.) cehaleti ve cehaleti savunanları bu şekilde uyarmıştır.³⁴⁵

Cehalet ve cahili davranışların yanlışlığına hadislerde de yer verilmiştir. Kısaca birkaç örneğine baktığımızda: “O iyi bir insandı, fakat öfke onu cahilleştirdi”³⁴⁶ “Biri ona karşı bir cahillik ederse oruçlu olduğunu söylesin”³⁴⁷ Hadislerde de geçtiği gibi

³³⁶ Âl-i İmrân, 3/154.

³³⁷ el-Ahzâb, 33/33.

³³⁸ el- Fetih, 48/26.

³³⁹ el- Mâide, 5/49.

³⁴⁰ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 6/178.

³⁴¹ Mustafa Çağrı, “Cehâlet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/218-219.

³⁴² Mehmet Ali Kapar, “Cehâlet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/117-118.

³⁴³ el- Hicr, 15/90.

³⁴⁴ el-Alak, 96/9-10.

³⁴⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 24/533.

³⁴⁶ Müslim.

³⁴⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er- Rebeî el- Kazvinî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, nşr. Sâlih b. Abdulazîz (Arabistan: Dâru’s- Selâm, 2000), “Sıyâm”, 21.

öfke, kibir ve saldırganlık Cahiliye Dönemi ahlak anlayışını yansıtan davranış şekilleridir.³⁴⁸ Bütün bu bilgilerden sonra münafıkların durumuna bakıldığında; Cahiliye Dönemi'ndekilere benzer düşüncelere kapılmışlar, kuruntulara bağlı olarak şüphe ve tereddüitten kurtulamamışlardır.³⁴⁹ Münafıklar, yeryüzündeki bozgunculukları, Müslümanlarla alay etmeleri, kibirlenmeleri ve menfaatlerine göre bir yol takip etmeleriyle cahilce davranışlara bürünmüşlerdir. Münafıklar ısrarları ve inatları nedeni ile de Allah (c.c.) kalplerini mühürlemiş doğruyu göremez ve duyamaz akıl edemez hâle gelmişlerdir. Oysa Kuran'ın ilk inen ayetlerine baktığımızda "Kalem'e" vurgu yapılması ve Allah'ın (c.c.) insanlara bilmediklerini öğretmesi ile cehaletin en başta gelen tehlikelerden olduğu bilgisine ulaşırız.³⁵⁰

Özet olarak cahiliye yalnızca Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde veya öncesinde var olan bir zihin yapısı değildir. İslam'dan uzaklaşıldığında her dönemde ortaya çıkabilen bir unsurdur. Hz. Muhammed (s.a.v.) her Peygamberden önce bir cahiliye anlayışının olduğunu bildirerek, İslam'ın bütün mücadelelerine rağmen bu zihniyeti korumak isteyenleri Allah'ın (c.c.) en çok nefret ettiği kimseler arasında zikretmiştir.³⁵¹ Günümüzde de aynı şekilde bu zihniyete sahip insanlar mevcuttur.

2.1.4. Bedevilik

Bedevi / البدوي, bir şeyin apaçık ortaya çıkışı,³⁵² başlamak, önce gelmek,³⁵³ gibi anlamları ifade eder. Kır, sahra³⁵⁴ ve çöllerde develeri ile beraber konargöçer bir hayat süren Araplara verilen addır.³⁵⁵ Yine sahrada konaklamak anlamında kullanılan Arapça *Bedâvet* kelimesi "yerleşik hayat ve medeniyet" anlamına gelen *Hadâret*'in zıttıdır.³⁵⁶ Sâmi dillerde "çöl" manasında kullanılan Arap (عرب) kelimesi aynı zamanda çölde yaşayanlar, bedevi anlamında da kullanılır. Bu kelime Tevrat'ta da İşaya, (21/13), Yeremya, (3/2), Arap kelimesiyle çölde yaşayan bedevi Araplar kastediliyordu.³⁵⁷ "el- A'râb" kelimesi Kur'an'ın on ayetinde geçmektedir.³⁵⁸ Ayetlerden iki ayrı bedevi türüne ulaşılır. İlk kısım, Medine çevresinde yarı göçebe bir

³⁴⁸ Mustafa Çağrı, "Cehâlet" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7/218-219.

³⁴⁹ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 6/205.

³⁵⁰ Mustafa Çağrı, "Cehâlet" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7/219.

³⁵¹ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 6/213.

³⁵² İsfâhânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, "B-d-v", 127.

³⁵³ Mustafa Fayda, "Bedevi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/311.

³⁵⁴ Fayda, "Bedevi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5/311.

³⁵⁵ Cürçânî, *Tarifat*, 54.

³⁵⁶ Fayda, "Bedevi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5/311.

³⁵⁷ Fayda, "Bedevi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5/317.

³⁵⁸ el-Ahzâb 33/20; el-Hucurât 49/14; et-Tevbe 9/90, 97, 98, 99, 101, 120; el-Fetih 48/11, 16.

şekilde hayatlarını idame ettirenlerdir. Bunlar Medinelilerle irtibatları sayesinde daha mutedil bir çizgidelerdi. Bu sebeple İslam’a karşı daha ılımlıydı. Medine’ye uzak sahalarda yaşayan diğer kısım karakterleri sert ve İslam’a daha uzak yapıdalar.³⁵⁹ Kısaca yaşam şekillerine baktığımızda; kabilecilik ön plandaydı ve kabileler arası rekabet birbirlerine sık sık baskın yapmalarına neden olmuştu. Zaruri ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, civar köylere ve kervanlara da baskın yaparlardı. Baskın sırasında kaçırılan kadın ve çocuklar fidye karşılığı serbest bırakılırdı.³⁶⁰

İslam’a o zamana kadar uzak duran bedeviler, Medine’ye hicretle beraber Müslümanların Arabistan’da hâkim güç olmaları onlara güvenilir bir ortam sunmuş, böylelikle Medine çevresindeki bedevilerin de İslam’a bağlılıkları artmıştı. Bedevilerin iman konusundaki bu tutumlarına: قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا “Bedevîler, “İman ettik” dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz.”³⁶¹ Buradaki ifadedden İmandan ziyade teslim olduklarını görmekteyiz. Aslında buradaki teslimiyet, öldürülme kaygısı ile teslim olmak şeklinde açıklanmıştır. Zira iman kalplerine girmemiştir. Henüz ne demek olduğunu da kavramış değillerdir. Amellerle imanın tezahürlerini göstermediklerinden âyet-i kerimeye muhatap olmuşlardır.³⁶² Çünkü bir kıtlık senesinde, zekât ürünlerinden faydalanmak için Müslümanlığı kabul ettiklerini açıklamışlardır. Kendilerini önceleyen menfi anlayışlarını, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile namazı eda eden bir bedevinin, “Ey Allah’ım, beni ve Muhammed’i bağışla! Bizimle birlikte bir başkasına rahmet eyleme!” diye dua etmesinden anlıyoruz. Hz. Muhammed (s.a.v.) ise selam verince bu bedeviyi, “Allah’ın (c.c.) eşsiz genişlikte olan rahmetini sınırladığı için” uyarmıştır.³⁶³

Bedevilerin dille ifade etmekten ibaret olan iman iddiaları diğer bir ayette şöyle ifade edilmiştir: قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا “Bedevîler, kâfirlik ve münafıklık bakımından hem daha beter hem de Allah’ın Resul’üne indirdiği kanunları tanımamaya daha yatkındır.”³⁶⁴ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ

³⁵⁹ Abdülkadir Erkut, “Kur’an’ın Ana Konuları Açısında bedevilik”, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21 (Haziran 2022), 261.

³⁶⁰ Fayda, “Bedevi” TDV İslâm Ansiklopedisi, 5/311-317.

³⁶¹ el-Hucurât 49/14.

³⁶² Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 21/388-389.

³⁶³ Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 28/140.

³⁶⁴ et-Tevbe 9/97.

مَرَدُوا عَلَى التَّفَاقٍ “Çevrenizdeki bedevîler içinde münafiklar var. Medine ahalisi içinde de ikiyüzlülüğü huy edinmiş olanlar var.”³⁶⁵

Bedevilerin şehirden uzak hayatları; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sohbetine ve olaylar karşısındaki davranışlarına erişememelerini, âlimlerden, salih kimselerden ve eğitimden uzak kalmalarını da beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde katı kalpli, sert mizaçlı bir yapıdadırlar.³⁶⁶

Bedevilerin tabiatlarına uymayan ahlak kuralları onları zorlamıştır. İslam’a karşı çıkmalarında da bu özellikleri etkili olmuştur.³⁶⁷ Küfürlerinin ve nifaklarının daha katı olması Allah’ın (c.c.) hükümlerini tanımamaya daha hazır olduklarını gösterir.³⁶⁸ Yöneticisiz ve öğreticisiz bir hayatla yoğrulduklarından daha münafik daha inkârcıdırlar.³⁶⁹ Çünkü bulunulan mekân ve çevrenin karşılıklı bir etkileşimi vardır.³⁷⁰ Fakat bu etkileşimin şekli çöl ortamında ve yerleşik yaşamda birbirinden ayrıdır. Çölde oranın mevcut şartlarının etkisi daha fazla iken etkileme daha azdır. Zorlu şartlara şekil verme imkânı bulunmadığından geriye o hayatın şartlarına uyum sağlamak kalır.³⁷¹ Bu yüzden toplum içinde nasıl davranılır, büyüklerine veya liderlerine nasıl davranılır, bunu kendi kültürel kodlarıyla gösterirlerdi. Ancak şehir kültüründe bu hoş karşılanmazdı. Onların şehirdeki kültüre yabancı tavırlarını şu ilahi ifadelerde görmekteyiz: “Odaların dışından sana seslenenlerin çoğu kuşkusuz düşünemiyorlar. Sen yanlarına çıkıncaya kadar sabredip bekleselerdi elbette kendileri için daha iyi olacaktı.”³⁷² Bu cümlelerle bedevilerin seslerini kabaca yükseltmeleri, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) huzurunda saygısız davranışlarda bulunmaları ve her ihtiyaçlarını uygunsuz bir şekilde iletmeleri kınanmıştır. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) duvar arkasından seslenmeleri ise yanlarına çağırımlarından dolayıdır.³⁷³

Sonuç olarak bir tarafta inanır görünüşleri ile nifaka yol açan münafik bedeviler yer alırken bir kısmı da gerçekten iman etmiştir. وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ “Bedevîler arasında öyleleri de vardır ki, Allah’a ve ahiret gününe inanır, hayır yolunda harcadıklarını Allah’a yakın olmak ve

³⁶⁵ et-Tevbe 9/101.

³⁶⁶ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 11/632.

³⁶⁷ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 11/632.

³⁶⁸ Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 16/168.

³⁶⁹ Sâbunî, Safvetü’t-tefâsîr, 1/558.

³⁷⁰ Şenol Göka, İnsan ve Mekân, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 17.

³⁷¹ Erkut, “Kur’an’ın Ana Konuları Açısında bedevilik”, 270.

³⁷² el-Hucurât 49/4-5.

³⁷³ Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 28/116-117.

peygamberin duasını almak için vesile sayar.”³⁷⁴ Bazı bedevi zümreleri ise, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatının ardından isyan ettiler. Kendilerine hükmedilmesini ve İslamiyet’in yüklediği vazifeleri yadırgayıp içselleştiremediler. Şehirde yaşayanların bulunduğu imkanları kısındılar. Kur’an’ ve İslam’ı tanıyıp düşünme ve anlayarak sevme imkanını yeteri düzeyde bulamamışlardır.³⁷⁵

2.1.5. Şüphe

Şüphe/الشبهة, benzerlik sebebiyle başka şeyle karışmak,³⁷⁶ iki şey arasında duraklayıp kalbin ikisinden birine meyletmemesi,³⁷⁷ insan nezdinde iki zıddın denk olması,³⁷⁸ haram veya helal olduğu kesin olarak bilinmeyen şey³⁷⁹ gibi anlamlara gelir. “Şbh” kökünden türeyen şüphe, çoğulu (şübühât) benzerlikten dolayı birini diğeriyle karıştırmak; belirsizlik, karışıklık ve şüphe gibi anlamlara gelir.³⁸⁰ İnanç yönünden şüphe, kişide sağlam bir iman güçlü bir irade ve samimiyet bulunmaz ise kişiyi küfür ya da nifaka sürükleyebilir. Bu durumda iman önce taklide dayanmış olsa da ilim, tefekkür, ibadet gibi yollarla tahkiki boyuta çıkarılmalıdır.

Nifakı ortaya çıkaran bu ikilemi ise münafıklarda görmekteyiz. Münafıkların kuşku içerisinde kalmaları, onların iman ile inkâr arasında gelgit yaşayarak tercihte bulunamaz duruma sürüklemiştir. Kur’an münafıkların bu kararsızlık halini, “tezezbüb”³⁸¹ kelimesiyle belirtmiştir. Tezezbüb: her iki tarafa da gidip gelen fakat bir yönde karar kılamayan demektir.³⁸² Söz konusu ayete baktığımızda: مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ “Onlar, Müminlerle kâfirlerin arasında bocalayıp duranlardır. Tam olarak ne Müminlere ne de kâfirlere bağlanabilirler.”³⁸³ Münafıklar iman ile inkâr arasındadır. Bu sebepten ne tam müminlerdir ki gerçekten iman etmiş kimseler gibi amel edebilsinler ne de müşriklerle beraberlerdir ki açıkça müşrik olmalarını ifade etsinler.³⁸⁴

³⁷⁴ et-Tevbe 9/99.

³⁷⁵ Fayda, “Bedevi” TDV İslâm Ansiklopedisi, 5/311-317.

³⁷⁶ Hacı Mehmet Günay, “Şüphe,” TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/263.

³⁷⁷ Cürcânî, *Tarifat*, 131.

³⁷⁸ İsfâhânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “Ş-k-k”, 559.

³⁷⁹ Cürcânî, *Tarifat*, 128.

³⁸⁰ Günay, “Şüphe” TDV İslâm Ansiklopedisi, 39/263.

³⁸¹ en-Nisa, 4/143.

³⁸² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 11/85.

³⁸³ en-Nisa, 4/143.

³⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/614-615.

يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ كُنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ “Münafıklar, onlara ‘Sizinle beraber değil miydik?’ diye seslenirler. Onlar, ‘evet öyleydi’ derler ama siz başınızı belaya kendiniz soktunuz, fırsat kolladınız, hep şüphe içinde oldunuz ve Allah’ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatan (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırıp durdu.”³⁸⁵ Münafıklar Allah (c.c.) hakkında şüphe ederek, fitneye düşmüşlerdir; bu sebeple Allah (c.c.) ve elçisine iman etmeyip beklemişlerdir.³⁸⁶ Şüphenin oluşturduğu etkiyi: “إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ” *“Senden izin isteyenler sadece Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenler ve şüpheye kapılmış olanlardır; onlar şüpheleri içinde bocalayıp dururlar”*³⁸⁷ ayeti ile de görmekteyiz. Münafıklar, Allah’ın (c.c.) birliğini ahiretin varlığını desteklemediklerinden geçerli bir nedenleri bulunmamasına rağmen cihada katılmamak amacıyla izin istemişlerdir. İtaat edenlerin mükâfatlandırılacağı, karşı gelenlerin ise cezalandırılacağına şüphe ile yaklaşmışlardır. Neyin hak, neyin batıl olduğunu bilemezler.³⁸⁸ Buradaki nifak alameti izin isteme olarak belirtilmiştir.³⁸⁹

Münafıkların şüphesi, kalplerinde öyle yer edinmiş ki Kur’an kalplerinin hayatta oldukları süre zarfında o şüpheden kurtulamayacaklarını ifade eder. لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ *“Onların kurduğu bina, yürekleri paramparça olmadığı (yaşadıkları) sürece içlerinde bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam edecektir”*³⁹⁰ Ayette geçen “huzursuzluk kaynağı” diye çevrilen rîbe kelimesi, “kuşku, ulaşılmaz emel, pişmanlık ve kin” gibi anlamlara gelir.³⁹¹ Ayette münafıkların yaptıkları Dırar mescidi konu alınmıştır. Münafıklar kötü maksatları ile bu mescidi yapınca Hz. Peygamberi namaz kılmaya çağırmışlardır. Hz. Muhammed (s.a.v.) ise aldığı vahiy doğrultusunda mescidin yıkılıp çer çöp atılan bir yer olmasını istedi.³⁹² Şayet yaptıkları bu mescit yıkılmamış olsaydı orda toplanıp konuşmaları, nifaklarını artıracaktı. Yıkıldıktan sonra münafıklıklarının anlaşılması ile kinleri ölünceye kadar kalplerinde yaşayacaktır.³⁹³ Özetle, münafıkların içerisinde bulunduğu şüphe bir

³⁸⁵ el-Hadîd, 57/14.

³⁸⁶ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 22/400.

³⁸⁷ et-Tevbe 9/45.

³⁸⁸ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 11/481.

³⁸⁹ Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 16/78.

³⁹⁰ et-Tevbe 9/110.

³⁹¹ Karaman, Kur’an Yolu Tefsir, 3/60-62.

³⁹² Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 16/199-200.

³⁹³ Taberî, Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân, 11/698.

gerçeğe varmak amacından uzak, bilakis hakikatten uzaklaşarak vurdum duymazlık içerisine hapsedmiştir. İman ve inkâr arasında olmaları sonunda kalplerinin mühürlenerek hiçbir şeye inanamaz hale getirmiştir.

2.2. NİFAK ÇEŞİTLERİ

2.2.1. İnanç Bakımından Nifak

İtikadî nifak; “*inanmadığı halde iman ettiğini dil ile söyleyip, küfrü kalpte gizlemektir.*”³⁹⁴ Küfürle birçok ortak yanı bulunur. Kalplerdeki inançsızlık sadece Allah’ın (c.c.) bildirmesiyle öğrenildiğinden Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bilinebilen nifak şeklidir.³⁹⁵ Kur’an-ı Kerim’de: وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ “İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler.”³⁹⁶ يَقُولُونَ بِالسَّيِّئَةِ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ “Onlar, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söylüyorlar.”³⁹⁷ Ayetlerinde nifakın bu türü ifade edilmektedir. Medine’de Müslümanlardan korkularından mümin olduklarını söyleyen münafıkların nifakıdır.³⁹⁸ Nifakın bu türü kişiyi imandan çıkarır. Bu kimselere karşı Hz. Peygamber (s.a.v.) münafıkların psikolojilerini ve bozguncu yapılarını bildiğinden, Müslümanlar arasındaki ifsatlarını bertaraf etmek amacıyla Müslüman muamelesi yapmıştır.³⁹⁹

Bu dünyada Müslüman olarak muamele görseler de Kur’an’da itikadî nifak sahibi kimselerin ahirette kâfirlerle aynı safta olacakları beyan edilmiştir: إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا “Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir.”⁴⁰⁰ Kâfirler ve münafıklar dünyada nasıl Müslümanların aleyhine birleşiyorlar ise ahirette de Allah (c.c.) onları cehennemde birleştirecektir.⁴⁰¹ Cehennem ateşinde ebedi kalacak olan kâfirlerle anılmış olmaları, küfürlerine dolayısıyla da kâfir oluşlarına delil sayılır. Cehennemin yedi tabakası vardır: Cehennem, Lazâ, Hutame, Sa’ir, Sakar, Cahîm ve Hâviye. Bu tabakalara ise “Derekât” denilir. Bunlar derece olarak birbirlerinin altındadır. Münafıklar ise cehennemin en alt tabakasında olacaklardır.⁴⁰² إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ “Şüphesiz

³⁹⁴ Cürçânî, *Tarifat*, 240.

³⁹⁵ Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 76.

³⁹⁶ el-Bakara, 2/8.

³⁹⁷ el-Fetih, 48/11.

³⁹⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 21/256.

³⁹⁹ Hayati Aydın, *Kur’an’da İnsan Psikolojisi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 314.

⁴⁰⁰ en- Nisa, 4/140.

⁴⁰¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/607.

⁴⁰² Sadık Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifak*, 36.

yok ki münaфіklar cehennemın en alt katındadırlar.”⁴⁰³ Ayeti ile Münaфіkların daha alt tabakada olması ile kafirlerin azabından daha şiddetli azaba dikkat çekilir. Onların alt tabakada olmasında Müslümanlar için doğrudan kafir olduklarını söyleyenlerden daha tehlikeli olmalarının da etkisi yadsınamaz.⁴⁰⁴ Münaфіk inanmadığını söyleyerek aldatır, kafir böyle bir şeye yönelmez ve inanmadığını açıkça söyler.

Neticede inanmadığı halde inandığını söyleyen bir grubun nıfak şeklidir. Kişinin ikrarına göre muamele edildiğinden kalplerdeki nıfak, yalnız Allah’ın (c.c.) bildirmesiyle öğrenilebilir. Bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bilinebilen nıfaktır.

2.2.2. Amel Bakımından Nıfak

Amelde nıfak: *iman ettiğı halde ihmal etme veya dikkatsizlik gibi sebeplerden münaфіğın yapabileceğı işleri yapmaktır.*⁴⁰⁵ Kalben ve dil ile de iman etmiş kişiler kimi zaman münaфіklarda görülen birtakım özellikleri gösterebilirler. Ameli nıfak içinde olan mümin, küfre düşmemiştir fakat büyük günah içerisindedir. Hadislerde geçen nıfak türü ameli (ahlaki) yönden olan nıfaktır.⁴⁰⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı hadislerinde ameli nıfakın özelliklerine değinmiştir; Ebu Hureyre’den (r.a.) gelen rivayetle Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: Münaфіğın alameti üç türdür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünden döner ve kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete ihanet eder. Bir kimsenin mümin olduğu halde, imana zıt olmadan sadece amelle, geçen hadiste belirtilenlere ilaveten iki yüzlülük gibi münaфіk vasıflarını ara sıra yapması olacaktır. Çünkü bu nıfak belirtilerinden uzak kalmak çok güçtür.⁴⁰⁷

Müminlerin imanlarında şüphe olmasa da münaфіkların davranışlarına benzer davranışlarda bulunduklarında nıfaka düşme tehlikesi ortaya çıkar. Amellerde esneklik, söz ve fillerde tutarsızlık olarak baş gösteren bu durum “amelî nıfak” kapsamındadır.⁴⁰⁸ Bu Müslümanlara yakıştırılmayan bir tutum olmasından, *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ* “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz.”⁴⁰⁹ Ayet-i kerimenin savaşımadığı halde savaştım veya yapmadığı bir

⁴⁰³ en- Nisa, 4/145.

⁴⁰⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/619.

⁴⁰⁵ Kurt, *İslam İncasına Göre Nıfak ve Münaфіk*, 78.

⁴⁰⁶ Alper, “Münaфіk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/565.

⁴⁰⁷ Alper, “Münaфіk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/564-566.

⁴⁰⁸ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 1/626.

⁴⁰⁹ es-Saf, 61/2.

konu hakkında yaptım diyenler için nazil olduğu rivayet edilir.⁴¹⁰ Müslümanlar münafıklar gibi davranmamaları konusunda uyarılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) Müslümanları nifak alameti olarak görülen ve nifakla itham edilecek olan her davranıştan uzak tutmuştur.⁴¹¹ Ve bu davranışlara sahip kimseler için de “münafık oldu” şeklinde bir yargıdan sakındırmıştır. Bu durumdaki kişilere “münafığa benzedi” ifadesini kullanmayı daha doğru görmüştür.⁴¹²

Özetle, itikadi nifak, Müslüman olmadan önce ya da Müslüman olduktan sonra şuurlu bir inkârı bulundurur. Amelde nifak ise iman ettiği halde ihmal veya dikkat etmeme sebebi ile münafığın bazı eylemlerini yapma hâlidir. Fakat bu fiillerden uzak kalmak zor olsa da sürekli işlenmesi itikadî nifaka dönüşme tehlikesini oluşturur. كَلَّا “Hayır! Gerçek şu ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.”⁴¹³ Ayetinde olduğu gibi kişinin yapmaya alışkanlık haline getirdiği kötü davranışlar, günahlarda ısrarı ve tövbeyi ertelemesi sonucunda; kalbin hayra yönelip kabul etmeyeceği⁴¹⁴ bir noktada onu küfre sürükleyebilen büyük günahlar arasındadır, zira münafığın sözü ve fiili, içi ve dışı farklıdır.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/311.

⁴¹¹ Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 1/626.

⁴¹² Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 77.

⁴¹³ el- Mutaaffîfîn, 83/14.

⁴¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/337.

⁴¹⁵ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/552.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜNAFIKLARIN İNANÇLA İLGİLİ SOSYAL ve PSİKOLOJİK TAHLİLLERİ

3.1. MÜNAFIKLARIN İNANÇLA İLGİLİ ÖZELLİKLERİ

3.1.1. İman ve Küfür Kuşkusunda Olmaları

İmanın özü kalp ile tasdiktir. Allah’a (c.c.) inanmak ise yaratılışımızda mevcuttur. İnsandaki bu fitrat şekli insanı şüpheyne düşmesi için değil, bilakis Hakk yolu bularak şüpheleri bertaraf etmesi için verilmiştir.⁴¹⁶ İmana karşı münafıkların belirgin özelliklerinden biri de kuşku içinde olmalarıdır. İtidalli olmayan kuşku hastalığa sürükler. İman etmek teslimiyeti gerektirir.⁴¹⁷ Münafıklar ise iman ile küfür arasında net bir ayırım yapmaksızın iki durum arasında kalmışlardır. Ne müminlerle olabilmekteler ne de kâfirlerle... Zahiren inanlarla olsalar da bâtnları inkârcılarla beraberdir.⁴¹⁸

Onlardaki bu şüphe hali kalplerindeki hastalık olarak belirtilmiştir. “Hastalık” veya “Maraz” kelimesi, insana has olan düzenden çıkmak,⁴¹⁹ bedeni sağlam alışkanlıklarından döndürerek dengesini bozan, görevini istenilen şekilde yapmama, aksama durumu⁴²⁰ şeklinde tanımlamıştır. İki çeşittir, birincisi: *وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ* “*Hastaya da bir sorumluluk yoktur.*”⁴²¹ Ayetinde geçen beden ile ilgili hastalıktır. İkincisi ise, cehalet, korkaklık ve nifak gibi ahlaki boyutunu ifade eden hastalıktır.⁴²² *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ* “*Onların kalplerinde hastalık vardır.*”⁴²³ Ayetinde de belirtilen maraz bu çeşittir. Söz konusu hastalık kalplerindeki şüphe ve nifaktır.⁴²⁴ İbn Mesud ve Katade’ye göre ayette geçen hastalık şektir. İbn Abbas’a göre hem şek hem de nifaktır.⁴²⁵ Kalbin ilk yaratılması sağlam iken onlar kalbin sıhhatini muhafaza edememişlerdir. Bu şekilde kalpte oluşan “maraz” her türlü ahlaksızlık başlangıcına, şuur ve iradenin tahribatına yol açan ciddi bir hastalıktır. Bu hastalığa tutulanlar hak tanımaz, Allah’tan (c.c.) ve emirlerinden şüphe eder.⁴²⁶ Kalbe has olan Allah’ı (c.c.)

⁴¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/208.

⁴¹⁷ Adnan Demircan, *Münafık*, (İstanbul; Endülüs Yayınları, 2019), 84.

⁴¹⁸ Sadık Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifak*, 48.

⁴¹⁹ İsfâhânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “M-r-d”, 996.

⁴²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/206.

⁴²¹ en-Nur, 24/61.

⁴²² İsfâhânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “M-r-d”, 996-997.

⁴²³ el- Bakara, 2/10.

⁴²⁴ Sâbunî, *Safvetü’l-tefâsîr*, 1/35.

⁴²⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîlî âyi’l- Kur’ân*, 1/297.

⁴²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/206.

bilmek, taat ve kulluğa mâni olan her şey kalbin hastalığı olur.⁴²⁷ Nifak, küfür ve bunlara benzer sıfatlar; bedeni, tasarruf dışına iten hastalıklar gibi faziletlere ulaşmanın önünde engel oluşturduğundan hastalığa benzetilmiştir.⁴²⁸ Ayetteki hastalık kalbin acısı manasına da hamledilir. Çünkü kişi hased etme, nifak ve diğer insanların bir musibete uğramasını bekleme hastalığına tutulmuştur. Başkalarına karşı oluşan bu haset hali uzun soluklu olduğunda kalbin mizacının yapısının farklılaşmasına ve onun acı çekmesine neden olur.⁴²⁹ Mecazi anlamda bedenın manevi lezzet duygusunu bozup, fesada uğrattığı kimsede ruhani felakete götürür.⁴³⁰ Oluşan hastalıklı ruh hali onları şaşkınlık içinde yaşamaya zorunlu kılmıştır. Bu sebeptendir ki davranışları tutarlılıktan uzaktır.⁴³¹

Onların kalplerinin böyle bir hale bürünmüş olmasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve müminlere yönelik şüphenin yanında kin, nefret, öfke ve haset ile dolmuşlardır.⁴³² Bu hususu Allah (c.c.): *وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ* “Onların ağızlarından nefret taşmaktadır.”⁴³³ Şeklinde beyan etmiştir. Haset etmelerine yönelik ise: *إِنْ تَمَسَسْتُمْ حَسَنَةً* “Size bir iyilik gelirse bu onları üzer, ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler.”⁴³⁴ Ayeti ile dile getirilmiştir. Böylece anlaşılmaktadır ki Müslümanlara gerek dinlerinde gerekse dünyalarında zarar vermeyi isterler.⁴³⁵ Çünkü hiç ummadıkları bir şekilde Allah (c.c.) Hz. Muhammed'i (s.a.v.) zafere ulaştırarak hakimiyet alanını genişletmiştir. Bu durum onların otorite alanını daraltması ile kin, haset ve nefretlerini daha da artırmıştır. Ümitleri yerini korku ve şüpheyne bırakmıştır.⁴³⁶ Sonuç olarak ne imanı ne de küfrü tek taraf olarak hazmedememiş olmalarına yukarıdaki bilgiler doğrultusunda ulaşıyoruz. Bunun kaynağında ise şüphe hastalığına karşı kalbin sağlığını koruyamama, ahlaki hastalıkları tedavi edemememe, benlik ve zevk duygusunun yoğunluğu sonucu yakalanmışlardır.⁴³⁷ Buradaki maraz gerçek manasına veya nifak ya da şüpheyne delalet etsin her şekilde olumsuz anlamla yüklü hastalıktır.⁴³⁸

⁴²⁷ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/69.

⁴²⁸ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 51

⁴²⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/71.

⁴³⁰ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 51.

⁴³¹ Demircan, *Münafık*, 85.

⁴³² Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/76.

⁴³³ Âl-i İmrân, 3/118.

⁴³⁴ Âl-i İmrân, 3/120.

⁴³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/316.

⁴³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/177.

⁴³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/208.

⁴³⁸ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 53.

3.1.2. İnkârı Gizleyerek Karanlıkta Kalmaları

Müslüman Allah'ı (c.c.) elçisini ve onun buyruklarını kabul ve tasdik eden kimsedir.⁴³⁹ Güven duygusu içinde⁴⁴⁰ kalp ile inanma dil ile ikrar vardır.⁴⁴¹ İmanda mutlak tasdik etmek, kesin bir şekilde içten gelerek inanma vardır⁴⁴² ve kalbe atfedilir.⁴⁴³ Münafıklarda ise buradaki samimi inancın aksine inanıyormuş gibi yapma hâli vardır. Gerçek kimliklerini gizleyerek farklı görünme onların temel karakter yapılarındandır. Onların dış görünüşleri iç dünyalarını gizleyen bir aldatmacadır.⁴⁴⁴ İnkârlarını “inandık” diyerek gizlerler, inandırıcı olması yönünden de Müslüman gibi davranmaya çalışırlar.⁴⁴⁵ Onların bu durumlarını ifade eden ayetlerden bazıları şunlardır: *وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ* “İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler.”⁴⁴⁶ Müslümanları aldatmak gayesiyle kendilerini gerçek iman sahibi gibi göstermeleri küfür üzerine küfür olmaktadır.⁴⁴⁷ Allah’a (c.c.) ve ahirete iman ettiklerini söylerken esasında imanı, ciddiye bile almazlar. Allah’a (c.c.) ve müminlere hile yapmaya çalışırlar.⁴⁴⁸

Münafıklar, inkârlarını gizli tutarak dünya azabı ve ölüm gibi oluşabilecek tehlikelerden kurtulmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca toplum içinde kabul görerek müminlerle Hz. Muhammed’in (s.a.v.) diğer Müslümanlara davrandığı gibi kendilerine saygılı davranacaklarını umuyorlardı.⁴⁴⁹ Bir taraftan da münafıklar, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Tevrat’ta açıklanan vasıflarını biliyorlardı. Doğruluğunu kabul etmelerine karşı iman etmemeleri, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) uymamış olmalarını Müslümanların ahirette aleyhlerine delil olarak kullanabilecekleri endişesini de taşımışlardır.⁴⁵⁰ Söz konusu ayete baktığımızda: *وَإِذَا قَالُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغَضُومِهِمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ* “Onlar inananlarla karşılaştıklarında ‘iman ettik’ derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise,

⁴³⁹ Cürcânî, *Tarifat*, 200.

⁴⁴⁰ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/212-214.

⁴⁴¹ Cürcânî, *Tarifat*, 31.

⁴⁴² Kurt, *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*, 32.

⁴⁴³ Sinanoğlu, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22/212.

⁴⁴⁴ Demircan, *Münafık*, 104.

⁴⁴⁵ Kurt, *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*, 116.

⁴⁴⁶ el-Bakara, 2/8.

⁴⁴⁷ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/176-177.

⁴⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/203.

⁴⁴⁹ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 68-69.

⁴⁵⁰ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/71.

‘Allah’ın size açtıklarını (Tevrat’taki bilgileri) Rabbiniz katında sizin aleyhinizde delil getirsinler diye mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz!’ derler.⁴⁵¹ Ayeti bunu vurgulamaktadır.

Yahudilerden bazıları münafıklara: Allah’ın (c.c.) Tevrat’ta Yahudilere bildirdiği haberleri, sizi mağlup etmeleri için mi delil olarak veriyorsunuz şeklinde serzenişte bulunmuşlardır.⁴⁵² İslam’a karşı koyma bakımından Yahudilerle münafıklar arasında bir benzerlik olduğunu daha önce belirtmiştik. Onların bu iş birliği Müslümanlara karşı fitne, kin, hased gibi konularda karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵³ Öyle ki kıskançlıktan müminleri de küfre düşürmek istemişlerdir.⁴⁵⁴ İnkârları da diğer bir ortak noktalarıdır.

Münafıkların inkârları sonucundaki durumlarını Allah (c.c.) bazı ayetlerinde darb-ı meseller getirerek ortaya koyar: *مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ* “Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlatığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakır.”⁴⁵⁵ Ayetinde onların nifak içerisindeki vaziyetleri aydınlanmak ve ısınmak amacıyla ateş yakan kimselerin durumu gibidir. O ateşin yanması uzun sürmez, o kişiyi soğukta, korku ve karanlıkta bırakır. Allah (c.c.) onların nurunu gidermiş küfür, nifak ve şüphe içinde doğruyu bulamaz bir hâlde bırakmıştır.⁴⁵⁶ Sönen yalnızca göz nurları olmamıştır, şuur ve idrak nurlarının tamamı da sönmüştür.⁴⁵⁷ Bu hususu şu ayet-i kerimede görmekteyiz: *يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا* “Şimşek gözlerini kör edercesine çakar, onların çevresini aydınlatınca orada yürürler, karartınca da kalakalırlar.”⁴⁵⁸ Çok parlak olan şimşek neredeyse gözlerini alacaktır. Şimşegin yolu aydınlatığı anlarda yolu yürürler, söndüğünde oldukları yerde kalır yürüyemez olurlar. Bu ayetle onların ne derece cehalet içerisinde oldukları beyan edilir.⁴⁵⁹ İman, etrafa ışık saçan Nur’a; inkâr, şüphe ve nifak ise karanlığa benzetilmiştir. Münafıklar imana yaklaşımlarıyla imanın nuruyla aydınlanmaktalar, uzaklaştıklarında ise münafıklığın karanlığı içerisinde

⁴⁵¹ el- Bakara, 2/76.

⁴⁵² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/327.

⁴⁵³ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”, 89.

⁴⁵⁴ el- Bakara, 2/109.

⁴⁵⁵ el- Bakara, 2/17.

⁴⁵⁶ Sâbunî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/37.

⁴⁵⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/219.

⁴⁵⁸ el- Bakara, 2/20.

⁴⁵⁹ Sâbunî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/38-39.

kalmaktadırlar. İman ışığından yararlanmaları pek az olduğundan, şimşegin çevreyi kısa süreli aydınlatmasındaki gibi anlık bir faydaya benzetilmiştir. Bu faydalar ise; dünyada elde ettikleri geçici menfaatlerdir.⁴⁶⁰

Edinilen bilgilerden hareketle kısaca münafıklar, her duruma her zamana ve mekâna ayarlanmış bir tip örneğidir. İman edenlere ‘inandık’, etmeyenlere ise ‘biz sizinleyiz’ diyerek inkârlarını yalanla gizlemeye çalışmışlardır. Kalplerindeki inkâr, onları doğrulara karşı akıl edemeyip hakkı göremeyecekleri bir noktaya sürüklemiştir. Bu yüzden dünya hayatlarının karanlık olması yanında, dünyadaki muamelelerinin bir sonucu olarak ahiret hayatları da karanlık içindedir. *يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا* “O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: ‘Bizi bekleyin de yetiştir nurunuzdan bir parça alalım.’ Şöyle denecek: ‘Geriye dönün de başka bir nur arayın!’”⁴⁶¹

3.1.3. Sağır Dilsiz ve Kör Olmaları

Münafıkların kalplerindeki şüphe inkâr ve buna bağlı olarak onlarda oluşan durumlar kalplerindeki hastalık olarak belirtilmişti. Kalbin hastalığı, manevi fonksiyonunu kaybetmesi, yeteneklerinin ve yapısının bozulmasıdır. Allah’a (c.c.) inanma ve bağlanma yeteneğinin yitirilmesidir. Kalbin hak ve hakikate karşı duyarsızlaşması, onun aklına ve fitratına göre hareket etmeyip hevasına tabi olmasının bir sonucudur.⁴⁶² Allah (c.c.) onların bu hastalıklarını daha da artırmıştır.⁴⁶³ Onların bu durumlarını açığa kavuşturmak için bir misal getirilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *صُمُّكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ* “Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler.”⁴⁶⁴ Münafıklar Hakkı işitemez, hidayeti göremez ve bunları idrak da edemezler. Çünkü Allah (c.c.) ikiyüzlülükleri nedeni ile kalplerini mühürlemiş, düşünemez olmuşlardır.⁴⁶⁵ Kul, kalbini hidayete kapatınca Allah (c.c.) o kalbi, fonksiyonlarını yerine getiremez hâle sokar.⁴⁶⁶ Hakkı işitemezler çünkü sağırdırlar, kendilerine menfaat sağlayan şeyleri dahi konuşamazlar, hidayeti göremezler kör gibidirler.⁴⁶⁷ Artık kendilerine gelemezler tamamen bilinç tutulması içerisinde

⁴⁶⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/384.

⁴⁶¹ el- Hadîd, 57/13.

⁴⁶² Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 107-108.

⁴⁶³ el- Bakara. 2/10.

⁴⁶⁴ el- Bakara. 2/18.

⁴⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/349-350.

⁴⁶⁶ Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 107.

⁴⁶⁷ Sâbunî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/37.

şaşkındırlar. Bu hâlde hidayet yolunu bulmaktan uzaktırlar.⁴⁶⁸ Sağırlara benzetilmesinin nedeni mucize ve delilden yüz çevirmiş olmalarıdır. Duymadıklarından cevap da veremezler. Bu yüzden Allah (c.c.) onları dilsiz saymıştır.⁴⁶⁹

Bütün bu ifadeler bize gösterir ki; inkârda ısrar eden kimsenin kalbi birtakım aşamalardan geçer. İsrar edildikçe kalpte ona karşı ruhani bir meleke oluşur. Hakikati reddeden ve görmez olan bir kalbi elbette ki Allah (c.c.) doğrudan mühürlememiştir. Bilakis kendi iradelerini esas alarak, hakikati bilinçli bir şekilde inkâr etmelerinin sonucunda Allah (c.c.) onların kalplerine bu olumsuzlukları yüklemiştir.⁴⁷⁰ Nitekim: وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا “Onlardan seni (Kur’an okurken) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne örtüler çektik, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar.”⁴⁷¹ Ayet-i kerime, Allah’ın (c.c.) bu kişilerin kalplerini iman etmeye engel olan arada bir nevi perde olan örtünün içerisine koyulduğuna dikkat çekmektedir. Küfür üzere öleceği bilinenin kalbine meleklerin gördüklerinde anlayabilecekleri bir damga vurulur.⁴⁷² Asli fitratı kapatan örtüler nedeni ile kulakları madden duymuş, gözleri görmüş olsa da işittiklerini ve gördüklerini idrak edebilecekleri açık bir kalbe sahip değillerdir.⁴⁷³

Kur’an, münafıkların durumlarına yönelik olarak: خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır.”⁴⁷⁴ Esasında “mühürlenmek” örtü, zarf ve kapı gibi yerlerde olur. İnsanların kalpleri de bilgilerin ve ilimlerin zarfları durumundadır. Bütün idrak ettiklerimiz orada bulunur. Kulak ise bir kapıya benzetilir, duyulanlar oradan içeri girer. Bu durum, kalbin mühürlenmesini zarfın mühürlenmesine, kulağın mühürlenmesini de kapının mühürlenmesine benzetilir.⁴⁷⁵ Kabul etmek ve inanmak hususunda üstünlük taslamışlar, bu nedenle hakikat onların kalplerine erişip ulaşamamıştır.⁴⁷⁶ Kalbin manevi durumu hadiste de ele alınmış. Hz. Peygamber (s.a.v): “Bir kul günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Eğer o

⁴⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/219.

⁴⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2/84.

⁴⁷⁰ Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 110.

⁴⁷¹ el-En’âm, 6/25.

⁴⁷² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 12/195-196.

⁴⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/406.

⁴⁷⁴ el- Bakara. 2/7.

⁴⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/196.

⁴⁷⁶ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/164-165.

kul günahı terk edip bağışlanmayı dilerse, bu siyah nokta kaybolur. Şayet tövbe etmez ve günah işlemeye devam ederse, o zaman bu siyah nokta onun tüm kalbini kuşatır.”⁴⁷⁷ Bu hadisle de görüyoruz ki günahlardaki ısrar sürdürüldükçe kalbi bir örtü gibi kaplar. Başta kâğıt üzerine dökülen silinmesi kolay olan bir mürekkep halindeyken, bu noktadan sonra silinemez bir hale dönüşür.⁴⁷⁸

Özetle Münafıklar, Allah’a (c.c.) itaati terk etmeleri ve farzları ifa etmemeleri sebebiyle böyle bir azabı yaşarlar. İman böyle bir kalbe girecek yolu bulamadığı gibi inkâr da bu kalpten çıkamaz. Bu mühürlenmenin kazanılması kuldan, yaratılması Allah’tandır (c.c.).⁴⁷⁹ Bundan dolayı sorumluluk insana aittir ve böyle bir aşamadan sonra hakikati kabule yanaşılması mümkün değildir. Kur’an bu kimseler için: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.”⁴⁸⁰ Şeklinde bir ifadeye yer verilir ve bu küfür insanın vardığı son aşamadır.

3.1.4. Namaza Karşı Tembellik

İnsanın sorumluluk alanı içerisine giren hususların en başında Allah’a (c.c.) karşı yükümlülükleri gelir. Temel yükümlülüğü kulluk görevini yerine getirmektir. Bu mükellefiyeti Allah (c.c.): وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴⁸¹ Ayetiyle açık bir şekilde dile getirmiştir. Bundan dolayı kul kendisi ile yaratıcısı arasındaki ilişkiyi O’nun ölçüleri doğrultusunda düzenleyerek kulluk görevini eksiksiz yapmak durumundadır.⁴⁸² Bu duruş İslam kimliğinin korunması bakımından önemlidir.⁴⁸³ Aksi takdirde, dinî şuurun zayıfladığı toplumlarda gözlenen ahlaki gerileme, kalplerden ahiret kaygısının, Allah (c.c.) korkusunun zayıflaması ahlaki ve toplumsal sorumlulukların da çöküşünü meydana getirmiştir.⁴⁸⁴ Fitneler, iyi amellerin azlığından ya da ihmalinden meydana gelir.⁴⁸⁵ İslam dininde sorumlulukların başında Allah’la (c.c.) irtibat kurma ona yaklaşma vesilesi olarak namaz ibadeti gelmektedir. Kelime-i Şehadet’ten sonra her

⁴⁷⁷ Müslim, “İman”, 231.

⁴⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/196.

⁴⁷⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/265-266.

⁴⁸⁰ el- Bakara. 2/6.

⁴⁸¹ ez-Zâriyât, 51/56.

⁴⁸² Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 116.

⁴⁸³ Demircan, *Münafık*, 132.

⁴⁸⁴ Kemal Yıldız, “Sorumluluk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/380.

⁴⁸⁵ Zeki Keskin, “*Edebî ve İctmâî Açıdan Asr Suresi*” (Bursa: Emin Yayınları, 2018),46.

Müslümana farz kılınmıştır.⁴⁸⁶ *أَنَا فَأَعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي* “O halde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namazı kıl.”⁴⁸⁷ Ayetinden Allah’ı (c.c.) sürekli hatırlamak için namaz en önemli ibadettir. Namazın önemine hadislerde de yer verilmiş, Hz. Peygamber, (s.a.v.) secdeyi kulunun yaratıcısına en yakın bulunduğu yer, şeklinde ifade etmiştir.⁴⁸⁸ Ayrıca yine hadislerde iman ve küfür arasını ayıran özelliğin namazı terk olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁹ Söz konusu namaz ibadetinin bırakılmasının kişiyi şirke veya küfre düşüreceğine dikkat çekilmiştir.⁴⁹⁰

Ulaşılan bu bilgilerden sonra münafığın amel noktasındaki durumuna baktığımızda; onların ibadet, amel ve diğer ahlaki davranışları da itikatları gibi samimi ve dürüst değildir. Yaşadıkları çevrede insanların yaygın ibadet şekillerine göre katılım göstermeye çalışmışlardır.⁴⁹¹ Başta namaz ibadeti olmak üzere onların amellerine yönelik ayetlere baktığımızda: *وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا* “Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.”⁴⁹² Onlar ahiret hayatına, sevaba ve cezaya tam manasıyla inanmadıklarından farz ibadetleri Allah’a (c.c.) yakınlaşmak gayesi ile yapmazlar. Kendilerine mümin muamelesi yapılması niyeti ile yaparlar ve bu sayede canlarını ve mallarını korumayı hedeflerler.⁴⁹³

Münafıklar, namazı insanların görebilecekleri, işitebilecekleri yerde kılarlar. Müslüman görünümlü çok kimseler bulunur. Onlarla uzun günler ve geceler vakit geçersen de ne bir “*lâ ilâhe illallah*” ne de bir “*Sübhânallah*” ifadelerini duyarsın, onlar zikirden uzaktırlar.⁴⁹⁴ Münafıkların gösterişleri hususunda diğer bir ayet-i kerimeye baktığımızda: *الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ* “Onlar namazlarının özünden uzaktırlar. Onlar halka gösteriş yaparlar.”⁴⁹⁵ Bazen vaktini geçirirler bazen de gafletle başka şeylerle meşgul olarak namazı terk ederler.⁴⁹⁶ Çünkü ciddi bir vazife olarak görmezler, terk etmekten üzüntü duymazlar. Halis bir niyet dışında dünyaya ait maksatlarla kılarlar.⁴⁹⁷ Münafıkların namaz konusundaki diğer bir özellikleri de

⁴⁸⁶ Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 184.

⁴⁸⁷ Tâhâ, 20/14.

⁴⁸⁸ Müslim, “Salat”, 215.

⁴⁸⁹ Müslim, “İman”, 134.

⁴⁹⁰ Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 185.

⁴⁹¹ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğ Etkisi”, 42.

⁴⁹² en- Nisa, 4/142.

⁴⁹³ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/612-613.

⁴⁹⁴ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/167.

⁴⁹⁵ el- Maun, 107/ 5-6.

⁴⁹⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 24/665.

⁴⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 9/503.

yukarıdaki ayette de geçtiği gibi üşenerek namaz kılmalarıdır. Yine bu hususu: *أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ* “Onlar Allah’ı ve peygamberi tanımadılar; namaza da ancak üşene üşene gelirler ve harcamalarını gönülsüz olarak yaparlar.”⁴⁹⁸ Ayeti münafıkların niteliklerini beyan etmiştir. Namaza istemeyerek gitmeleri faydasına inanmıyor olmalarındandır. İnançlarının aksine bir durum oluşacağı için de istemeyerek harcama yaparlar.⁴⁹⁹ Bir sevap ummazlar, cezasından da korkmazlar, bu sebeple namaz onlara ağır gelmiştir.⁵⁰⁰

Münafıkların namaz konusundaki tutumlarından biri de sabah ve yatsı namazlarında zorlanmalarıdır. İnsanların genellikle kendilerini göremeyecek olduğu bu vakitlerde namazlardan geri kalırlar. Onlar için Hz. Peygamber (s.a.v.) münafıklara en ağır gelen namazın yatsı ve sabah namazları olduğunu bildirmiştir.⁵⁰¹ Yatsı namazı günün sonunda insanın yorgun düşüp istirahat etmesi gereken bir zaman dilimidir. Sabah namazı ise gecenin sonu uykunun en tatlı olduğu kalkılması zor olan bir vakittir. İbadetler için rahatı terk etmek Allah’ın (c.c.) büyük imtihanlarından biridir.⁵⁰² Münafıklar Müslümanlarla namaza yöneldikleri zaman tembel davranırlar; sanki sırtlarına ağır taşlar yüklenmiştir.⁵⁰³ Bu tembelliğin sebebi ibadetlerinin temelinde Allah rızası, cehennem korkusu ve cennet ümidi olmayışındandır.⁵⁰⁴ Onları namazdan alıkoyan nedenler daha güçlüdür. Namaz kılmalarındaki tek faktör insanlardan çekiniyor olmalarıdır.⁵⁰⁵

Sonuç olarak anlaşıldığı üzere, münafıklar kendilerince Allah’a, (c.c.) elçisine ve Müslümanlara oyun oynamaktadırlar. Bunda başarılı olmak adına küfürlerini gizleyip imanlarını dışa vurarak daha görünür kılmaya çalışırlar.⁵⁰⁶ Gaflet içinde ruhsuz bir şekilde namaz kılarlar ve kıldıkları bu namaz fayda sağlamaz.⁵⁰⁷

⁴⁹⁸ et-Tevbe, 9/54.

⁴⁹⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 11/499.

⁵⁰⁰ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 3/58.

⁵⁰¹ Müslim “Mesacid”, 252.

⁵⁰² Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifak*, 147.

⁵⁰³ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğ Etkisi”, 43.

⁵⁰⁴ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğ Etkisi”, 42.

⁵⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 11/86.

⁵⁰⁶ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğ Etkisi”, 43.

⁵⁰⁷ Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 193.

3.2. MÜNAFIKLARIN TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ

3.2.1. Bozguncu Olmaları

*Fesad/bozuculuk, bir şeyin faydalı olması halinden çıkmış olmasıdır. Zıttı salaktır ki faydalı hal üzere bulunmasıdır.*⁵⁰⁸ Toplumdaki fesat veya bozgunculuk, ilk olarak küfür ve bütün isyan içerikli davranışlardır. Allah’a (c.c.) isyan etmekle birlikte bunu emreden kişi yeryüzünde bozgunculuk yapmış olacaktır. Oysaki göklerde ve arzda ıslah, ancak itaatle gerçekleşmiştir.⁵⁰⁹ Münafiklar bu hususta İslam’ın itikadi ve tebliğ hayatında çevresine güven vermemiştir.⁵¹⁰ İnananlar ile inanmayanlar arasında sık sık saf değiştirmeleri, Yahudi ve Hristiyanlardan destek almaları iki yüzlü halleri bu güvensizliğin kaynaklarından bazılarıdır.⁵¹¹ Toplumu ifsat etmek, birlik ve beraberliğini bozmak amacıyla çaba harcarlar. Fitne çıkarmalarının yanında Müslümanların onlar hakkında ihtilafa düşmelerine de neden olurlar.⁵¹² Onların bu hallerine bazı ayetlerde yer verilmiştir: *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ* Onlara “Yeryüzünde düzeni bozmayın” denildiği vakit, “Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz” derler.⁵¹³ *أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ* “Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar.”⁵¹⁴ Şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Böylece anlaşılmaktadır ki, onlara Allah’ın (c.c.) dininden şüphe ederek isyan ve inkâr etmemeleri, Allah’a düşmanlık eden Yahudileri dost edinerek yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamaları söylenir. Buna cevap olarak: “Biz bozgunculuk yapanlar değil, müminler ile ehli kitabın arasını düzeltmek isteyenleriz.” Derler.⁵¹⁵ Münafiklar hakikati ayırt edemediklerinden ve seçmeye de yanaşmadıklarından bozmayı düzeltmek sanırlar.

Yeryüzü düzeninin bozulması, kulların dünya ve ahiretleriyle ilgili işlerinin hedeften çıkması fitnelerdendir. Bozgunculuk ise bunları ve bunları ortaya çıkaran şeyleri ortaya çıkarmaktır.⁵¹⁶ Yeryüzünde bozgunculuk etmek, savaş ve fitne kışkırtıcılığı yapmak demektir. İnsanların dini ve dünyevi menfaatlerinin bozulmasına

⁵⁰⁸ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/179.

⁵⁰⁹ İlhan Kutluer, “Fesad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/421-422.

⁵¹⁰ Karaman, “Münaflığın İtikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”, 45.

⁵¹¹ Karaman, “Münaflığın İtikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”, 55.

⁵¹² Demircan, *Münafik*, 112.

⁵¹³ el- Bakara, 2/11.

⁵¹⁴ el- Bakara, 2/12.

⁵¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/300.

⁵¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/220.

neden olur.⁵¹⁷ Bozgunculuktan kasıt Allah'ın (c.c.) yasakladıklarını yapmak emrettiği şeyleri yapmamaktır.⁵¹⁸ Yine onların başlattıkları fesat, kâfirlere karşı yakın olmaları Müslümanların bilgilerini onlara anlatmak ve onlara karşı kışkırtmak şeklindedir.⁵¹⁹ Yüce Allah (c.c.) insanları onların gerçek fesatçılar oldukları yönünde uyarmıştır. Bu husustaki diğer bir ayet-i kerime: *وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ* “Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır.”⁵²⁰ Ayet, Ahnes b. Şerîk hakkında indirilmiştir. Bu kişi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Müslüman olduğunu huzurunda açıklamış ve oradan ayrıldıktan sonra Müslüman çiftliğindeki ekinleri yakmış, hayvanları da telef etmiştir.⁵²¹ Bu kişi Taif'te de Müslüman bir kimsenin ekinini yakmış bineğini de kesmiştir.⁵²² Ayet-i kerime, bu kimse nezdinde bu vasıfları taşıyan bütün münafıkları kapsar.⁵²³ Onlar, insanları korkutmak için yol keserler, ekinleri yakarak telef ederler, Allah'ın helal kılmadığı işlerden, hayvanlara ve diğer canlılara zarar verirler.⁵²⁴

Onların fesadı geneldir, şehirde yaşayanı da konargöçer yaşayan bedeviyi de kapsar. Ayetteki “Hars” ifadesi ile meyvelerin ve ekinlerin yetiştiği tarla ifade edilir. Nesilden kasıt ise canlıların yavrularıdır. İnsanlığın devamlılığını sağlayan ve ayakta tutan da bu ikisidir ve ifsadi insanlığı yok etmektir.⁵²⁵ Bu vasıftaki münafıklar idari anlamda başa geçtiklerinde kötü idarelerini açıktan işlerler, onların bu kötülükleri nedeni ile yağmur kesilir, kuraklık ortaya çıkar ve neticesinde kıtlık baş gösterir. Toplumdaki düzen bütünüyle bozulur.⁵²⁶

Münafıklar, Müslümanların zor zamanlarında da bozgunculuk yaparak onları sıkıntıya düşürmekten çekinmediler. Buna örneklerden biri Uhud gazvesidir. Gazve öncesi Hz. Muhammed, (s.a.v.) Müslümanlarla yaptığı fikir alışverişi sonucu Medine dışına çıkılarak savunma savaşına karar verdi.⁵²⁷ İstişarede bulunulandan biri de Abdullah b. Ubeyy'di. Uhud'a doğru yol alırken Abdullah b. Ubeyy ve ona uyan yaklaşık üç yüz kişi yoldan geri döndüler. Ordunun üçte birini alıkoyması

⁵¹⁷ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/179.

⁵¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 1/300.

⁵¹⁹ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/179.

⁵²⁰ el- Bakara, 2/205.

⁵²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/64.

⁵²² Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, 1/172.

⁵²³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/64.

⁵²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 3/587.

⁵²⁵ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/133.

⁵²⁶ Neseî, *Neseî Tefsiri*, 2/11.

⁵²⁷ Demircan, *Münafık*, 31.

Müslümanları olumsuz etkilese de geri adım atmalarına sebep olmamıştır. Hz. Peygamber Müslümanların moralini yüksek tutmaya çalışmış savaş planının zarar görmesine engel olmuştur.⁵²⁸ Allah (c.c.) onların bozguncu tavırlarını şöyle açıklamıştır: *“İki ordunun karşılaştığı günde başınıza gelenler, Allah’ın izniyle oldu ve bu, müminleri belli etmek içindi. Bir de münafıkları ortaya çıkarması için... Onlara, ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun’ denildi. Onlar, ‘Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız’ dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı.”*⁵²⁹ Görüldüğü gibi Kur’an münafıkların psikolojik yapılarını içlerindeki küfrü ve buna bağlı olarak oluşan samimiyetsizliği net bir dille açıklamıştır.

İbn Ubeyy’in bir diğer hedefi de bir kısım Müslümanları tereddüte düşürüp dağılmalarını sağlamaktı.⁵³⁰ Kur’an’da bu husus şöyle beyan edilmiştir: *إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ* *“O zaman sizden iki bölük, Allah onların velisi olduğu halde bozulup çekilmeye yüz tutmuştu; müminler yalnız Allah’a güvensinler.”*⁵³¹ İbn-i Ubeyy’in kendimizi ve çocuklarımızı tehlikeye atmamalım düşüncesi ile üç yüz kişiyi savaş meydanından alması Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yerleştirdiği mevzilerde boşluklar meydana getirmiştir.⁵³² Onların gitmesi ile Selem Oğulları ve Harise Oğulları adında iki kabile de savaş meydanından dönmeye niyetlenmişti. Fakat Allah’ın (c.c.) onları korumasıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile devam ettiler.⁵³³ Burada münafıktan gizli tutulması gereken bir konuda onu da istişarede bulundurmanın oluşturduğu zarara da örnek vardır.⁵³⁴

Fesad ve engelleyici davranışlarına yönelik olarak İslam tarihinin en büyük gazvelerinden olan Tebuk savaşında da fert ve toplu halde mazeretler ileri sürerek izin almak istediler. Bir kısmı da havanın sıcaklığını, hurma ağaçlarının mahsul zamanı olması gibi nedenleri öne sürerek iştirak edenleri de caydırmaya çalışmışlardı.⁵³⁵ Münafık müminlerin aralarında korku oluşturmak, şevk ve manevi güçlerini yıpratmak için her şeyi çarpıtarak anlatır.⁵³⁶ Meseleleri yorumlama tarzları da müminleri birbirine

⁵²⁸ Demircan, *Münafık*, 32.

⁵²⁹ Âl-i İmrân, 3/166-167.

⁵³⁰ Karaman, *“Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”*, 111.

⁵³¹ Âl-i İmrân, 3/122.

⁵³² Karaman, *“Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”*, 111.

⁵³³ Sâbunî, *Safvetü’l-tefâsîr*, 1/227.

⁵³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/417.

⁵³⁵ Karaman, *“Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”*, 114.

⁵³⁶ Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifak*, 108-109.

düşürme niyeti üzerinedir. Onlar kılıf giydirir ki oluşan netice sadece kendilerini memnun eder. Buna örnek olarak, Hz. Muhammed (s.a.v.) Tebük gazvesine çıkarken Hz. Ali'yi (r.a.) ailesine ve geride bıraktıklarına karşı gözcü bırakmıştı. Münafıklar bu bilgiyi O'nu arkasında bırakmasının nedeni olarak, katlanamaması ve değer vermemesi olarak kötü bir şekilde bu haberi yaymaya başlamışlardı. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yetişerek duyduklarını anlatmış ve bunun yalandan ibaret olduğunu öğrenmiştir.⁵³⁷

Sonuç olarak münafıklar insanları kışkırtırken asıl niyetlerini ortaya koyarak düşmanlık yapmak yerine gizli gizli zihinleri bulandırarak toplumda fesat çıkarmak isterler. Bir taraftan Allah (c.c.) ve elçisine düşmanlık yaparken, diğer taraftan da düşman olmadıklarını sergileyecek bir tutum içinde olmuşlardır.⁵³⁸ Çünkü her savaş ve seriyye öncesinde fitne ve kargaşa çıkarmayı denemişlerdir. Amaçları her geçen gün yayılma ve taraftar kazanma durumunda olan İslami tebliğe mâni olmaktır. Fakat Kur'an onların fitne, fesad dolu davranışlarını ifşa etmiştir.⁵³⁹

3.2.2. Dini Değerler ve Müslümanlarla Alay Etmeleri

İstihza / الاستهزاء, Sözlükte “alay etmek”,⁵⁴⁰ “hafiflik”⁵⁴¹ anlamındaki *hez'* *hüzü'*, *hüzüv* kökünden gelir. Başkasının davranışlarında ve sözlerinde kusur aramak; kusur olduğunu göstermek suretiyle alaya almak, küçük düşürmek anlamında kullanılır.⁵⁴² İstihzada cehalet manası da vardır. Çünkü kavmi Hz. Musa'ya (a.s.): قَالُوا: اتَّخَذْنَا هُزُوءًا قَالِ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ “Bizimle alay mı ediyorsun!” Demişlerdi. Musa (a.s.): ‘Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!’ Dedi.”⁵⁴³ Ayetinde bu manayı görürüz. Aynı zamanda bir kimseyi şaka yolu ile rencide etmek onurunu kırmak istemektir.⁵⁴⁴ Felsefî yönden de alaya alma, kişinin bilgi sahibi olmadığını ifade ederek farklı sorularla kendi fikrini kabul ettirmek, bilgisizliğini hissettirerek onu mahcup duruma düşürmektir.⁵⁴⁵ Bazı kimseler, küçük düşürmeyi ve kötülemeyi kendileri için bir güç kuvvet olarak görürler. Esasında bu hâl zaaftan ve düşüklükten başka bir şey

⁵³⁷ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 110-111.

⁵³⁸ Demircan, *Münafık*, 113.

⁵³⁹ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”, 117.

⁵⁴⁰ Mustafa Çağrı, “İstihza”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/347-348.

⁵⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/75.

⁵⁴² Çağrı, “İstihza”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23/347-348.

⁵⁴³ el- Bakara, 2/67.

⁵⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/216.

⁵⁴⁵ Kurt, *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*, 123.

değildir. Kuvvet ne hileye yönelir ne de dolambaçlı karanlık yolları tercih eder.⁵⁴⁶ Kur'an'da inanç bakımından münafıkların dikkat çekici yönlerinden biri de dinî ve manevî değerlerle alay etmesidir. Başta iman etmiş görünmekle Müslümanlarla alay ettiklerini söylerler bu husustaki ayet: *وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُنَ* “Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise ‘Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz’ derler.”⁵⁴⁷ Buradaki şeytandan kasıt, münafıkların; kâfirlerden, müşriklerden ve diğer münafıklardan oluşan arkadaşlarıdır.⁵⁴⁸ Bunlar küfürdeki inatçılıklarından dolayı şeytana benzeyen kimselerdir.⁵⁴⁹ Dışarıda topluma karşı sadakat ve cesareten söz ederken baş başa kaldıklarında hainliklerini, hırsızlıklarını ortaya çıkarırlar.⁵⁵⁰

Münafıkların istihzaya konu yaptıkları hususlardan birisi de Kur'an'ın nüzulüydü.⁵⁵¹ Kur'an nazil olduğunda: *وَإِذَا مَا أَنْزَلْنَا سُورَةً فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا* “Ne zaman bir sure indirilse, içlerinden ‘Bu hanginizin imanını arttırdı ki?’ diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve bundan dolayı onlar sevinç içindedirler.”⁵⁵² Hanginizde bir iman arttı sözüyle nitelik ve nicelik açısından iman artmasını inkâr anlamı taşıırken, iman varlığını hepten inkâr anlamını da taşır.⁵⁵³ Münafıklardan bazıları Müslümanların vahiy ile ilimlerinin artarak amel etmelerini bunun sonucunda da imanlarının artacağına dair inançlarıyla alay etmişlerdir.⁵⁵⁴

Münafık ima yollu alayın yanında açıkça da istihza etmekten geri durmaz.⁵⁵⁵ Buna karşı Allah (c.c.): *وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَعْدُوا* “O size kitapta şunu indirmiştir: Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz.”⁵⁵⁶ Ayet-i kerime Allah'ın (c.c.) ayetlerini inkârlarının yanında onları alaya alan kimselerle oturulmamasını ve uzak durulmasını ifade eder.

⁵⁴⁶ Kutub, *Fîzılâil Kur'an*, 1/89-90.

⁵⁴⁷ el- Bakara, 2/14.

⁵⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 1/311.

⁵⁴⁹ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/183.

⁵⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/213-214.

⁵⁵¹ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 127.

⁵⁵² et-Tevbe, 9/124.

⁵⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/431.

⁵⁵⁴ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 3/109.

⁵⁵⁵ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 128.

⁵⁵⁶ en- Nisa, 4/140.

Aksi durumda onların durumuna düşeceklerdir.⁵⁵⁷ Çünkü yaptıkları yadırganmadığında buna rıza gösterilmiş olunur, küfre rıza gösteren ise kâfirdir.⁵⁵⁸ Dini yönden hoş olmayanı gördüğü halde ona razı olan ve onu yapanların arasına karışanlar o fiili yapmamış olsa bile günah bakımından yapanlardan bir farkı yoktur. Bu durum orada rıza ile oturanlar içindir. İçten onların sözlerine veyahut davranışlarına kızdığı halde korkudan oturanlar ayrıdır.⁵⁵⁹ O halde onlarla beraber oturmaktan sakınmak, imanı korumak adına gereklidir.⁵⁶⁰

Kur'an'ın nazil olması, inananların imanını artırıp Müslümanları sevindirirken kalplerinde nifak taşıyan bu grubun kinlerini ve öfkelerini daha da kabartır. Kur'an bu durumu bize şöyle açıklamaktadır: *وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ* ⁵⁶¹ *“Kalplerinde hastalık olanlara gelince bu onların (manevi) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir.”* ⁵⁶¹ *“Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.”* ⁵⁶² Ayetlerinde gördüğümüz gibi Kur'an müminler için bir rahmet kaynağıdır. O'nun hükümleri ile amel ederek cenneti kazanır, cehennem azabından uzaklaşır. Cehalete ve manevi hastalıklara karşı tedavi edicidir.⁵⁶³ Çünkü nefsi hevadan, günahtan, cimrilik ve kıskançlık gibi kalbi kirlerden arındıracak ayetler indirilmiştir.⁵⁶⁴ Bir kısım âlimler bu konuda manevi şifanın yanında maddi rahatsızlıklar için de şifa olduğunu belirtmişler.

Yukarıdaki ayetlerde dünya; her türlü kaygı, sıkıntı ve hastalıkların olduğu bir hastaneye; Hz. Muhammed (s.a.v.) ise doktora; Kur'an, şifa veren bir ilaca benzetilmiştir. İnanmayanlar bu şifa ve rahmetten istifade etmezler. Bu durumda kendi zararlarını arttırırlar.⁵⁶⁵ Münafıklar sanki Kur'an'da imanları tazeleyen, destekleyen ve yeniden iman edilmesi gereken bir şey yokmuş gibi bir tutum sergilerler. Hiçbir gerçek, müjde ya da uyarı yokmuşçasına müminlerle alay eder tarzda sorular sorarlar. Böylelikle aldatılmaya yakın olanları kandırarak küfür ve inkarlarını bulaştırmaya çalışırlar.⁵⁶⁶ Onlar sadece müminlerin kendileriyle değil, inançlarıyla da alay ederler.

⁵⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 7/602.

⁵⁵⁸ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/165.

⁵⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/82.

⁵⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/107.

⁵⁶¹ et-Tevbe, 9/125.

⁵⁶² el-İsrâ, 17/82.

⁵⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 15/61.

⁵⁶⁴ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/173.

⁵⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/317-318.

⁵⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/431-432.

“ (Resulüm!) Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler açıkça Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorlar.”⁵⁶⁷ Ayeti göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) zatını değil, Allah’ın (c.c.) varlığına ve Allah’ın (c.c.) kudretine delil olan her şeyi inkâr ederler.⁵⁶⁸ İslam dinini karalayarak her türlü iftirada bulunuyorlardı.⁵⁶⁹ Nitekim münafıklardan Hatıb b. Ümeyye’nin oğlu Yezid’in Uhud Savaşı’nda yaralanması sonucu Müslümanlar onu cennetle müjdelemişlerdi. Bunun üzerine münafıklardan babası Hatıb, “Onu, birtakım otlardan oluşan cennetle mi müjdeliyorsunuz? Vallahi bu çocuğu böyle sözlerle kandırıp canından ettiniz” şeklinde cenneti basitleştiren ifadeler kullanmıştır.⁵⁷⁰

İman esasları gibi dinin temel değerlerini hafife alabilmişlerdir. Manevi bir değere sahip olmadıklarından böyle bir ruh yapısına sahiptirler. Her şeyi hafife alarak alay etmeyi kendilerine meşru görürler. Ciddiyetten uzaktırlar, alaycı ifadeleri şuur altında gizledikleri düşmanlık ve kin duygularının tezahürüdür.⁵⁷¹ Bu tavırlarını açıkça dile getiren diğer bir ayet ise: وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ “Biz Resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, batıla dayanarak Hakk’ı ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar, ayetlerimi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya almışlardır.”⁵⁷²

İnanmayanların tutarsız, batıl şeyler ortaya atarak Peygamberler vasıtası ile gönderilen gerçekleri bertaraf etmek amacıyla tartışmaya girdiklerini ifade eder. Onların ayetlere iman ederek ibret almaları gerekirken aksi bir tercihle alay ederler.⁵⁷³ Peygamberlere: “Siz de bizim gibi birer insansınız!”⁵⁷⁴ “Allah (elçi göndermek) isteseydi melek indirirdi.”⁵⁷⁵ Bizden bir üstünlüğünüz yok, bizim gibi insansınız.⁵⁷⁶ Şeklinde ifadelerle Peygamberlerin uyarı ve korkutmalarını alaya almışlardır.⁵⁷⁷ Üstün gelmek ve boşa çıkarmak amacıyla olağanüstü şeyler isterler fakat maksatları iman

⁵⁶⁷ el-En’âm, 6/33.

⁵⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/415.

⁵⁶⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 9/220.

⁵⁷⁰ Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 127.

⁵⁷¹ Kurt, *İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık*, 131.

⁵⁷² el-Kehf, 18/56.

⁵⁷³ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 15/302.

⁵⁷⁴ Yâsîn, 36/15.

⁵⁷⁵ el- Mü’minûn, 23/24.

⁵⁷⁶ Sâbunî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/9.

⁵⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21/141.

etmek değildir. Kur'an'ı ve korkutuldukları azabı alaya almaları sebebi ile. ⁵⁷⁸
Hâlbuki bütün Peygamberlerin insanlara gönderilmesindeki hikmet, ilahi gerçeği
tebliğ etmektir. ⁵⁷⁹

Sonuç olarak denilebilir ki, münafıkların dini ve manevi değerlerle alay etmeleri onların gerçekte iman etmediklerini gösteren niteliklerinden biridir. Dolayısıyla hem küfür içindedirler hem de büyük günah işlemektedirler. Fıtrata aykırı davranarak inançta şüpheyile başlayan nifak hastalığı kişinin ruh dünyasını da etkisi altına alarak anormal bir insan tipi oluşmasına neden olmaktadır. Münafık bu haliyle kendini dönüşü olmayan bir felakete sürüklemektedir. *أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا* “Bilesiniz ki onlara azap geldiği gün artık ondan kurtulmaları mümkün değildir. Alay etmekte oldukları şey kendilerini çepeçevre kuşatacaktır.” ⁵⁸⁰

3.2.3. Sözleri ve Fiziki Yapıları ile Aldatıcı Olmaları

Münafıklar, toplum içinde kabul görerek birtakım menfaatlerini korumayı hedeflerler. Bu sebeple asıl kimliklerini ortaya çıkaracak her türlü eylemden uzak durma gayretinde olurlar. Onların tatlı dili ve dış görünüşleri iç dünyalarındaki nifakı örten bir yanılsamadır. *وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ* “Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin.” ⁵⁸¹ *وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا* “İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider.” ⁵⁸² Ayetlerinde bu husus açıkça dile getirilmiştir. Onların tatlı dili, akıcı üslubu ve güçlü ifadeleri muhataplarını hayrete düşürür. Bu davranışları sadece dünya hayatında etkilidir. Ahirette ise kalpleri gören oradaki sırları bilen, gaybdan haberdar olan Allah (c.c.) hüküm sahibidir. ⁵⁸³ Yukarıda geçen söz konusu ayet, ⁵⁸⁴ Ahnes ibn Şureyk hakkında inzal olmuştur. Bu kişi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gelerek yumuşak sözlerle Müslümanlığı kabul etmiş görünmüştü. Sözde iman etmesinden Hz. Muhammed (s.a.v.) hoşnut olmuştu. Huzurdan ayrılmasıyla yol üzerinde Müslümanların mallarına zarar vermesi üzerine bu ayet indirildi. ⁵⁸⁵ “Onları gördüğünde kalıpları hoşuna gider” ifadesi de Hz.

⁵⁷⁸ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/197.

⁵⁷⁹ Karaman, “Münafıklığın itikadî Boyutu ve İslamî Tebliğe Etkisi”, 139.

⁵⁸⁰ Hûd, 11/8.

⁵⁸¹ el-Münâfikûn, 63/4.

⁵⁸² el- Bakara, 2/204.

⁵⁸³ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/133.

⁵⁸⁴ el- Bakara, 2/204.

⁵⁸⁵ Bedreddin Çetiner, “*Fatiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*” (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2019),1/80.

Muhammed (s.a.v.) ve her muhataba yöneliktir.⁵⁸⁶ Bu kimselerin sözlerinin akıcılığı, iri yapılı vücutları, giyimlerinde özenli olmaları dikkat çeker. Meclis içinde konuştuklarında sözleri dinlenir. Medine'deki münafıkların liderlerinden Abdullah b. Ubeyy, Cedd b. Kays ve dostları dış görünüşleri ve konuşmaları itibariyle böyle kimselerdi.⁵⁸⁷ Bu sebepten kişilerin görüntü ve dillerinden ziyade durumlarına bakılması gerektiği bilgisine ulaşıyoruz.⁵⁸⁸ Çünkü bu kimseler sözünün doğruluğuna ve inancına olan uygunluğu hususunda Allah'ı (c.c.) kalbinde olana şahit kılarlar. Yalan saydıkları şeye yalan söylediklerini bildikleri halde aksine yemin ederler.⁵⁸⁹

Münafıklar, batıl sözlerle karşısındakini inandırmaya çalışır. Hâlbuki bu haliyle düşmanlığı en şiddetli olandır.⁵⁹⁰ Onlar o boş sevmeye iddiasıyla dünyadan pay talep ederler, muratları ahiret değildir.⁵⁹¹ Dünyada hayatları boyunca kulağa hoş gelecek şekilde konuşurlar. Ahiret gününe gelince Allah'ın (c.c.) azameti karşısında korkusundan dillerinde kekemelik ve tutukluk oluşur.⁵⁹² Onların gösterişli görünümünün ardında; düşünüp, anlayamayan ve basiret sahibi olmak istemeyen içi kof kütüğe benzetilen bir yapı vardır.⁵⁹³ *كَانَهُمْ خُشْبٌ مِّنْ دَرَّةٍ* “Onlar sanki bir yere dayanmış kütük gibidirler.”⁵⁹⁴ Ayeti onların bu durumunu misalle açıklamıştır.

Kısacası onlar, hoş görüntülerinin aksine gelişme yeteneğinden ve dayanıklılıktan uzak boş kuru tahtalara benzerler. Bu ruhsuz halleri onların istifade edecekleri sözlerden yararlanmalarına engel olur kulaklarına girmez.

3.2.4. İkiyüzlülük İçinde Olmaları

Nemîme/النميمة, İnsanlar arasında düşmanlık ve bozgunculuk amacıyla söz taşımaktır.⁵⁹⁵ Birbirinin aksi yönde ve tutarsız sözler sarfetmek, taşımak nifaktan addedilmiştir. Fertler arasındaki güven, birlik ve bağlılık duygularını zedeler.⁵⁹⁶ İki yüzlülük, ortama göre şekil alarak konuşmak yerilmiştir.⁵⁹⁷ Nitekim Abdullah b. Ömer'e, “Biz yöneticilerimizin huzurunda bazı şeyler söyleriz, onların yanından

⁵⁸⁶ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 6/124.

⁵⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/68-69.

⁵⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/64.

⁵⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/67.

⁵⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 3/575.

⁵⁹¹ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/416.

⁵⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/212.

⁵⁹³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/14.

⁵⁹⁴ el-Münâfikûn, 63/4.

⁵⁹⁵ Mustafa Çağrı, “Nemîme”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/553.

⁵⁹⁶ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 144.

⁵⁹⁷ Demircan, *Münafik*, 107.

itaat eder, yasakladığından kaçınırsınız derler. Huzurundan ayrıldıktan sonra söylenilenleri geceleyin değiştirirler.⁶⁰⁹ Çünkü kafalarında kabul yerine ret, itaat yerine karşı gelme niyeti hâkimdir. Söyledikleri ve dışa vurdukları ile ikiyüzlülük ediyorlardı.⁶¹⁰

Münafıklar iki tarafı da idare ettikleri için kâr zarar dengesine göre bir yol takip ederler. Müslümanlar başarı elde ettiklerinde bunu sahiplenirler. Kâfirler bir zafere ulaştıklarında bu sefer de onların zaferlerini sahiplenirler.⁶¹¹ *الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ* *“Sizi gözetleyip duranlar; eğer size Allah’tan bir zafer nasip olursa, ‘Sizinle beraber değil miydik?’ derler. Kâfirler kazançlı çıkarsa (bu defa onlara) ‘Üzerinize kol kanat gerip müminlerden sizi korumadık mı?’ derler.”*⁶¹² Müslümanlar düşmanlara galip gelince, “biz de sizinle birlikte düşmanlarla cihat ettik” diyerek ganimetten pay isterler. Eğer kafir topluluğunun galip geldiği bir nokta olursa kafirlere de: “Size destek olarak zafer elde etmenizi sağlamadık mı?” Derler.⁶¹³ Müslümanların elini üzerinizden çekerek onların morallerini bozacak sözlerle savaşamayacak güçsüzlüğe getirerek sizi müminlerden korumadık mı?⁶¹⁴ Biz Müslümanlarla bir olup sizi mağlup etme imkanına da sahiptik.⁶¹⁵ Diyerek ganimetten pay umarlar. Özetle, bir kimsenin kendisini olduğundan farklı göstererek insanları kandırması ve güvenlerini sarsması iki yüzlü bir davranış biçimidir. İhanetin yansımalarıdır. Münafıklar da ortama göre renk almalarıyla Müslümanlara ihanet etmek gayesi ile fırsat kollarlar.

3.3. MÜNAFIKLARIN PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Kalplerinde Hastalık Olması ve Oluşturduğu Netice

İman etmenin esas kalp ile tasdiktir. Tam manası ile iman etmenin önünde engel oluşturan kalbin fitratını etkileyen nifak ise kalbe yerleşen ruhi hastalıklardan biridir. Kur’an-ı Kerim nifakın bir çeşit hastalık olduğuna dikkat çeker. *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ* *“Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır.”*⁶¹⁶ Ayetiyle onların kalplerinde inançsızlık hastalığı bulunduğundan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Peygamberliğinden şüphe ederler. Allah (c.c.) inananların imanlarını

⁶⁰⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/250.

⁶¹⁰ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/114-115.

⁶¹¹ Demircan, *Münafık*, 106.

⁶¹² en-Nisa, 4/141.

⁶¹³ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 7/606.

⁶¹⁴ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/165.

⁶¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/108.

⁶¹⁶ el- Bakara, 2/10.

arttırırken onların da şüphe ve şaşkınlıklarını arttırmıştır.⁶¹⁷ Mecaz anlamda kullanılan hastalıkları ile kalbin kendisini değil; kötü düşünceleri, günahta ısrarcı olmaları, kinleri, arzularının ve hasetlerinin etkisinde kalmaları kastedilmiştir.⁶¹⁸ Zira kalbin özelliği Allah'ı (c.c.) bilerek ve O'na kulluk etmektir. Buna engel oluşturan bir sıfatın meydana gelmesi kalpteki hastalığı oluşturur.⁶¹⁹

Münafıkların hastalıklarının artması iki yönden gerçekleşir. Bunlardan ilki: Onların sorumluluklarının artması ile. Konu ile ilgili ayete baktığımızda: *وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ* “Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (manevi) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir.”⁶²⁰ Manevi kirin artmasından kasıt; onlar bundan önce inen sureyi yalanladıkları gibi yeni nazil olan sureyi de yalanlarlar. Aynı zamanda içinde bulundukları haset, düşmanlık ve her türlü hile kurma planı yeni surenin nazil olması ile bu var olan kötü davranışlarını daha da arttırır.⁶²¹ Çünkü her inkârlarında küfürleri ve katıllıkları daha da artıyordu.⁶²² Kalp katılığı, hidayete engel olan bir husustur. Kalbin bu hastalıklı hâlinde, inatla küfürlerinde ısrar etmeleri ve zamanın bu şekilde geçmesi de etkilidir. *وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ* “Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kimseler gibi olmasınlar.”⁶²³ Ayette psikolojik bir kanuna işaret vardır. Kalp katılığının nedeni olarak zaman gösterilir. Araya zamanın girmesi kişinin hissiyatını eksiltir ve kalpte soğuma meydana gelir. Bundan dolayı insanların kalplerinde katılma oluşmaması için Peygamberlerin art arda gönderilmesinin hikmetlerinden birisi de budur.⁶²⁴ *وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النَّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ* “Andolsun Nuh’u ve İbrahim’i elçi olarak gönderdik, onların soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitap verdik.”⁶²⁵ *ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ* “Sonra onların izinden peygamberimizi peş peşe gönderdik. Arkalarından Meryem oğlu İsa’yı da gönderdik, ona İncil’i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik.”⁶²⁶ ‘Daha önce kitap verilenler’

⁶¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'an*, 1/293.

⁶¹⁸ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/293.

⁶¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/69-70.

⁶²⁰ et-Tevbe, 9/125.

⁶²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/236-237.

⁶²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/432.

⁶²³ el-Hadîd, 57/16.

⁶²⁴ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 224.

⁶²⁵ el-Hadîd, 57/26.

⁶²⁶ el-Hadîd, 57/27.

derken Yahudi ve Hristiyanlar kastedilir. Allah (c.c.) onları ellerinde Kur'an bulunmasına rağmen Yahudi ve Hristiyan topluluğu gibi olmaktan sakındırmıştır. Kalbin katılaşıp hastalanmasından kasıt ise, dünyaya meylederek Kur'an'ın öğütlerinden yüz çevirmek ifade edilir.⁶²⁷

Münafıkların kalplerindeki hastalık, bir de gam ve kedere hamledilir. Buna göre onları, günden güne Hz. Peygamber'in (s.a.v.) işinin sağlamlaştığını görmeleri kederlendirir. Gam ve kedere boğulmalarının nedeni umut ettikleri riyasetin ellerinden gitmesidir.⁶²⁸ Rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) eşeğine binmiş Abdullah b. Ubeyy b. Selul'un bulunduğu yerden geçmişti. İbn Selul, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) eşeğini uzaklaştırmasını, kokusunun rahatsızlık verdiğini ifade etmişti. Bu hadise üzerine Ensar'dan biri: "Ey Allah'ın Resulü, onu mazur gör; çünkü sen gelmeden önce biz onun reisliğine karar vermiştik." Der. Bundandır ki onların kederleri, kalplerindeki bu hastalık Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şanının artmasıyla daha da arttı.⁶²⁹ Sonuç itibari ile kalp hastalığı, insana has olan itidalden dışarı çıkmak ile kalbin bozulmasıdır. Kalbin Hakk'a ait tasavvuru ona ait kodları bozulmaktadır. Bu aşamaya gelen kalp Hakkı Hakk olarak idrak edemez. O'na karşı buğuz eder batılı sevmeye başlar. Kalbin yoldan sapması, basit bir muhalefetle başlar fakat her adım başında bu çerçeve genişler ve yoldan çıkış artarak büyür. Bu Allah'ın (c.c.) varlıklarında, duygu ve hareketlerde uyguladığı bir kanundur.⁶³⁰ Kalp hastalığını İslam âlimleri, kula verilmiş cezalar arasında Allah'tan (c.c.) uzaklaşmadan daha ağır bir cezanın olmadığını ifade etmişlerdir.⁶³¹

3.3.2. Kibirli Olmaları ve Müslümanları Hakir Görmeleri

Kibir/الكبر Sözlükte "büyüklük" anlamında kullanılan kibir, *tevazunun karşısı*⁶³² olarak insanın kendini beğenerek⁶³³ başkalarından üstün görmesidir.⁶³⁴ Tekebbür ise büyüklenmektir. Tekebbürün en büyüğü ise Allah'a (c.c.) karşı yapılanıdır. Allah'a (c.c.) boyun eğerek bağlanmış olmayı kendine yediremiyor oluşundan kaynaklanır, Nemrut'un kibri böyledir.⁶³⁵ Kibir zaafı, biri dışa yansıyan diğeri içimizde olmak üzere

⁶²⁷ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/569.

⁶²⁸ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/70.

⁶²⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/71.

⁶³⁰ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 53.

⁶³¹ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 225.

⁶³² Mustafa Çağrı, "Kibir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/561.

⁶³³ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, "K-b-r", 888.

⁶³⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Temelleri*, 311.

⁶³⁵ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, "K-b-r", 888.

görüp çalım satarak yürürse kıyamet gününde Allah'ın huzurunda O'nun hoşnutluğunu kaybetmiş olarak gelir.” “Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan bir kimse cennete giremeyecektir. Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan kimse de cehenneme girmeyecektir.”⁶⁴⁶ Pasajlarında kibrin ahirette kişiyi düşüreceği durumları görmekteyiz.

Kibrin ve hor görmenin münafıklardaki tezahürleri, Müslümanları küçümsemek ve bu davete icabet etmeyi kendilerine yakıştıramamak şeklindedir. Nitekim: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ “Onlara ‘Diğer insanlar gibi siz de iman edin’ denildiğinde, ‘Akılsızların inandıkları gibi biz de inanalım mı?’ derler.”⁶⁴⁷ Ayetinde beyan edildiği gibi kibir, istisnasız bütün inanmayanların psikolojik bir realitesidir. Onlara nifakı ve rıyayı birbirine karıştırmadan doğrulukla iman ediniz denildiği vakit, “Akıllı kısa ve dar görüşlü cahiller gibi iman mı edelim?” derler. Münafıklar bu sözleri ile Süheyb-i Rûmî, Ammâr b. Yâsir, Bilâl-i Habeşî gibi ashabı kastetmişlerdir. Müminlerin çoğunun fakir oluşu ismi geçen kölelerin de bu çoğunluğun arasında olmasıyla onları küçümserler.⁶⁴⁸ Münafıklar zengin ve makam sahibi kimselerdi.⁶⁴⁹ İnsanlar ile eşitliğe razı olmayıp kendilerini aydın, ileri ve üstün sınıf olarak görüyorlardı. Kendilerinin özel ve başka imanları olması gerektiğine inanıyorlardı.⁶⁵⁰ Kendi inançlarının hak, bunun dışındakilerin batıl olduğunu düşünmüşlerdi. Bu nedenledir ki batıl inanç sahibi olanları ‘beyinsizlik’ olarak nitelendirmişlerdir. Esasında onların akılsız kimseler olmadıklarını bilirler fakat nefret nedeni ile böyle söylerler.⁶⁵¹ İman etmelerinin önündeki kibri: وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا “Bizim huzurumuza çıkarılacaklarını hiç beklemeyenler, ‘Bize melekler gönderilmesi veya Rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?’ Diyorlar. Gerçek şu ki onlar içlerinde derin bir kibir duygusu besliyor, azgınlıkta sınır tanımıyorlar.”⁶⁵² Ayetinin muhtevasında da görmek mümkündür. Onlar kıyamet günü tekrar dirilmeye ve ahirete inanmadıkları halde, melekler indirilseydi veya Rabbinizi görsek ya dediler. Böyle demekle kendilerini Peygamberlerin yerinde ve dahi üstünde görmek istemişlerdir. Şüphesiz Allah’a (c.c.)

⁶⁴⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî, (Beyrut: trs, 1985.), 2 (No. 709,834).

⁶⁴⁷ el- Bakara, 2/13.

⁶⁴⁸ Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/36.

⁶⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/74.

⁶⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/212.

⁶⁵¹ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/182-183.

⁶⁵² el-Furkan 25/21.

karşı büyüklük taslamışlardır.⁶⁵³ Burada beklenen melek veya Allah'ı (c.c.) görme isteği Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğru olduğuna haber verilmesi adınadır.⁶⁵⁴

Allah'ın (c.c.) Elçisi'nin kendileri için dua etmesi talebiyle onlara tavsiyede bulunulduğunda yine kibirleri buna engel olmuştur. *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّاْ رُؤُسُهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ* “Onlara ‘Gelin, Allah'ın Resulü sizin için bağışlama dilesin’ dendiğinde başlarını çevirirler ve büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.”⁶⁵⁵ Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Münafıkların vasıfları bildirilince onların mümin yakınları münafıklığınız ortaya çıktı rezil oldunuz. “En azından Allah'ın Elçisine, münafıklığı bıraktığınızı söyleyerek sizin için istiğfar etmesini isteyin.” Demiş olsalar da onlar bunu küçümsemişlerdir.⁶⁵⁶ Onlar için bağışlanma dilenmesi ya da dilenmemesi birdir. Bunu kâle bile almazlar.⁶⁵⁷

Özetle, Münafıkların kibirlilik psikolojilerinin temelinde soylu, zengin ve makam sahibi olmaları da etkili olmuştur. Kendilerine toplumun ayrıcalıklı sınıfı gibi muamele etmişler ve edilmesini de istemişlerdir. Kur'an büyük oranda mal çokluğunun ve afiyetin kibre sebebiyet verebildiğini ifade eder.⁶⁵⁸ Allah'ın (c.c.) lütfettiği nimetler karşısında şımarmışlar, Allah'ın (c.c.) diğer kullarına karşı varlıkları üzerinden kibirlenmişlerdir.⁶⁵⁹ Kibir, erdemlerin kapılarını kilitler. Zira kin tutmaktan, dürüstlük çizgisinin dışında kalmaktan, öfke duygusundan, dedikodudan kurtulamaz. Ne kadar güzel huy varsa bunlardan da mahrumdur. Kötü huylar birbirini çeker.

3.4. MÜNAFIKLARIN BELİRGİN ÖZELLİKLERİ

3.4.1. Konuştuklarında Yalan Söylerler

İnsanın çevresine karşı yerine getirme durumunda oluşu ahlaki davranışlardan biri de doğru sözlü olmaktır. Fertlerin bu husustaki titizliği birbirine güvenen, birbirine bağlı ve birbirini seven örnek bir toplum meydana getirir. Bilindiği gibi yalan, doğru olanın karşıtı, bir hususta gerçeğe zıt bilgi veya haber vermektir.⁶⁶⁰ Bu ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesiyle münafıklığın alametlerinden biridir.⁶⁶¹ Kişinin böylesi

⁶⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/62.

⁶⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 17/426.

⁶⁵⁵ el-Münâfikûn, 63/5.

⁶⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/14-15.

⁶⁵⁷ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 6/125.

⁶⁵⁸ Sebe', 34/35, el-Kasas, 28/76, el-Kehf, 18/34-42.

⁶⁵⁹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 3/495.

⁶⁶⁰ Mustafa Çağrı, “Yalan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013),43/297.

⁶⁶¹ Müslim, “İman”, 106-107.

bir güven sarsıcı davranışı fertler arasındaki ilişkileri kötü yönde etkileyerek sağlıklı bir toplum yapısının oluşmasının önünde engel oluşturur. İnsanın söz ve davranışlarında doğruluğu esas alması hem dinî, ahlakî hem de dünyevi açıdan elzemdır.⁶⁶² Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konudaki hadis-i şeriflerinden biri şöyledir: "İnsanları güldürmek içim yalan söyleyen kimselere yazıklar olsun." Şeklindeir.⁶⁶³ Şaka ile de olsa kişinin yalanı terk etmemesi tam anlamıyla mümin olmasının önünde engeldir.⁶⁶⁴

Yalan, İslam'ın büyük bir günah olarak gördüğü davranış olmasına rağmen, bireylerin kolaylıkla işledikleri en yaygın günahlar arasındadır. Birçok ayet ve hadislerde Müslümanların yalandan kaçınması emredilir, aksinin gerçekleşmesi münafıklık alameti olarak beyan edilmiştir.⁶⁶⁵ Zira yalan söylemek münafıkların en belirgin özellikleri arasındadır. Münafık, yaptığı bütün kötü filleri yalanla gizlemeye gayret etmiştir.⁶⁶⁶ Yalana sıklıkla başvurmaları kaygılı bir ruh yapısına ve psikolojik bazda strese iter, evhamlı bir kişilik haline getirir.⁶⁶⁷ Nitekim münafıkların her duydukları sesin kendi aleyhlerinde olduğunu düşünmeleri bunu gösterir.⁶⁶⁸

Ayetlerde ve hadislerde münafıkların bu yönlerine ilişkin uyarılar ve vurgular yer alır. Bazılarına baktığımızda, إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ "Münafıklar sana geldiklerinde, 'Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin' derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler."⁶⁶⁹ Onlar bu söylediklerine kendileri de inanmıyorlardı.⁶⁷⁰ Dil ve kalp birliği sergilemiş olsalar da gerçek bir iman söz konusu değildir.⁶⁷¹ İmanın gerektirdiği ahlaki doğruluğu talep etmeyerek küfrü kalplerinde gizlemişlerdir. Bu yalan konuşma hali onlarda huy olarak yerleşmiştir. Çünkü artık kalpleri alıştıkları bu huyun dışındakilere karşı hassasiyetini kaybetmiştir.⁶⁷² Buna: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمُّ وَبُكْمٌ "Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağırlar ve

⁶⁶² Görmez vd., *Hadislerle İslam*, 3/398.

⁶⁶³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 80 (No.4990).

⁶⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, el- Müsned, 2/353 (No.8615).

⁶⁶⁵ Demircan, *Münafık*, 95.

⁶⁶⁶ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 79.

⁶⁶⁷ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 290.

⁶⁶⁸ el-Münâfikûn, 63/4.

⁶⁶⁹ el-Münâfikûn, 63/1, el-Bakara,2/10.

⁶⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'an*, 22/650.

⁶⁷¹ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 6/122.

⁶⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/68.

*dilsizlerdir.*⁶⁷³ Ayetinde de işaret edilir. Ayetleri gereği gibi anlayıp düşünemedikleri için geçmişin masalları varsayarlar bu yüzden de ayet olarak kabul etmeyip yeni ayet isterler.⁶⁷⁴

Münafıkların yalan söyleme psikolojilerinin ardında var olan makamlarını ve menfaatlerini korumak, mallarını şöhretlerini artırmak amacı yer alır.⁶⁷⁵ Bundandır ki her konuda yalan söylemekten kaçınmazlar. Muhataplarını yalan söyleyerek kandırdıkları gibi kendileri ile ilgili gizli bir durum ortaya çıktığında da inkâr etmek sureti ile yine yalana başvururlar.⁶⁷⁶ Onların bu tavırlarını Kur'an: *بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ* "Doğrusu inkârcılar bir yalanlama içindedirler."⁶⁷⁷ ayeti ile ifade etmektedir. Allah'ın (c.c.) kuvvet ve kudretine, Kur'an'ın vaat ve tehdit içerikli mesajlarının doğruluğuna inanmayarak yalanlarlar.⁶⁷⁸ Allah'ın (c.c.) gönderdiği vahyi sırf hevalarına uyduklarından yalanlarlar ve bunu âdet haline getirmişlerdir.⁶⁷⁹ Hatta geçmiş kavimlerin helak oluşlarını işitmiş olmalarına rağmen ibret almazlar. Onlardan daha katı bir suretle yalanlarlar.⁶⁸⁰ Özetle âlimler de yalan bahsini ele alırken, konuşabilme yetisinin insanı diğer varlıklardan ayıran en belirleyici özelliklerden biri olduğunu belirtirler. Allah'ın (c.c.) bahsettiği bu nimeti lüzumunca kullanmayanların insanlık özünü kaybedeceğini beyan ederler.⁶⁸¹ Münafıklığın üzerine kurulduğu temel ise yalandır.⁶⁸²

3.4.2. Ahde Vefa Göstermemeleri ve Hainlikleri

*Ahid/العهد, mastar olarak getirilmesini emretmek, talimat vermek;*⁶⁸³ *isim olarak yükümlülük, koruyup gözetilmesi,*⁶⁸⁴ *verilen söze,*⁶⁸⁵ *uyulması gereken antlaşmaya* denir.⁶⁸⁶ Dil öncesinde söz verir ama sonradan nefis verilen bu sözü yerine getirmeye yanaşmaz bu suretle kişi verdiği sözden dönmüş olur. Bu ise münafıklık alametleri

⁶⁷³ el-En'âm, 6/39.

⁶⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/420.

⁶⁷⁵ Gazzâli, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 3/200.

⁶⁷⁶ Demircan, *Münafık*, 96.

⁶⁷⁷ el-Burûc, 85/19.

⁶⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/102.

⁶⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 24/285.

⁶⁸⁰ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 6/351.

⁶⁸¹ Çağrı, "Yalan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43/297.

⁶⁸² Gazzâli, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi*, 3/194.

⁶⁸³ Abdurrahman Küçük, "Ahid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 1/532.

⁶⁸⁴ Cürçânî, *Tarifat*, 158.

⁶⁸⁵ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/190.

⁶⁸⁶ İsfâhanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, "A-h-d", 734.

arasındadır.⁶⁸⁷ Bu hususta Allah (c.c.): *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ* “*Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin.*”⁶⁸⁸ Buyurur. Ayette geçen ‘Ukûd’ kavramını hem insanla Rabbi hem de insanla insan arasında yapılan her türlü sözleşme ve akdi kapsar. Ahitler ise Kur’an’ın bütününde farz, helal ve haram kıldığı teklifler ve hükümlerdir.⁶⁸⁹ İlk önce iman, Allah’a (c.c.) karşı yapılan bir sözleşmedir. Bu sözleşme doğrultusunda öncelikle Allah’ın (c.c.) bildirdiği yükümlülükleri yerine getirmek akdi öne çıkar.⁶⁹⁰ Devamında insanlarla yapılan alışverişleri vb. sözleşmeleri yerine getirilmesi gerektiği de ayette beyan edilmiştir.⁶⁹¹ Buradaki sözleşme, fertlerin kendi aralarında yapmış oldukları güven ilişkisine dayalı karşılıklı sözleşmeleri kapsar.⁶⁹²

Bir kimsenin sözünde durmaması güven konusunda sarsıcı bir davranış içerisine girmesi onun dürüst olmadığını, niyetinin ve sözünün farklı olduğunu gösterir.⁶⁹³ Münafıklar tam olarak bu davranış içerisindeydiler. Mesela Hz. Peygamber’e (s.a.v.) saldırmazlık, haklara karşı saygı duyma, düşmanlarla iş birliği içerisine girmeme gibi hususlarda antlaşmalar yapıyorlardı sonrasında bunu yerine getirmeyerek bozuyorlardı. *الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ* “*Kendileriyle antlaşma yapıldığı halde, her defasında Allah’tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozanlardır.*”⁶⁹⁴ Ayette bu durumları izah edilmiştir. Münafıklar ve onların arkadaşları, çekinmeden antlaşmayı bozarlar bundan da en ufak bir rahatsızlık duymazlar.⁶⁹⁵ Bunlar insanların en şerlileri arasındadır. Söze ihanet etmenin sonucunda oluşacak utanç ve cezadan hayıflanmazlar.⁶⁹⁶ Allah (c.c.) nezdinde yeryüzünde yürüyenlerin en kötüsü şu iki sıfatı taşıyan kimselerdir. Bunun birincisi: Küfründe devam eden ve bundan ısrarla vazgeçmeyenlerdir. İkincisi ise, devamlı ahdini bozanlardır. Her seferinde ahdi bozmaları onların âdeti haline gelmiştir.⁶⁹⁷ Hâlbuki Hz. Peygamber, (s.a.v.) “söz vermek borçlanmak gibidir, hatta daha da önemlidir.” yine başka bir hadiste: “Ahde vefa göstermeyenin ise dini yoktur.” Buyurmuştur.⁶⁹⁸

⁶⁸⁷ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*, 3/192.

⁶⁸⁸ el-Maide, 5/1.

⁶⁸⁹ Sâbunî, *Safvetü’-t-tefâsîr*, 1/326.

⁶⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/143.

⁶⁹¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 8/5.

⁶⁹² Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/190.

⁶⁹³ Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 254.

⁶⁹⁴ el-Enfâl, 8/56.

⁶⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/246.

⁶⁹⁶ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/573.

⁶⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15/188.

⁶⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, el- Müsned, 3/134.

Dost görünerek gizlice ahdi bozmak, yapılan antlaşmayı hiçe saymak bir hainlik göstergesidir.⁶⁹⁹ *فَبِمَا نَقُضُوا مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً* “Ahitlerini bozdukları için onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık.”⁷⁰⁰ Ayeti ile görmekteyiz ki başta Allah’a (c.c.) karşı ahdi bozmak kişiyi Allah’ın (c.c.) rahmetinden uzaklaştırır ve kalplerinden merhamet duygusunu alarak katılaştırır. Artık öğüt ve söylemler onları yumuşatamaz.⁷⁰¹ İşlenen günahlar neticesinde lütuf ve ihsandan mahrum kalan kalp katılaşması ile saflığını yitirmiştir. Nasıl ki altın saf madde halindeyken yumuşak olur ama diğer maddelerin karışması ile katılıp sertleşir. Kalbin durumu da böyledir.⁷⁰² İslam’ın ahde sadık kalınmasındaki önemi Kur’an’ın vücut bulmuş hali olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaşantısında da görüyoruz. Buna misal olarak: Abdullah b Ebü’l- Hansâ, Resulullah ile peygamberlik görevinden önce alışveriş yaptığını ve parası yetmediği için orada beklerse kalan parayı getireceğine söz vererek ayrılmıştır. Fakat ayrıldıktan sonra dönmeyi unuttur. O gün ve ertesi gün geçmiştir, üçüncü gün hatırlayıp döndüğünde ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hâlâ orada beklediğini görür. ‘Bana, üç gündür orada beklediğini ifade etti.’ Der⁷⁰³.

Özetle bütün bu ifadeler, mazeretsiz olarak sözünü tutmayan ve antlaşmayı bozanlarla ilgilidir.⁷⁰⁴ Sözünü yerine getirmeye engel bir nedeni yoksa bu münafıkça bir davranıştır. Nitekim onlar bunu mazeretsiz, kasten yapmışlardır. Muhatabı kendisine doğru konuştuğuna inanırken onlar yalan söyleyerek ihanet etmişlerdir.⁷⁰⁵ Başkalarını inanç ve savaş gibi hususlarda etkilemeleri de bir diğer ihanet şekilleridir. Münafıklar bu davranışlarıyla toplumda sosyolojik ve psikolojik tahribata yol açarak birlikte hareket etme bilincini yok etmeyi amaçlarlar.

3.4.3. Emanete İhanet Etmeleri

Emanet/المانة, Arapça’da güvenmek, korku ve endişeden emin olmanın yanında;⁷⁰⁶ *güven vermek, güvenliğe kavuşturmak*⁷⁰⁷ ve gelecek zamanda kötü bir şey olacağını *ummamaktır*.⁷⁰⁸ Emaneti elinde bulunduran kimse için de kullanılır.⁷⁰⁹ Fertlerin

⁶⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/247.

⁷⁰⁰ el-Mâide, 5/13.

⁷⁰¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/255.

⁷⁰² Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/215-216.

⁷⁰³ Ebu Dâvûd, “es- Sünen”, 4 (No.299).

⁷⁰⁴ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*, 3/194.

⁷⁰⁵ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*, 3/195.

⁷⁰⁶ Ali Toksarı, “Emanet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/83.

⁷⁰⁷ İsfâhânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, “E-m-n”, 100.

⁷⁰⁸ Cürcânî, *Tarîfat*, 29.

⁷⁰⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 119.

toplum içerisindeki birbirlerine karşı sorumluluklarından bir diğeri de emanet bilincine sahip olmalarıdır. Emanete riayet, evvela insanlık görevi ve mümin olmanın gereğidir. Zira bu husustaki hassasiyet muhatabın güven duygusunu pekiştirecek ve bireyler arasındaki ilişkilerin gelişerek güçlenmesini sağlayacaktır.⁷¹⁰ Bundandır ki müminlerin vasıfları arasında emanete riayet zikredilmiştir. وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ “Yine o müminler emanetlerine ve ahitlerine sadakat gösterirler.”⁷¹¹ Ayette müminleri kurtuluşa erme şartlarından biri olarak emaneti korumak ve yerine getirmek ele alınmıştır. Bu husus müminleri münafıklardan ayıran önemli bir çizgidir.⁷¹²

Emanet denilince yalnızca somut bir eşyaya has değildir. Bütün Allah’a (c.c.) karşı haklar, kullara ait haklar, velayetler ve vekaletler, memuriyetler de emanetler arasındadır.⁷¹³ Bununla birlikte adalet ve eşitlik ilkelerini göz önünde bulundurarak her konuda emaneti ehline vermekte ayrı bir sorumluluktur. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”⁷¹⁴ Ayeti ile görüyoruz ki her hakkı hak ehline vermek, bir görevlendirmeye layık olanı tercihte bulunmak, tanıklığın gerektirdiği durumlarda doğru olandan ayrılmamak emanete riayettir. Aksi durumda toplumun sağlığını bozacak olan imtiyaz, rüşvet ve işinde ehil olmayan kişilerin görev alması gibi toplum ahlakını zedeleyen durumlar baş gösterir.⁷¹⁵ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) vergi memurluğu görevini isteyen Ebû Zer el- Gıfârî’ye: “Sen güçsüzsün; bu iş bir emanettir, emanet, üstesinden gelemeyen kimse için kıyamet gününde zillet doğurur.” Buyurmuştur.⁷¹⁶ Emanete riayetin önemini yine başka bir hadisle görmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Emanete riayet etmeyenin dini yoktur buyurmuştur.”⁷¹⁷ Emanet olarak nitelendirilen davranışlar arasında söylenilen sözü saklamak vardır. Bir kimse başka birine bir söz söyler ve dönüp giderse artık o söz, söylenene emanettir. Münafıklar ise bunun aksi yönde davranmışlar Müslümanlara ait gizli sırları kendi arkadaşlarına ifşa etmişlerdir. Edinilen bilgilerle toplumda kaos ortamı kurmayı amaçlamışlardır, söze ve emanete riayet onlarda yoktur.

⁷¹⁰ Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 253.

⁷¹¹ el-Mü’minûn, 23/8.

⁷¹² Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 17/13.

⁷¹³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/509.

⁷¹⁴ en-Nisâ, 4/58.

⁷¹⁵ Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 254.

⁷¹⁶ Müslim, “İmâre”, 16.

⁷¹⁷ Ahmed b. Hanbel, el- Müsned, 3/134.

Bütün İslam Alimlerinin mutabık olduğu ve üzerinde ısrarla durdukları bir diğer emanet ise servetin emanet olduğudur. Başta zekâtın ifası ile yoksullara haklarının verilmesidir. Mülkün asıl yaratıcısı ve sahibi olan Allah'ın (c.c.) rızasına uygun olarak sarf edilmesi emanete riayettir.⁷¹⁸ Emanete riayet etmemeleri ile de öne çıkan münafıklar, Müslümanların faydasına olacak her türlü harcamalara karşı durmuşlardır. Öyle ki: “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında olan kimselere yardımda bulunmayın ki dağılıp gitsinler” Diyorlardı.⁷¹⁹ Onlar bir infakta bulunurlarsa sözde oluşturmaya çalıştıkları Müslüman kimliklerini korumak gayesi ile gönülsüz olarak riya ile sadaka verirler. Verenleri de zaman zaman gösteriş ile yargılıyorlardı. Ebû Mes'ûd Ukbe İbni Amr el- Ensârî El- Bedrî (r.a.) şöyle dedi: Sadaka ayetinin inmesi üzerine biz sırtımızda yük taşımak suretiyle (hamallık yaparak) sadakanın gereğini yerine getirmeye başladık. Sonrasında bir adam gelerek bolca sadaka verdi. Münafıklar, “Gösteriş yapıyorlar” dediler. Bir diğeri geldi, bir ölçek hurma getirdi. Yine münafıklar, “Allah'ın bunun bir ölçek hurmasına ihtiyacı yoktur.”⁷²⁰ Dediler. Münafıklar, çok verilen sadakada riya olarak, gücü nispetinde az verilen sadakaları ise Müslümanların şevklerini kırıcı sözlerle alaya almışlardır.

Sonuç olarak, “Emanet zayı olduğunda kıyameti bekle”⁷²¹ hadisinde hangi çeşidinde bulunursa bulunsun emanete ihanetin çoğalarak güven ortamının bozulması toplumsal bir felaket olarak ifade edilmiştir.⁷²² Münafıklar her hususta Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar aleyhine emanet bilincinden uzak planlar kurmuşlardır. Yaşam gayeleri, Müslüman kimliğinin altına sığınarak, Kur'an'ın dürüstlük, güven, saygı gibi erdemler doğrultusunda öngördüğü sosyal ilişkileri hastalıklı bir yapıya dönüştürmekti.

3.4.4. Yemin

*Yemin/ اليمين sözcüğünün aslı sağ el demek olup, bereket ve saadet için de kullanılır.*⁷²³ Terim olarak ise bir kimsenin başkalarının kararlılığını pekiştirerek ikna amacı⁷²⁴ ile Allah'ı (c.c.) anmakla haberin iki tarafından birini kuvvetlendirmektir.⁷²⁵

⁷¹⁸ Toksarı, “Emanet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11/83-84.

⁷¹⁹ Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, 88.

⁷²⁰ Buhârî, “Zekât”, 10.

⁷²¹ Buhârî, “İlim”, 2.

⁷²² Toksarı, “Emanet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11/83-84.

⁷²³ İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, “Y-m-n”, 1198.

⁷²⁴ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/417.

⁷²⁵ Cürcânî, *Tarifat*, 253.

Yemin çeşitleri geçerlilik yönünden üç çeşittir. İlki Yemîn-i Lağv: Yanılgı ile veya doğru zannıyla yapılan yemindir. Allah (c.c.) bu yeminden sorumlu tutmaz.⁷²⁶ İkincisi ise Yemîn-i Gamûs: Geçmişteki bir olay, durumla alakalı olarak bilerek yalan yere yapılan yemin türüdür. Canı veya malı korumak gibi elzem bir durum oluşmadıkça tasvip edilen bir yemin değildir.⁷²⁷ Sonuncu olarak Yemîn-i Mün'akide: Şartlarına uygun yapılan yemindir. Yemin hükmen mubah olsa da gereksiz yere yemin etmek, Allah'ın (c.c.) adına karşı saygısız bir davranış olarak değerlendirilmiştir.⁷²⁸

Gereksiz durumda bile yemin edilmemesi gerekirken münafıklar kasıtlı yalan yere yeminler ediyorlardı. Kötü niyetlerini ve fillerini yeminle gizlemeye çalışarak bu şekilde cezalandırmaya karşı koruyucu unsur olarak kullanıyorlardı.⁷²⁹ Bu durumlarını: *لَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ* “Onlar yeminlerini kalkan edinip Allah yolundan yan çizmişlerdir.”⁷³⁰ Münafıklar yemini siper edinerek arkasına sığınmışlar böylelikle münafıklıklarını örtbas ettiler.⁷³¹ Bu siperle temelde canlarını ve mallarını korumayı istemişlerdir.⁷³² Bu şekilde kendilerini alıkoydukları gibi diğer insanları da alıkoydular.⁷³³ Yani aralarındaki iman konusunda zayıf kitleyi gizli gizli şaşırtarak Allah (c.c.) yolundan yüz çevirmelerine neden oldular.⁷³⁴ Allah'ın (c.c.) kendisini inkâr edenler için hükmü ya ölüm ya da cizye alınmasıydı. Onlar ise yemin edip Müslüman olduklarını söyleyerek her iki durumdan da kurtulmuş oluyorlardı.⁷³⁵ *وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ أَنَّهُمْ لَمَعَكُمْ* “İman edenler de ‘sizinle beraber olduklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin edenler bunlar mıydı? derler.”⁷³⁶ Allah Müslümanlara bir ferahlık⁷³⁷ veya zafer ihсан edince, düşmanlarına galip gelince içlerinde gizli tuttıkları kafirleri dost edindiklerinden dolayı pişman oldular. O vakit Müslümanlar, bütün güçleriyle iman etme hususunda Allah’a yemin edenler bunlar mıydı derler.⁷³⁸ Çünkü münafıklar bir grup yahudi ile iş birliği içerisindeydiler. Devleti

⁷²⁶ el-Bakara, 2/225.

⁷²⁷ Âl-i İmrân, 3/77.

⁷²⁸ Boynukalın, “Yemin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 43/420.

⁷²⁹ Kılıç, Kur'an'a Göre Nifak, 79.

⁷³⁰ el-Münâfikûn, 63/2.

⁷³¹ Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân, 22/651.

⁷³² Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 8/68.

⁷³³ Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân, 22/651.

⁷³⁴ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 8/68.

⁷³⁵ Kılıç, Kur'an'a Göre Nifak, 79.

⁷³⁶ el-Mâide, 5/53.

⁷³⁷ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 3/276.

⁷³⁸ Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân, 8/515-516.

tamamlaması ile Hz. Peygamber'e giderek ihtiyaç sahipleri için kışın soğuk günlerinde hizmet vermek amacı ile mescit inşa ettiklerini orada namaz kıldırarak bereketle dua etmesini talep ederler. Hz. Muhammed (s.a.v) Tebuk seferine çıktığı için dönüşte icabet edeceğini ifade eder.⁷⁴⁷ Onların asıl niyetlerini açığa çıkaran bu ayet-i kerime nazil olmuştur. Münafıkların, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) mescide davet etmelerindeki niyet, Müslümanlar nezdinde meşruiyet kazandırmaktı. Tebuk seferi dönüşünde Hz. Peygamber Mescid-i Dırar'a yaklaşırken Cebrail (a.s.) tarafından Müslümanlara bölücülükle zarar vermek gayesi ile yapıldığı bilgisi verilmiştir.⁷⁴⁸ Bunun üzerine Resulullah adamlar göndererek o mescidi yıktırmıştır.⁷⁴⁹

Münafıklar her iki tarafı da kontrol etme çabasında olduklarından çoğu zaman açık vermişlerdir. Bunun neticesinde oluşan cezaya maruz kalmamak, iyi niyet ve samimiyetlerine ikna etmek amacı ile yemine başvurlardı. فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاؤُكَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا “Öyleyse nasıl olur da önceden yapıp ettikleri yüzünden başlarına bir felaket gelince hemen ‘Biz yalnızca iyilik etmek ve arayış bulmak istedik’ diye yemin ederek sana gelirler!”⁷⁵⁰ Sonuç itibari ile münafıklar, bu kimliklerini gizlemek için başta iman etme hususunda yemine başvurmuşlardır. Devamında uğrayacakları maddi zararlar ve cezalardan korunmak, muhataplarını doğru oldukları yönünde ikna, Müslüman toplumun manevi birliğini bölmek ve süreç içerisinde oluşan açıklarını kapatmak gayesi ile sık sık kullanmışlardır. Yemine bu denli sık başvurmalarında, o toplum nezdinde bağlayıcılığının olması ve yalan yere yeminin dünyevi birtakım kötü neticelere yol açacağına olan inançtır.⁷⁵¹

3.4.5. Münafıklarla Alay

Kur'an-ı Kerim'de münafıkların özelliklerine bakıldığında öne çıkan niteliklerinden biri de onların dini ve manevi değerlerle alay etmiş olmalarıdır. Onlar Allah'ı (c.c.) yalanlamalarıyla⁷⁵² iman yönünden⁷⁵³ Hz. Peygamber ve ondan önceki elçilerle⁷⁵⁴ buna bağlı olarak ayetlerle⁷⁵⁵ infakta bulunup yardım edenlerle⁷⁵⁶ insanları

⁷⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/404.

⁷⁴⁸ et-Tevbe, 9/108.

⁷⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l- Kur'ân*, 11/672-673.

⁷⁵⁰ en-Nisâ, 4/62.

⁷⁵¹ Ali Bardakoğlu, “Kasâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Vakfı Yayınları, 2001), 24/528.

⁷⁵² er-Rûm, 30/10.

⁷⁵³ el- Bakara, 2/1.

⁷⁵⁴ el-En'âm, 6/10.

⁷⁵⁵ es-Sâffât, 37/14.

⁷⁵⁶ et-Tevbe, 9/79.

çekiştirerek⁷⁵⁷ alay etmişlerdir. Onların bu hemen her konuda küçümseyici ve alay içerikli tavırlarına karşı: *“Allah İSTEHZÂ BİHEM وَيَمْدُهُمْ فِي طُعْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ”* *“Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah’tır.”*⁷⁵⁸ buyurmuştur. Allah (c.c.) onları ileride cezalandırmak için onlarla alay eder, onlara süre verir.⁷⁵⁹ *“Allah (c.c.) onlarla istihza eder”* ifadesiyle, onların yaptıklarıyla cezayı hak ettikleri kastedilmiştir.⁷⁶⁰ Münafıklar, görünürde Müslümanların rıza gösterecekleri sözler söylerler ve bu doğrultuda eylemlerde bulunurlar. Aslında söylediklerinin ve davranışlarının aksine inanırlar. Bu yolla müminleri aldatıp alay etmişlerdir. Allah’ta (c.c.) onları aynı şekilde cezalandıracaktır. Yani dünyada onların Müslüman olarak kabul görmelerini sağlıyor. Dünyada arzularına göre muamelede bulunuyor.⁷⁶¹ İslam toplumu dışında tutulmayarak ibadet ve muamelat da dini hükümler Müslümanlara uygulandığı gibi uygulanır.⁷⁶² Ahirette ise onları kâfirler gibi azaba uğratacak,⁷⁶³ onlara edildiği gibi muamele ederek, asıl inançlarına göre cezalandıracaktır.⁷⁶⁴

Ayette fiil olarak kullanılan *يَسْتَهْزِئُ* kelimesi istihzanın her an yenilenmek suretiyle devam ettiği manasına gelmektedir. Nitekim: *أَوْ لَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً* *“Görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki defa musibetlerle sınanıyorlar da yine de tövbe etmiyorlar ve ibret almıyorlar.”*⁷⁶⁵ Ayeti ile bu hususa dikkat çekilir. Çünkü haklarında ayetin nazili ile sırlarının ortaya çıkacağı korkusunu yaşamadıkları bir an olmamıştır.⁷⁶⁶ İlahi alayın bir diğeri de münafıkları, kalben iman etmedikleri Allah’ın emir ve yasaklarını, uygulamaya maruz kalmış olmalarıyla gönül huzursuzluğu içinde bırakmıştır. Çünkü her ibadeti Müslüman görünmek amacı ile istemeyerek zorla yapmışlardır. Bu gönül azabı dünyadaki cezalarından biridir.⁷⁶⁷

Sonuç itibari ile münafıklar alay ederek küfürlerini yinelemişlerdir. Zira bir şeyle alay onun hafife alındığını ve inkarını gösterir. Münafıkların alayına karşılık olarak Allah’ın (c.c.) alay etmesinden maksat şaka olarak değil, itibardan düşerek

⁷⁵⁷ el-Hümeze, 104/1.

⁷⁵⁸ el- Bakara, 2/15.

⁷⁵⁹ el-A’raf, 7/183.

⁷⁶⁰ Sâbunî, *Safvetü’l-tefâsîr*, 1/36.

⁷⁶¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/324-325.

⁷⁶² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/216.

⁷⁶³ en- Nisa, 4/145.

⁷⁶⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân*, 1/324-325.

⁷⁶⁵ et-Tevbe, 9/126.

⁷⁶⁶ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/185.

⁷⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/216.

maskara olmak anlaşılır.⁷⁶⁸ Çünkü istihzada cehalet vardır.⁷⁶⁹ Allah’a cehalet nisbet etmek ise imkansızdır. O, çirkin bir fiil işlemekten münezzehtir. Buradaki alay etmenin manası, onlara alçalma musibetinin verilmesidir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/216.

⁷⁶⁹ el- Bakara, 2/67.

⁷⁷⁰ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 1/184.

SONUÇ

Geçmişten günümüze insanlığın her döneminde fertlerin fitrî bir gereksinim olarak bir şeye inandığına ulaşırız. Bu noktada insanları yaşam ve düşünce yapıları ile birbirinden ayıran neye inandıkları ve neye değer verdikleri olmuştur. Bir dinin mensubu olmak, belirlenmiş usul ve esaslarına inanmayı, doğrulamayı ve o çerçevede bir yaşam sürdürmeyi gerekli kılar. Kur'an'ı Kerim'de insanın inancı ve buna bağlı olarak davranışları incelendiğinde; mümin, kâfir ve münafık olarak üç ana tip insan modelini görürüz. Kâfir, yanlıştı olsa net bir inanca sahiptir. Mümin ise Kur'an'ın ön gördüğü insan modelidir. Müminlerin onlara karşı temkinli olması gerektiği, dil ve kalp tutarsızlığının olduğu insan modeli ise karşımıza münafık olarak çıkmaktadır. Mümin bilindiği gibi kendisine güven duyulan kimse iken, münafık kaygan bir zeminde menfaatleri doğrultusunda bir inanç yapısına bürünen kimsedir. Tek yaşam gayesi bu dünyadaki yaşam olanaklarını korumak ve daha iyi bir seviyeye taşımaktır. Bu uğurda başkalarının hayatlarını bile tehlikeye atmadan çekinmezler. Müminler, kafir gruba karşı maddi ve manevi tedbirler almada problem yaşamazlarken, inancı noktasında kuşku ile arada alan münafıklara karşı bu hususta sıkıntı yaşayabilmekteler. Buna rağmen Hz. Peygamber, (s.a.v.) inandığını söyleyen kişiye münafık denmesini yasaklamış iç yüzlerinin bildirildiği münafıkları da ifşa etmemiştir. Bu tutumu ile onları İslam toplumu dışına itmemeye özen göstermiştir. Münafıklara “mürted” hükmünü uygulamak yerine kontrol altında tutarak, münafıklardan gelebilecek kötülükleri engellemeye özen göstermiştir. Özellikle nifaklığın liderliğini yapanlardan Abdullah b. Übey ve Ebu Amir'in ölümü ile sayıları gittikçe azalmıştır. Hz. Peygamber'i (s.a.v) örnek aldığımızda nifak alameti olarak bildirilen durumlardan en başta kendi nefsimizi korumamız gerekir. Sonrasında ise inandığını söyleyerek, İslam'ın hükümlerine alenen, doğrudan karşı çıkmayan birine, taşıdığı nifak alametlerinden dolayı münafık olarak değerlendirmemek gerekir. İslam dışına itilerek bir nifak cephesi oluşmasına fırsat verilmemelidir. Bir yandan da bütün hoş görüye rağmen bu tavırlarında ısrar eden kimselere karşı dikkatli olunmalı zarar verebilecek bilgiler ve makam onlara emanet edilmemelidir.

Neticede Asr-ı Saadet'te, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirilen ayetlerin bilgisi ile münafıklardan gelebilecek tehlikeler öngörülüp engellenebiliyordu ancak günümüzde böyle bir imkân kalmadığı için, itikadi anlamda kimin münafık olduğunu kesin bilgilerle ortaya koyacak ölçüler bulunmamaktadır. Bu sebeple yalan söylemek, emanete ihanet etmek ve sözünde durmamak gibi ameli nifakın niteliklerini görebilmek mümkün olsa da itikadi yönden doğrudan münafık olarak adlandırmak doğru olmayacaktır. Bu durum daha büyük fitne hadiselerine sebebiyet verebilecek niteliktedir. Her toplumda Hz. Peygamber (s.a.v) dönemindekine benzer olarak nifak ve fitne hadiseleri meydana gelebilir. Bu çalışmada nifakın, Asr-ı saadetteki nifaka oranla şekil ve yöntem değiştirmiş olsa da içerik ve hedef yönünden varlığını devam ettirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Nifakın her türüsüne dikkatli ve duyarlı olmak gerekmektedir. Çünkü kalplerde gizli olanı Allah'tan (c.c.) başkası bilemez, her şeyin en doğrusunu bilen de Allah'tır. (c.c.)

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet. *İslam Ansiklopedisi*. 8 Cilt. İstanbul: Şâmil Yayınları, 2000.
- Alper, Hülya “Münafık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/242. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Alper, Hülya. “Münafık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/565. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Aydın, Hayati. *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: trs, 1985.
- Bardakoğlu, Ali. “Kasâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/528. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bardakoğlu, Ali. vd. *Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi*. 2 Cilt, İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1988.
- Beydâvî, Kâdî. *Beydâvî Tefsirî*, çev. Şadi Eren 4 Cilt. İstanbul: Selsebil Yayınevi, 2. Basım, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Ali'si ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Nesa Yayınları, ts.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Yemin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/417. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el- Edebbü'l- müfred*. nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Dâru'l-Beşâiri'l- İslâmiyye, Beyrut, 1989.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. El- Hüseyin. *Delaîlün-nübüvve*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 1988.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed. *Tarifat*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Çağrı, Mustafa. “Cehâlet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/218-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrı, Mustafa. “İstihza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/347-348. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çağrı, Mustafa. “Kibir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/561. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Çağrı, Mustafa. “Nemîme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/553. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çağrı, Mustafa. “Riya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/137. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çağrı, Mustafa. “Yalan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/297. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çetiner, Bedreddin. *Fatiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 6. Basım, 2019.
- Demircan, Adnan, *Münafık*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: İfav Vakfı Yayınları, Yirminci basım, 2020.

- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 11. Basım, 1993.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Temelleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Erkut, Abdülkadir. “Kur’an’ın Ana Konuları Açısında bedevilik”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (Haziran 2022), 261. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2375398>
- Ebû Dâvûd es- Sicistânî, Süleyman b. Eş’as b. İshak el- Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. nşr. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru’s- Selâm, 2000.
- Fayda, Mustafa. “Bedevi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/311. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Göka, Şenol. *İnsan ve Mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Görmez, Mehmet vd., *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 4. Basım, 2017.
- Güç, Ahmet. *İslâm Ansiklopedisi*. 34/365-368. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Günay, Hacı Mehmet. “Şüphe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/263. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Haca, Hasan. “Menfaat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/131. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Hekimoğlu. İsmail vd, *Yeni Ansiklopedi*. 3 Cilt. İstanbul: Timaş Yayınları, 1991.
- Hişam, Siret-i İbn-i, *İslam Tarihi*. çev. Hasan Ege. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- Ilıcak. Kemal vd, *Ansiklopedik İslam Lügati*. 3 Cilt. İstanbul: Tercüman tesisleri, 1982.
- İbn Kesîr. *Hadislerle Kurân-ı Kerim Tefsîri*, çev. Bekir Karlığa- Bedreddin Çetiner. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009.
- İmam Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*. çev. Mustafa Çağrı. 4 Cilt. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- İsfâhanî, el Râğib. *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*. çev. Prof. Dr. Abdülbaki Güneş-Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, 2019.
- İsfâhanî, el Râğib. *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu. 2 Cilt, İstanbul: Yarın Yayınları, 5. Baskım, 2019.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er- Rebeî el- Kazvinî. *Sünen-i İbn Mâce*. nşr. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru’s- Selâm, 2000.
- Kanar, Mehmet. *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları, 2017.
- Kapar, Mehmet Ali. “Cehâlet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/117-118. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kara, Mustafa. “Havf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/528. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Karaman, Fikret. *Münafıklığın İtikadî Boyutu ve İslâmî Tebliğe Etkisi*. Elazığ: TDV Yayınları, 1996.
- Karaman, Hayrettin. *Kur’an Yolu Tefsir*. Prof. Dr. Mustafa Çağrı vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kastan, Ali Kemal. “Münafıklar ve Mü’minler”. *Reyhan Dergisi* 3 (2016), 43. <https://reyhandergisi.com/?p=2181>
- Keskin, Zeki. *Edebi ve İctimâî Açından Asr Suresi*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Kılıç, Sadık. *Kur’an’a Göre Nifak*. İstanbul: Furkan Yayınları, 1982.

- Kırca, Celal. *Kur'ân ve Sosyal Hayatımız*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Kurt, Hasan. *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*. Nesil Yayınları, İstanbul 2004.
- Kurtubi, Muhammed. *el-Camiu li ahkâmi'l-Kur'an*. çev. M. Beşir Eryaysoy. 20 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 3.Basım, 2005.
- Kutluer, İlhan. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/421-422.İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kutub, Seyyid. *Fîzılâlil Kur'an*. çev. Bekir Karlığa vd. 16 Cilt. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, ts.
- Küçük, Abdurrahman. "Ahid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/532. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Mevdudi, Ebü'l-A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani vd.7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Mukâtil b. Süleyman. *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsîr-i kebîr*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 4 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Müslim, Ebu'l- Hüseyin el- Kuşeyri en-Nisâbü'rî Müslim b.el Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. nşr. Sâlih b. Abdülazîz, Arabistan: Dâru's- Selâm, 2000.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah İbn Ahmed. *Nesefî Tefsiri*. çev. Harun Ünal. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, ts.
- Özkan, Abdullah. *Büyük Sözlük*. 10 Cilt. İzmir: Ansiklopedi Yayıncılık, ts.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1401/1981.
- Sabunî, Muhammed Ali. *Safvetü't tefasir*. 3 Cilt. Beyrut: Dar'ul Kur'an-ı Kerim, ts.
- Sezikli, H. Ahmet. "Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/567. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Şirk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/193. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Suyûtî, Celaleddin Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir. *Hadislerle Kur'an Tefsiri*. çev. Zekeriya Yıldız. 16 Cilt. İstanbul: Ocak Yayınları, 1.Basım, 2012.
- Süleyman, Mukâtil b. Süleyman. *Kur'an Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İşaret Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Şafak, Ali. "Fısk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Âmulî. *Câmiu'l- beyân an te'vilî âyi'l-kur'ân*. 25 Cilt. Kahire: Daru Hicr, 2001.
- Toksarı, Ali. "Emanet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/83. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Tozal, Ömer. "Bir Münafıklık Karakteri Korkaklık ve Korku". *Reyhan Dergisi* 3 (2016), 43. <https://reyhandergisi.com/test/arsivler/2170>

- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. sad. İsmail Karaçam- Emin Işık -Nusrettin Bolelli- Abdullah Yücel. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.
- Yıldız, Kemal. "Sorumluluk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/380. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zemahşerî, Ebü'l- Kâsım Mâhmûd Hârizmî. *el-Keşşaf*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-'Abîkân, 1998.

